

MAKALELER/ARTICLES

- Araştırma Makalesi -

⚡ POPÜLİST ANAYASACILIĞA GİRİŞ*

(INTRODUCTION TO POPULIST CONSTITUTIONALISM)

Ahmet Mert Duygun**

ÖZ

Son zamanlarda tüm dünyada siyasal yaşam ve akademik dizini etkileyen popülist hareketler hiç şüphesiz anayasacılık akımlarını etkilemektedir. Bu çalışmada işte bu etkinin kapsamı ve doğrultusu incelenmektedir.

Bu sebeple öncelikle popülizm kavramı tanımlanmaktadır; daha sonra ise bu kavramların anayasacılıkla olan ilişkisi teoride ve uygulamada olmak üzere aktarılmaktadır. Çalışmada son olarak popülizm ve anayasacılık tartışmalarının Türkiye’de nasıl yer edindiğine değinilecektir.

Konuya ilişkin akademik yazının çokluğu ve konunun dinamizmi ışığında işlenen tüm tartışmalara karşın bu çalışma, popülist anayasacılığa ilişkin tartışmalara ancak giriş niteliğinde olabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Popülizm, halk egemenliği, jüristokrasi, antagonizm, anayasa yargısı

^H Hakem denetiminden geçmiştir.

* Bu makale 08.11.2020 tarihinde Yayınevimize ulaşmış olup, 22.11.2020 tarihinde birinci hakem; 25.11.2020 tarihinde ikinci hakem onayından geçmiştir.

** Doktor Öğretim Üyesi, İzmir Bakırçay Üni. Hukuk Fak.Anayasa Hukuku Anabilim Dalı, ahmetmertduygun@gmail.com, ORCID ID: orcid.org/ 0000-0002-7519-6170

Bu makaleye atf için; Duygun, Ahmet Mert, “Popülist Anayasacılığa Giriş”, Anayasa Hukuku Dergisi, Cilt No.: 9, Sayı No.: 18, 2020, s. 397-464.

ABSTRACT

Populist movements, which have recently influenced the political life and academic directory all over the world, undoubtedly affect the constitutionalism movements. This study examines the scope and direction of this effect.

Therefore, in the first instance, the concept of populism is defined; afterwards the relationship between this concept and constitutionalism is explained in theory and practice. Finally, the status of populism and constitutionalism in Turkey is discussed.

Despite all the discussions on the subject in the light of the abundance of academic literature and the dynamism of the subject, this study can only be an introduction to the discussions on populist constitutionalism.

Keywords: *Populism, popular sovereignty, juristocracy, antagonism, constitutional jurisdiction*

I. Giriş

Son yıllarda sıklıkla gündeme gelen popülizm kavramı birçok farklı anlamda kullanılmakta ve sadece bu kavramın neyi tanımladığına ilişkin tartışmalar bile birçok akademik çalışmaya konu olmaktadır. Bu açıdan popülizm, sıklıkla kabul edildiği üzere olumsuz bir anlamda kullanılmaktaysa da kavrama tarihsel kökenleri itibariyle olumlu anlamlar yükleyenler de bulunmaktadır. Ya da karşıt bir görüşün popülizmle ilişkilendirilmesi dahi bizatihi popülist hareketlerin yöntemlerinden biri haline gelebilmektedir.¹

Bu makale ise popülizm kavramına ilişkin tartışmaları tüketmeyi yahut bu anlayışın getirdiği siyasi/sosyal sorunlara yönelik bir çözüm önerisi getirmeyi amaçlamamakta; günümüz popülist anlayışının anayasacılık ve onun içerdiği kavramlarla olan ilişkisine odaklanmayı amaçlamaktadır. Bu sebeple makalenin ilk bölümünde popülizm kavramına ilişkin farklı görüşlere ve kavramın tarihsel gelişimine kısaca değinilecektir. Ardından günümüz popülist hareketlerinin anayasacılık hareketlerine olan bakışı kurucu iktidar, egemenlik anlayışı, bu egemenliğin kul-

¹ Ralf Dahrendorf, "Acht Anmerkungen zum Populismus", Transit (Heft 25), in: <https://www.eurozine.com/acht-anmerkungen-zum-populismus> (Erişim tarihi:07.03.2020)

lanılma araçlarına olan yaklaşımı ve popülist hareketlerin siyasi rejim tercihi ile sınırlı olmak üzere açıklanacaktır. Daha sonra ise özellikle 2000’li yıllar sonrasında başta Doğu Avrupa olmak üzere dünyada yükselen popülist hareketlerin, anayasal gerçeklikte aldıkları tutum ve kazandıkları mevzi aktarılacaktır. Çalışmanın son bölümü ise anlatılan bu bilgiler ışığında Türkiye’de popülizme ilişkin Cumhuriyet’in kurulmasından bu yana olan tartışmalar ve bu tartışmaların anayasacılığa olan etkisine değinecektir.

II. Popülizm Kavramının Kısaca Tanımlanması

Yukarıda da bahsedildiği üzere son yıllarda gerek siyasi tartışmalarda gerekse akademik yazında sıklıkla tartışma alanı bulan “popülizm”, “popülist” gibi kavramlar üzerinde bir oydaşma mevcut değildir. Nitekim popülizmin kavramı da esasen temellerini günümüzde kullanılan anlamından çok daha farklı bir noktadan almaktadır.²

Popülizm kavramı kaynağını Latince “*populus*” kelimesinden almaktadır.³ “*Populus*” bir yanıyla siyasi bir topluluk olarak halk anlamına gelmekteyken diğer bir yanıyla ise kitleleri tanımlamak için kullanılmaktaydı. Dolayısıyla Antik dönem popülizmi, kendine Antik Yunan’ın halk meclislerinde ya da Roma Konsul’ünün plebisiter konsüllerinde yer bulmaktaydı.⁴

Popülizm kavramının temellerini ise 19. yüzyılda Amerikan kırsalında⁵, büyük toprak spekülörleri, finans kurumları gibi öznelere güç yoğunlaşmasına karşı çıkan bağımsız çiftçi hareketi yahut aynı dönemde

² Popülizm kavramının tarihsel gelişimi için bkz. Zafer Toprak, “Popülizm ve Türkiye’deki Boyutları”, Tarih ve Demokrasi-Tarık Zafer Tunaya’ya Armağan, Cem Yayınları, İstanbul 1992, s.41-65.

³ Laura Grattan, “Populism”, in: The Encyclopedia of Political Thought(Ed:Michael T. Gibbons.), John Wiley & Sons, Ltd. 2015, s.1.

⁴ ibid

⁵ ABD kırsalında popülizm temelinin “Grangers” olarak bilinen çiftçi hareketinden almakta; bu hareket esasen Demokratlar ve Cumhuriyetçiler’e karşı üçüncü bir yol bulma çabasına da ilham vermiştir. Daha sonra bu hareket 1892 senesinde “Halk Partisi” adı altında örgütlenmiş; özellikle çiftçilerin ihtiyacı olan özel kredi ve ulaşım imkanlarını sömüren “çıkarıcılara” karşı bu kesimlerin taleplerini gündeme getirmiş ve bu dönemde popülist olarak aşağılanmak isteseler de kendileri bizatihi bu sıfatı benimsemişlerdir. Bkz. Jan Werner Müller, Popülizm Nedir? (Çev.: Onur Yıldız), İletişim Yayınevi, İstanbul 2017, s.108-109.

Rusya’da feodalizme karşı çıkan, kapitalist evreyi atlayarak köylü kömünlerine ve küçük meta üretimine dayanarak eşitlikçi ve demokratik bir toplum kurulabileceğini savunanlarda bulmaktayız. Türkiye’de de 1908 sonrasındaki halkçılık hareketlerini popülizmin ilk örneği olarak anmak mümkündür.⁶

Günümüzde ise popülizm kavramına⁷ çoğunlukla yükselen aşırı sağcı hareketleri analiz etmek için başvurulmaktadır.⁸ Ancak bu temelde birleşse de popülizmin tanımı üzerinde hemfikir olmak zordur. Popülizmi en geniş tanımıyla anti-elitizm, halk merkezlik, homojen halk kavrayışı, dışlama, merkezi liderlik gibi kavramlarla gevşekçe bağlanmış bir ilişki olarak ifade edenler bulunsa da⁹, popülizmi kısaca toplumu gerçek halk ve yozlaşmış elitler şeklinde antagonik biçimde kamplara ayıran ve sadece kendisinin gerçek toplumu temsil ettiğini iddia eden ideoloji olarak da tanımlamak mümkündür.¹⁰ Burada temel iddia, halkın mutlaka erdemli kişilerden oluşması, bu gerçek halk iradesine karşı çıkan elitlerin ise hilekar, ülkenin çıkarları aleyhine davranan kişiler olmasına dayanır.¹¹ Bu iddianın temelinde ise esasında merkez siyasetin kimliksizleştirilmesi yatmaktadır. Çünkü neo-liberal ekonomik düzenin, siyasal düzendeki klasik siyasi hareketleri de etkilemesi ve özellikle sağ ve sol siyasi partiler arasındaki iktisadi politikaların özdeşleşmesi bütün

⁶ Toprak, s. 53vd.

⁷ Popülizmin aşırı sağ tanımlayan bir fenomen olması ise özellikle 1970’li yıllardan itibaren başlamaktadır. Karl Priester, “Wesensmerkmale des Populismus”, *Aus Politik und Zeitgeschichte* 5-6(2012), <https://www.bpb.de/apuz/75848/wesensmerkmale-des-populismus> (Erişim tarihi:31.03.2020).

⁸ Bkz. Tolga Şirin, *Kitap Tanıtımı: “Popülizm Nedir?”*, <https://www.tolgasirin.com/post/populizmnedir> (Erişim tarihi:5.12.2020)

⁹ Roodujn’in başvurduğu bu geniş tanım için bkz. Zafer Yılmaz, “Popülizm, Halk ve Demokrasi: Temsili Demokrasinin Açmazları ve Radikal Demokratik Bir Popülizmin İmkanları”, *Mülkiye Dergisi*, 41(1), s.37.

¹⁰ Bu tanım için bkz. Julian Scholtes, “The complacency of legality: Constitutional vulnerabilities to populist constituent power”, *German Law Journal* (2019), s.352. Ernesto Lachau ise popülizmin bir ideoloji olmadığını, popülizmin özgül içeriği olmayan bir siyasal sınır dönüştürme, sınır çizme biçiminin olduğunu belirtmektedir. Lachau’nun bu görüşü için bkz. Mouffe, s.109-110. Popülizmin bir ideoloji olup olmadığına ilişkin tartışma için bkz. Gülden Çamurcuoğlu, “Çoğunlukçu Demokrasiye Yöneliş Olarak Popülizm”, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 10(1), s.281.

¹¹ Şafak Evran Topuzkanamış, *Halka Ait Anayasacılık, On iki Levha Yayınları, İstanbul 2020, s.26.*

bir siyasal yaşamın, merkez dışında yer alanlar tarafından “yerleşik düzen” (*establishment*) olarak nitelendirilmesine yol açmıştır.¹² Yine bu ekonomik politikaların sonucu başta alt sınıflar olmak üzere büyük kitlelerde yaşanan sosyal adaletsizliğe ilişkin derin hayal kırıklığı ve bu sosyal adaletsizliğin doğurduğu temsil sorunu da popülizmin çıkışına yol açmaktadır.¹³ Bu tepkiyi ise popülist hareketler, seçkinler olarak nitelendirdiği yerleşik siyasetin aktörlerine ve onların himaye ettiğini düşündüğü çoğunlukla dezavantajlı gruplara karşı yönelmektedir. Örneğin popülistlere göre bu elitler, göç, Avrupalılaşıma yahut küreselleşme gibi yönlemlerle ulusal ve kültürel kimlikleri ortadan kaldırmakta ve din ve vicdan özgürlüğü, iltica hakkı ya da azınlık haklarını bu amaçlar için kullanmaktadırlar.¹⁴ Ancak bu noktada popülistliğin tamamen bir seçkinlik karşıtlığı olmadığını, kendileri temsil ettiği sürece temsile, kendileri halkı yönlendirenler olduğu sürece de seçkinlere karşı olmadıklarını be-

¹² Chantal Mouffe, *Sol Popülizm* (çev: A. Yanık), İletişim Yayınları, İstanbul 2019, s.151-16. Bu durum özellikle sosyal demokrat partilerin “sol” kimliğini bir tarafa bırakıp, kendilerini merkez sol parti olarak yeniden tanımlaması ve neoliberal iktisadi politikaları sorgusuz kabulünde gözlenmektedir. Bu örnekler Birleşik Krallık’ta Thatcher’in “There is no Alternative” (Başka alternatif yok) dogmasını kabul eden İşçi Partisi (Labour Party) ve Federal Almanya’da son 20 senenin 16 senesinde Hristiyan Demokrat Birlik(CDU) ile büyük koalisyon hükümetlerinde yer alan Alman Sosyal Demokrat Partisi’nde (SPD) rahatlıkla gözlemlenebilir. Bu yerleşik düzene karşı doğan sağ popülist akımın yükselişine karşı- Mouffe’nin tabiriyle popülist moment- klasik popülizmin doğasında var olan antagonismi dışlayan sol popülist bir hareket önerilmektedir. Bu hareketin amacı ise popülist bir rejim kurmak değil; demokratik değerleri yeniden kazanmak olacaktır. Mouffe, savunduğu bu stratejiye örnek olarak tarihten Fransız Devrimini, günümüzde ise İngiltere’de Corbyn liderliğindeki İşçi Partisi’ni göstermektedir. Mouffe’nin bu görüşlerinin değerlendirilmesi için bkz. Tanıl Bora, “Sol Popülizm(I)” , Birikim Haftalık,<https://www.birikimdergisi.com/haftalik/9586/sol-populizm-i#.Xe1FM0gzY2w> (Erişim Tarihi: 08.12.2019). Dahrendorf ise Mouffe’nin aksine Blair dönemi İşçi Partisi’ni överek suçlulukla mücadeleyi sosyal adaletsizliğe bağlayan bir program izleyerek sağ popülistlerin “düzen ve hukuk” sloganlarını elinden aldığı savunmaktadır. Bkz. Dahrendorf, s.2. Esasen Mouffe’nin savunduğu bu sol-popülizm, burjuvaziye karşı bir karşı çıkış göstermeyen, daha çok ekonomik bireyciliği esas alarak komünal-kollektivizmi dışlayan, sosyal-demokrat bir sol popülizm olarak da adlandırabilecek erken dönem ABD çiftçi popülizmini andırmaktadır. Erken dönem ABD popülizmi için bkz. Toprak, s.41vd.

¹³ Yılmaz, s.38.

¹⁴ Scholtes, s. 353.

lirtmek gerekir.¹⁵ Diğer bir ifadeyle eğer seçimleri popülistlerin temsil ettiği akımlar kazanırsa, millet ya da ulus kazanmıştır; eğer bu akımlar kaybetmişse bunlar milleti temsil etmemekte ve bunlar ancak millete dahil olmayan azınlıkların stratejik işbirliği ile seçilmişlerdir.¹⁶

Popülizmin yöneldiği kaynaklardan bir tanesi olan liberalizm karşıtlığı¹⁷ ise özellikle 1990'lı senelerden sonra oldukça yükselişe geçmiş ve bu karşıtlık, neo-muhafazakâr düşüncenin daha da radikalleşmesine yol açmıştır.¹⁸ Nitekim Macaristan'da ve Polonya'da muhafazakârlar, liberalizmin kültür, din ve ulusal kimliğin etkisini azaltan sömürücü bir düşünce yapısı olduğunu savunmaktadırlar.¹⁹

İtalya'da ise aslında yine antagonik biçimde ilerleyen popülist akımlar iki farklı kanatta ilerlemişlerdir: Bunlardan biri olan Kuzey Ligi hareketi, aslında Avrupa'da rastlanan diğer popülist akımlarla özdeş biçimde mülteci/yabancı karşıtlığı üzerine kurulu bir politika izlerken; karşıtlığını partizan olmakla suçladığı yerleşik düzeni ortadan kaldırarak daha şeffaf ve kolektif bir siyasi akıl öneren 5 Yıldız hareketi ise post-ideolojik bir siyaset güttükleri iddiasındadırlar.²⁰ Bu post-ideolojik tutum

¹⁵ Müller, Popülizm Nedir? s. 47.

¹⁶ Theo Fournier, "From rhetoric to action- a constitutional analysis of populism", German Law Journal(2019),s. 363.

¹⁷ Bu noktada neo-liberal ekonomik düzene karşı her eleştirinin, her politikanın gayri meşru olarak ilan edilip, bu eleştirilerin popülist olarak şeytanlaştırıldığı şeklindeki haklı değerlendirme için bkz. Mouffe, s. 113-114.

¹⁸ Paul Blokker, "Populist Counter-Constitutionalism, Conservatism, and Legal Fundamentalism", European Constitutional Law Review 15 (3), 2019, s.521.

¹⁹ Blokker, s. 523-524. Yazar her iki ülkede liberalizm karşıtlığında buluşan bu neo-muhafazakâr akımların, kaynakları itibarıyla ayrıştığını da vurgulamaktadır. Buna göre Macaristan'da popülizm daha etnik-milliyetçi ve Hristiyan-demokrat karması bir kökene sahipken, Polonya popülizminde ise Kilise'nin de etkisiyle Katoliklik başat unsurdur. Yine Macaristan'da Orban hükümeti daha Rusya yanlısı bir dış politika izlerken, Polonya'da ise popülist hareket anti-Rus bir yönelim izlemektedir. Bkz. Wojciech Sadurski, "Anti-Constitutional Transformation in Poland: Dimensions, Sources and Prospects", in: Osteuropa Recht(628), s. 625. Avrupa Birliği'ne bakış açısından da Macaristan daha pragmatik bir yönelim izlerken, Polonya'daki popülist hükümet daha istikrarlı bir AB karşıtı politika gütmektedir. Bkz. Tímea Drinioczi and Agnieszka Bien-Kacala, "Illiberal Constitutionalism: The Case of Hungary and Poland", German Law Journal (2019), s. 1143.

²⁰ Lucia Curso, "When Anti-Politics Becomes Political: What can the Italian Five Star Movement Tell Us About The Relationship Between Populism and Legalism", European Constitutional Law Review, 15, s.467.

ise aslında temsilcilerin tarafsızlığının siyasetçilik olarak addedilmesine yol açmıştır.²¹ Özellikle internet ve sosyal medya aracılığıyla örgütlenmesini yapan 5 Yıldız Hareketi, bu post-ideolojik tutumunu özellikle gündelik siyaset yerine çevre ve teknik konularında felaket sonrası(post-apokaliptik) yaşama yönelik bir siyaset izleyerek göstermektedir.²² Bu sebeple 5 Yıldız Hareketi, çıkış noktasında ulaşım, su, çevre, iletişim ve kalkınma gibi konulara odaklanmıştır.²³ Objekrasi(*objectocracy*) olarak addedilen bu tutum ise teknokrasiden farklıdır, teknokrasinin aksine *objekrasi* uzmanların değil, toplumun kolektif bilgisini esas alır ve bu yönüyle de popülizmin bir yansımasıdır.²⁴

Bu kapsamda tartışılabilen meselelerden biri de sol yahut demokratik bir popülizm anlayışının olup olmadığıdır. Bu bağlamda demokratik bir popülizm olduğunu savunanların tezine göre, Amerika Birleşik Devletleri'nde 1930'larda ekonomik krizi aşmak için kullanılan New Deal politikası ya da günümüzde Sanders, Podemos, Syriza gibi sol popülistler esasen demokrasiyi kurtarmayı amaçlamaktadır ve dolayısıyla anayasacılıkla bağdaşmamak bir yana onu yüceltmektedirler.²⁵

Yine popülizmi sağ popülizmle sınırlamayıp sosyal-ekonomik popülizm, yabancı düşmanı (*xenophobic*), gerici (*reactionary*), ilerici popülizm, otoriter popülizm, protest popülizm²⁶ şeklinde tasnif edenler de bulunmaktadır.²⁷

Priester bu noktada sol ve sağ popülizm arasındaki temel farkın, sol popülizmin dayanışma ve adil kaynak paylaşımı kullanarak ezilmiş, emekçi kitleleri dahil etme (*Inklusion*) stratejisi götüğünü (çoğunlukla

²¹ Corso, s. 471.

²² Corso, s. 470.

²³ İbid.

²⁴ Corso, s. 470.

²⁵ Bojan Bugaric, "The Two faces of populism: Between authoritarian and democratic populism", German Law Journal (2019)20, s. 390.

²⁶ Protest popülistlerin en belirgin farkı ise burada kendilerini hiçbir siyasi parti yahut hareket tarafından sahiplenmiş görmeyen kitlelerin, sadece belirli bir konuya ilişkin çoğunlukla yerel bazı eylemlerde bulunmasıdır. Bkz. Priester, "Wesensmerkmale des Populismus", Aus Politik und Zeitgeschichte 5-6(2012), <https://www.bpb.de/apuz/75848/wesensmerkmale-des-populismus> (Erişim tarihi:31.03.2020).

²⁷ Fabbri, "Constitutional Democracy in the Age of Populisms", A Commentary to Mark Tushnet's, Res Publica (2020) 26, s. 435.

bir lider ya da belirli bir oligarşiye, hatta bazen AB gibi kurumların kendisine) belirtirken, sağ popülizmin ise "sosyal devletin asalakları" olarak şeytanlaştırdığı göçmenler, iltica edenler ve etnik azınlıkları (dışlama) politikası güttüğünü ifade etmektedir.²⁸ Fabbri de sol popülizmin her türlü milliyetçilikten azade olduğunu ve temel hakların köşe taşı olarak siyasi faaliyetlerinde yer tuttuğunu belirtmektedir.²⁹ Yaşlı³⁰ da sol popülizm ve Marksist sol arasındaki temel ayrımın sol popülizmin sınıf değil "halktan" yola çıkması olduğunu; uyguladığı siyasetin ise üretim araçlarının sahipliği değil; ezilen halk ve imtiyazcı, komisyoncu halk düşmanları arasındaki antanogizm olduğunu belirtmektedir.³¹

Popülizmi tanımlarken daha indirgemeci bir yaklaşımla sadece popülist hareketi liderle özdeşiren yorumlar da bulunmaktadır. Örneğin Müller'e göre popülistlerin bu iddialarının en tepesine "milletin adamı" olan, "bizim doğru bir şekilde düşündüklerimizi, doğru bir şekilde anlayan ve hatta bazen bu doğru şeyi bizden biraz önce bile düşünebilen" bir lider yerleştirilir.³² Dolayısıyla popülistler, her ne kadar sessiz çoğunluğun sesi olduğunu iddia etseler de liderin "sokaktaki adamdan biri" olmasını istemezler.³³ Her ülkeye göre değişiklik gösterse de³⁴ popülist lider kültürünün bir faydası da, araçları kaldırıp, halk ile lider arasındaki

²⁸ Yazar bu yönüyle aslında sağ popülizmin halksız bir popülizm olduğu tespitinde de bulunmaktadır. Priester, "Wesensmerkmale des Populismus", *Aus Politik und Zeitgeschichte* 5-6(2012), <https://www.bpb.de/apuz/75848/wesensmerkmale-des-populismus> (Erişim tarihi:31.03.2020).

²⁹ Fabbri, s. 437.

³⁰ Fatih Yaşlı, *Halkçı Ecevit: Ecevit-Ortanın Solu-CHP (1960-1980)*, Yordam Kitap, İstanbul 2020, s. 9-10.

³¹ Aynı yönde bkz. Yılmaz, s.46. Popülist siyasete karşı radikal bir demokrasiyi savunan Yılmaz, sol popülizmin de otoriter sağ popülizm gibi halkı sadece kurucu bir öge olarak kabul ettiğini; ancak sol popülizmin de tıpkı otoriter sağ popülizm gibi halk iktidarının sürekliliğini ıskaladığını vurgulamaktadır.

³² Müller, *Popülizm Nedir?* s.50. Voßkuhle de popülist partilerde çoğulculuğa ve parti içi demokrasiye ihtiyaç duyulmadığını belirtip, bunun çoğunlukla bir lider kültürü ile ikame edildiğini ifade etmektedir. Bu tespit için bkz. Andreas Voßkuhle, "Demokratie und Populismus", *Der Staat*, 57(2018), s. 126.

³³ Çamurcuoğlu, s. 286. Bu durum özellikle ABD ya da Çekya'da seçmenin çoğunluğunun kendisiyle özdeşleştirmesinin oldukça zor olduğu Trump, Babis gibi popülist liderlerin varlığını açıklamaktadır.

³⁴ Topuzkanamış, *Halka Ait Anayasacılık*, s. 38.

ilişkilerin, karmaşık parti örgütlerinden kurtarılmasını gerektirir.³⁵ Gözler³⁶ ise bunu daha da ileri götürerek lider ve popülizmi eşit kılmaktadır.³⁷ Buna göre popülizm, “popülist” bir liderin yönetiminde olan rejim demektir.³⁸ Bu değerlendirme oldukça eksik olduğu gibi, Federal Almanya’da karizmatik bir liderin aksine popülist bir programa dayanan Almanya için Alternatif (AfD) gibi siyasal partilerin anayasal gerçeklikte kazandığı önemi de görmezden gelmektedir. Benzer bir tespit İtalya’da 5 Yıldız Hareketi için de yapılabilir; öyle ki 5 Yıldız Hareketi Kuzey Ligi ile koalisyon hükümeti kurup iktidara geldikten sonra başbakan adayı olarak partilerüstü, teknokrat bir figür olan hukuk profesörü Giuseppe Conte’yi önermiştir.³⁹ Polonya’da ise popülist iktidar partisi (PiS) tek başına devlet başkanı ya da başbakanın başat unsuru olduğu bir yapıya sahip değildir; aksine çoğu siyasi karar Polonya Anayasası’nı ihlal etme pahasına partinin genel merkezinde partinin lideri Kaczyński tarafından alınmaktadır.⁴⁰

Son olarak belirtmek gerekir ki popülizm esasen doğrudan otoriter ya da totaliter bir rejimi savunmamaktadır. Tam aksine popülist hareketler kendilerinin gerçek demokrasiyi, halk egemenliğini sağladığı iddiasındadırlar. Bu vesileyle popülistler, bazı söylemlerini II. Dünya Savaşında mağlup edilen faşistlerden⁴¹ alsalar da özellikle söylemlerinde şid-

³⁵ Popülizm üzerine çalışmalar yapan Stephan Holmes da popülist liderlerin her daim profesyonel ve yetkin bir ekip yerine kendisine sadık insanlarla çalışmayı tercih ettiğini vurgulamaktadır. Holmes’dan aktaran Sadurski, s. 635.

³⁶ Kemal Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, 11. Baskı, Bursa 2019, s. 263.

³⁷ Bu durum Hollanda’da Geert Wilders’in tek üyesi olduğu “Özgürlük Partisi” açısından bir değerlendirmeden de öte olguyu yansıtmaktadır. Bkz. Voßkuhle, s.126.

³⁸ İbid.

³⁹ Corse, s. 473.

⁴⁰ Sadurski, s. 628.

⁴¹ Rudolf Lill, faşizmin esaslarını şu şekilde saymaktadır:

- Abartılı bir milliyetçilik ve her türlü özerkliği reddeden merkezîyetçilik
- Gücü elde etmek için sahte demokrat yöntemlerin izlenmesi
- Kitlelerin otoriter-hiyerarşik bir düzen içinde güdümlü şekilde mobilize edilmesi
- Devletin yanında ayrıca ortaya çıkan ve onun asli işlevini gasp eden bir tek parti organizasyonu
- Modern iletişim yöntemlerine hünerli biçimde hakim olunması.

deti bir araç olarak reddetmeleri yönünden faşistlerden ayrılmaktadırlar.⁴²

Ara bir sonuç olarak günümüzde popülizmin yaygın kullanımının antagonist bir dille halkı elitler ve gerçek halk olarak ikiye ayıran ve kendisinin gerçek halkı temsil ettiğini savunarak mevcut demokratik, hukuki düzene karşıt daha otoriter ideoloji ile sınırlandığını söylemek mümkündür.⁴³ Şüphesiz bu dar tanımlama ise yerleşik düzene karşıt olan diğer bazı ideoloji ya da hareketlerin başka bir biçimde tanımlanmasını da gerektirmektedir.⁴⁴

III. Popülist Anayasacılık Öğretisi

Popülizm, esasen gücün sınırlanmasını esas alan anayasacılık anlayışını reddetmektedir.⁴⁵ Bunun sonucu olarak da anayasacılığın temel kavramlarını küçümserler.⁴⁶ Örneğin popülistler anayasa mahkemesi, yargı kurulları, ve diğer bazı bağımsız idari otoriteler gibi kurumları benimsemezler ve bu mahkemelerin oynadıkları rolü halk egemenliğini tanınamakla itham edip, bu kurumları courtocracy/jüristokrasi yahut “çoğunluk karşıtı sorunlar” countermajoritan difficulty⁴⁷ kavramlarıyla küçümsemektedirler.⁴⁸ Bu tutum öyle bir hal almaktadır ki; popülist si-

Bu tanım için bkz. Rudolf Lill, “Italienischer Faschismus und deutscher Nationalsozialismus”; in: Machtverfall und Machergreifung, Bayerische Landeszentrale für politische Bildungsarbeit, München 1983, s.169.

⁴² Bu hususta özellikle Federico Finchelstein, Faşizmden Popülizme, İletişim Yayınları, s. 49.

⁴³ İlker Gökhan Şen de popülizm ve otoriterliğin iki farklı şey olsa da ortak kökenlerden beslendiğini belirtmektedir. Bkz. İlker Gökhan Şen, “Referandums and Democratic Constituationalism: Is There a Way For Reconciliation”, in: S. Hardt, A-W. Heringa, & H-T. Nguyen (Eds.), Populism and Democracy, Eleven Publishing, s.108.

⁴⁴ Sol popülizm olarak tanımlanan kavramı köklerini de esas alarak pekala “halkçılık” olarak tanımlamak mümkündür. Buna karşın popülizm ise halkçı değil; Teziç’in çok yerinde nitelendirmesiyle “halk dalkavukluğu olarak da ifade edilebilir. Bkz. Erdoğan Teziç, Anayasa Hukuku, Beta Yayınevi, Tıpkı 23. Bası, s. 293.

⁴⁵ Scholtes, s. 353.

⁴⁶ Bkz. Luigi Corrias, “Populism in a Constitutional Key: Constituent Power”, Popular Sovereignty and Constitutional Identity, European Constitutional Law Review, 12(01), s. 6-26.

⁴⁷ Bu kavram özellikle ABD özelinde sıklıkla kullanılmaktadır. Bkz. Huber, s. 399.

⁴⁸ Kosar and Baros and Dufek, s. 448. Yazarlar, özellikle ekonomik krizlerde dahi yargıç maaşlarının kesintiye uğramasına yönelik yargının koyduğu direnişin, özellikle

yasi aktörler bu tutumlarını pandemi gibi halk sağlığını tehdit eden büyük sağlık krizlerinde dahi sürdürmektedirler.⁴⁹ Burada popülistler; pandeminin varlığını önce inkar edip yahut küçümsemekte (*simplification*)⁵⁰, sonra ise tam tersi bir tutumla onu dramatize edip istisna haline başvurmak için gerekçe üretmektedirler.⁵¹ “Medikal popülizm” olarak da adlandırılan bu durumun son evresi ise popülizmin doğasına uygun bir biçimde pandemiye ilişkin aktörler arasında da bir antagonizm (zıtlık) yaratılmasıdır.⁵² Burada yine bir tarafta gerçek halk diğer tarafta ise virüsü yaygınlaştırarak yahut gerekli tedbirleri almayarak halk sağlığına tehdit oluşturan Çin Komünist Partisi⁵³, Dünya Sağlık Örgütü, eyalet valilileri hatta medya gibi devlet yahut kuruluşlar bulunmaktadır.

Popülizm ve anayasacılık arasındaki problemlili ilişkinin özellikle kurucu iktidara olan yaklaşım ya da egemenlik anlayışı gibi hususlarda ortaya çıktığı kolaylıkla gözlenebilir.

Ancak bu popülizmin anayasacılık kavramını ya da bir meşruluk aracı olarak anayasa kavramını tamamen reddettiği anlamına da gelmemektedir. Örneğin Pozen, popülizmin anayasacılık düşüncesi ile tamamen karşıt olduğunu düşünmemekte; onun anayasacılığın elitist yönü ve yargı odaklı anlayışını benimsemediğini ifade etmektedir.⁵⁴ Kanaatimiz-

yargı kurullarının bazı hakimlerin kariyer merkezi gibi görülmesinin ve demokratik siyasetin hiçbir şekilde bu kurullar üzerinde denetiminin olmamasının, yargıyı bu saldırıya açık hale getirdiğini savunmaktadırlar.

⁴⁹ Gideon Lasco, “Medical populism and the COVID-19 pandemic, Global Public Health, DOI: 10.1080/17441692.2020.1807581, s. 2.

⁵⁰ Bu küçümsemenin kapsamı virüslerin ‘nezle’ kadar zarar verebileceğinden; hastalığın tedavisinin ‘hydroxychloroquine’ gibi ilaçlarla basitçe tedavi olmasına; ekonomik sebeplerle pandemiye karşı tedbirlerin uygulanmamasına kadar birçok olaya uzanmaktadır. Bkz. Lasco, s. 2.

⁵¹ Lasco, s. 3.

⁵² Lasco, s. 8. Yazar, burada Covid-19 bu antagonizmi uygulayan 3 ülke liderini örnek göstermektedir. Bunlar: Amerika Birleşik Devletleri başkanı Donald Trump, Filipinler Devlet Başkanı Rodrigo Duterte ve Brezilya Devlet Başkanı Jair Bolsonaro’dur.

⁵³ Bkz. Bolsonaro’s son enrages Beijing by blaming China for coronavirus crisis, The Guardian, <https://www.theguardian.com/world/2020/mar/19/coronavirus-bolsonaro-s-china-row> (Erişim tarihi:24.09.2020).

⁵⁴ Pozen, bu sebeple yargı denetimi tamamen dışlamayan popüler anayasacılık ile popülist anayasacılığın aynı anlama gelmediğini ifade etmektedir. Pozen’un bu görüşü için bkz. Fabbrizi, s. 439.

ce bu düşünce eksiktir. Çünkü esasen popülistler sadece anayasal düzeni kendi ölçülerinde değiştirene kadar tamamen mevcut anayasal düzen-ki bu da liberal anayasacılığı ifade etmektedir- içinde bir strateji uygularlar ve anayasal kurallara bağlılıklarını inkâr etmezler.⁵⁵

Popülizmin bu noktada anayasacılıktan anladığı tamamen farklıdır: Onların savundukları temel düzen, liberal anayasal düzenin tam aksi bir anlayışı temsil etmektedir⁵⁶; bu anlayış ise “karşit-anayasacılık” olarak da ifade edilmektedir.⁵⁷ Fransız siyaset bilimci Rosanvallon⁵⁸ ise popülistlerin karşit-demokratlardan ilham almaktadırlar. Rosanvallon’a göre popülistler iki seçim arasındaki süreçte temsilcilerin özgür basın, sivil itaatsizlik ve protestolar ve demokratik meşruluğa sahip bir yargı tarafından denetlendiği karşit-demokratların görüşlerinden ilham aldığını belirtmektedir. Rosanvallon’a göre popülizm, karşit demokrasinin patolojik bir formasyonu olup, bu patolojide denetleyici kurumlar, yargı tıpkı Antik Çağ’da Atina’da olduğu üzere siyasal iktidarın dalkavuşu haline gelmektedir.

Popülizm ve anayasacılık tartışmalarının çıkmaz yola girdiği noktalardan bir tanesi popülizm kavramının “halk katılımı” yerine de kullanılması sebebiyle, popülizme karşı anayasacılığı savunmanın seçkinlikle bir tutulmasıdır.⁵⁹ Bu kavramı Scholtes⁶⁰, anayasacılık kavramının siyasileştirilmesi ile açıklamaktadır; böylece kamu hukuku siyasallaştıkça, anayasal güvenceden de uzaklaşmaktadır. Kavramların siyasallaşmasına bir örnek olarak popülistler hukuk devletine doğrudan karşı çıkmazlar; onun yegâne savunucularının kendileri olduğunu savunurlar, hatta bu kavram yerine başka kavramlarla (insanların üstünlüğü gibi) onların içini boşaltmayı denerler. Nihayetinde ise o kavramı halkın bir parçası olarak görmedikleri kesimlere karşı (örneğin Müslümanlar) yöneltirler.⁶¹

⁵⁵ Fournier, s. 368.

⁵⁶ Blokker, s. 530.

⁵⁷ Blokker, s. 530.

⁵⁸ Rosanvallon’un görüşlerinin sistemik bir özeti için bkz. Corso, s. 465-466.

⁵⁹ Müller, s. 79.

⁶⁰ Scholtes, s. 355.

⁶¹ Cristobal Rovira Kaltwasser, “Populism vs. Constitutionalism: Comparative Perspectives on Contemporary Western Europe”, Latin America, and the United States, 2013, s. 4. Örneğin Federal Almanya Parlamentosu’ndaki aşırı sağcı AfD Bonn Anayasası’nın 18. maddesinde düzenlenen temel haklardan yoksun bırakma usulünün

Popülizm ile ilgili ortak kanı, popülistlerin anayasacılığın temel değerlerine; daha açık bir ifadeyle gücün (çoğunlukçu irade) sınırlanmasını sağlayan tüm kontrol denge ve denetim mekanizmalarına karşıt olduğudur.⁶² Bu sebeple popülistlere göre egemenliği kullanmaya yetkili yegâne organ -genel irade ile çatışmadığı sürece- halkın bütünü temsil eden parlamentodur.⁶³ Bu yönüyle popülistlerin saf bir temsili demokrasiyi savunduğu sanılabilir.⁶⁴ Çünkü popülistler için seçim, iktidarı merkezleştirmeye ve siyasal muhalefeti -burada muhalefetle kastedilen sadece siyasi partiler değil esasen yerleşik düzendeki tüm kurumlardır- tasfiye etmeyi meşrulaştıran bir plebisittir.⁶⁵ İlaveten popülistler, emredici vekalet⁶⁶, temsilcilerin azlı (*recall*) gibi temsili demokrasi ile bağdaşmayan araçları da savunmaktadırlar.⁶⁷ Buna göre temsilciler, mutlaka yurttaşların iradesini takip etmek, onların iradeleri ile bağlı kalmak zorundadırlar.⁶⁸ Yine dikkat çekici bir husus ise popülistlerin liberal demokrasinin 2. Dünya Savaşı'ndan sonra "partiler demokrasisi" olarak ortaya çıkmasına rağmen kendi örgütlenmelerini çoğunlukla "Hareket" olarak ifade etmeleridir.⁶⁹ Buna sebep olarak da siyasi partilerin temsili

Müslümanlar için kullanılması yönünde anayasa değişikliği teklifinde bulunmuştur. Bkz. <https://www.berliner-zeitung.de/politik/afd-fordert-grundgesetzaenderung-religion-sausuebung-soll-verwirkt-werden-koennen-31353522> (Erişim tarihi: 14.10.2019).

⁶² Müller, s. 78. Benzer yönde Ergun Özbudun, *Anayasacılık ve Demokrasi*, Yetkin Yayınevi, Ankara 2019, s. 145.

⁶³ Scholtes, s. 353. Aynı yönde bkz. Fabrizi, s. 434.

⁶⁴ Öyle ki birçok gözlemci tarafından temsili demokrasinin doğasında popülizmin olduğu iddia edilmiş; hatta popülizm de "popülist demokrasi" olarak isimlendirilmiştir. Bkz. Çamurcuoğlu, s. 284.

⁶⁵ Yılmaz, s. 43.

⁶⁶ Örneğin İtalya'da Beş Yıldız Hareketi, İtalyan Anayasasının 67. maddesinin değiştirilerek seçmenler ve seçilenler arasında "emredici vekalet" ilişkisinin anayasaya eklenmesini talep etmişlerdir. Bkz. Fabrizi, s. 446.

⁶⁷ Corso, s. 471. Son dönemlerde özellikle İtalya örneğinde görüldüğü temsilcilerin performanslarının internet ortamıyla denetimi ve halkın karar mekanizmasına sosyal medya aracılığıyla katılması gibi yarı-temsili araçlar da popülistlerin sıklıkla başvurduğu yöntemlerden biridir.

⁶⁸ Voßkuhle, s. 129. Emredici vekaletle ilişkin bkz. Teziç, s. 115-118.

⁶⁹ Bu tespit için bkz. Voßkuhle, s. 126. Bu tespiti haklı çıkaracak örneklere Fransa'da Front National, Macaristan'da Jobbik, İtalya'da Beş Yıldız Hareketi'nde rastlanılabilmektedir.

demokrasinin kilit kurumu olarak işlev görmeleri ve bunun popülistlerde doğurduğu güvensizlik gösterilmektedir.⁷⁰

Popülizmin liberal demokrasi ile kavgası özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında temel hakların anayasalarda ve uluslararası insan hakları sözleşmesinde düzenlenmesi ve bunların AIHM ya da AB Adalet Divanı gibi yargı organlarıyla güvence altına alınması; anayasal meşruiyetin halk değil hukuki rasyonalizmden kaynaklanması⁷¹ karşısında daha da çetrefilli bir hal almaktadır. Bu noktada özellikle, Kelsen'in normatif anayasacılık anlayışına⁷² karşı popülistlerin Schmitt'in dezisionist (karar verici) kurucu iktidar anlayışı ile karşı çıktığını vurgulanmaktadır.⁷³ Popülistlerin de savunduğu anlayış ise kurucu iktidarı kendisinden önceki hiçbir kuvvetle bağlı kılmayan, sınırsız bir güç olarak görmektedir. Bu kurucu iktidar ise anayasaya ve onun kurmuş olduğu hukuk düzenine karşı mutlak önceliği olan halktan ya da ulustan başkası değildir.⁷⁴ Diğer bir ifadeyle insanların üstünlüğü (*rule of men*), hukukun üstünlüğünden (*rule of law*) her daim önde gelir.⁷⁵ Corrias buna örnek olarak Hollanda'da Wilders'in Özgürlük Partisi'nin uluslararası anlaşmaların bağlayıcılığına olan bakışı göstermektedir.⁷⁶

⁷⁰ Çamurcuoğlu, s. 285.

⁷¹ Bu tespit için bkz. Scholtes, s. 357-358.

⁷² Hans Kelsen'e göre hukuk normatif bir düzen; kademeli normlar sisteminden (Stufenbau) ibarettir. Bu sebeple hukuk sistemi hiyerarşik bir biçimde birbirine dayanan normlardan oluşur. Her norm geçerliliğini ve bağlayıcılığını bir üst normdan alır. Bütün normların temelinde ise varlığı ispatlanamayan "temel norm" (Grundnorm) yer alır. İşte normlar kademelendirmesinde en üstte yer alan anayasa da Kelsen'e göre geçerliliğini bu temel normdan almaktadır. Kelsen'in anayasacılık anlayışına ilişkin bkz. Mehmet Turhan, "Hans Kelsen'e Göre Anayasa Kavramı- Anayasa Fonksiyonu ve Anayasa Yargısı", Çankaya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 3(1), 2018, s. 205 vd.

⁷³ Scholtes, s. 358. Schmitt'e göre anayasayı yapan asli kurucu iktidar "normatif bir bir hiçlikten ve kesin bir düzensizlikten" kaynaklanmaktadır. Bu sebeple egemenliği ele geçiren, mevcut siyasal düzen tarafından koparak hiçbir sınırlamaya tabi olmayan asli kurucu iktidarın kararını ortaya koyan "anayasa" da dokunulmazdır. Schmitt, *Verfassungslehre*, s.26. Schmitt'in bu tezi öğretilde kurucu iktidara hiçbir biçimde sınırlanamaz bir güç bahsettiği için zayıf anayasacılık olarak da eleştirilmektedir. Bkz. Landau, *Suistimalci Anayasacılık*, s. 107.

⁷⁴ Bu konuda bkz Corrias, s. 10.

⁷⁵ İbid.

⁷⁶ ibid Nitekim Wilders, Avrupa Birliği içerisindeki seyahat özgürlüğünün temelini oluşturan Schengen Anlaşması'nı tanımadığını birçok kereler beyan etmiştir.

Bu noktada daha esaslı bir örneği ise 2011 tarihli Macar Anayasası'nın başlangıç metni-ki kendinden evvelki anayasal düzeni AYM kararları da dahil geçersiz kılmıştır- gösterilebilir.⁷⁷

Popülizm bu sebeple aslında gerçek bir halk egemenliğini savunmaz; çünkü gerçek bir halk egemenliği çoğulculuğu da içermektedir.⁷⁸ Gerçek bir halk egemenliğinin aksine popülistler çoğunlukçudur. Bu çoğunlukçu yaklaşımın kendisini gösterdiği diğer bir alan ise halk oylamalarıdır. Popülist hareketler, temsili demokrasiden tamamen vazgeçemeseler de⁷⁹ bu çoğunlukçu yaklaşımlarının bir sonucu olarak sıklıkla halk oylamasına başvurumaktadırlar. Çünkü bu hareketler, demokratik hareketlerin aksine sorunları çok basitçe formüle etmekte⁸⁰ ve çözmeyi önermektedir.⁸¹ Bunu da çözümün bir “aciliyet politikası (*politics of immediacy*)” gerektirmesi ile formüle ederler.⁸² Örneğin; suçlulukla mücadele güvenlik tedbirlerinin sertçe arttırılmasıyla, mülteci krizi ülkelere girişlerin kapatılmasıyla rahatlıkla çözülebilir.⁸³ Bu kolaycı kararları meşrulaştırmanın en kullanışlı yolu ise halkoylamalarıdır. Diğer bir ifadeyle bu tür halkoylamaları ile esasında çok önemli bir siyasal konuda tartışma başlatarak halkın tercihine başvurulması değil, zaten verilmiş olan bir kararın meşrulaştırılması amaçlanır.⁸⁴

Popülist anayasacılığın halk oylamalarını uygulamada nasıl kullandığına ilişkin en başat örnekleri ise Avrupa'da İsviçre⁸⁵ ve Macaristan

⁷⁷ Scholtes, s. 359.

⁷⁸ Nitekim yakın tarihte de ideal demokrasiye ulaşılması olanaksız olduğundan gerçek halk egemenliğinin şefe itaat olduğu savunulmuş; bu yol da faşizme yol açmıştır. Bu sebeple halk egemenliği popülizme rahatlıkla yol açacağından “tehlikeli bir yanılsama” olarak nitelendirilmiştir. Bkz. İbrahim Özden Kaboğlu, Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar), Gözden Geçirilmiş 7. Baskı, s. 181.

⁷⁹ Topuzkanamış, Halka Ait Anayasacılık, s. 31.

⁸⁰ Çamurcuoğlu'nun da vurguladığı üzere toptancı bakış(holizm) popülist stratejinin en önemli unsurlarından biridir. Bkz. Çamurcuoğlu, s. 281.

⁸¹ Dahrendorf, s.4. Benzer yönde Şen, s. 89

⁸² Corrias, s. 12

⁸³ Dahrendorf, s. 4.

⁸⁴ Şen, s. 90.

⁸⁵ İsviçre'de doğrudan demokrasi araçlarının kullanımına ilişkin bkz. Yvonne Hempel, “Politische Führung im Direktorialsystem: die Schweiz”, in: Politische Führung in westlichen Regierungssystemen(Hrsg: Sebaldt/Gast) Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden 2010 s.285vd.

oluşturmaktadır. Yine İtalya’da Beş Yıldız Hareketi, İtalyan Anayasası’nın 71. ve 75. maddesinde değişiklik yaparak halk girişimi gibi doğrudan demokrasi araçlarını güçlendirmeyi amaçlamıştır.⁸⁶ 5 Yıldız Hareketi, böylece İtalyan kurumlarına hâkim olan temsil sorununu çözmeyi amaçlıyordu.⁸⁷ Bu girişim, azınlık haklarını riske ettiği, karşı-demokratik güçlerin yayılmasının kurumların güçlenmesine hiçbir faydası olmayacağı ve demokrasiyi bir evet/hayır karşıtlığına indirgeyerek çoğulculuğu ortadan kaldıracığı gerekçesiyle eleştirilmiştir.⁸⁸

Popülistlerin anayasal kimlik olarak ise millet egemenliğindeki ulus kavramına daha yaklaştığı söylenebilir; ancak burada millet egemenliğinde egemenliği temsil etmeye ehil kişiler “elit” kişiler iken, popülistler ise bunların dışlanması gerektiğini, bu elitlerin dışındaki tüm ulusun bir *bütünmüşçesine* temsil edilmesi gerektiğini savunmaktadır.⁸⁹ Popülist anlayışın savunduğu egemenliği sahibi olan olarak ’millet’ her şeyi bilen ve gerçek ve gerçek olmayan arasındaki ayrımı şaşmaz biçimde yapabilen bir bütündür.⁹⁰ Öyle ki Müller⁹¹, popülistlerin Carl Schmitt’in⁹² halkın özü ve halkı temsil eden organ olarak parlamentonun

⁸⁶ Corso, s. 477.

⁸⁷ Corso, s. 478.

⁸⁸ İbid. Benzer bir eleştiriyi Voßkuhle, popülistlerin doğrudan demokrasi araçlarına yer vermesi açısından ifade etmektedir. Buna göre popülistlerin sıklıkla başvurduğu halkoylamaları, karmaşık siyasi sorunlar ile başa çıkılmasını tekil bir evet/hayır karşıtlığına indirgeyerek çözüme kolaycılığın kaçmaktadırlar. Yazara göre yakın zamanda yapılan ve Birleşik Krallığın Avrupa Birliği’nden nasıl çıkacağına dair hiçbir detay tartışılmaksızın oylanan Brexit referandumunu bunun başlıca örneğidir. Bu eleştiri için bkz. Voßkuhle, s.128. Dahrendorf da henüz 2003 senesinde Birleşik Krallık’ta resmi para birimi olarak “Euro” para birimine geçmesi için halkoylaması yapılması tartışılırken, popülist demagojiye açık olan bu tür oylamaların her türlü sonuca açık olduğu uyarısında bulunmuştur. Bkz. Dahrendorf, s. 4.

⁸⁹ Şen, s. 90

⁹⁰ Voßkuhle, s. 122.

⁹¹ Müller, Popülizm Nedir?, s. 70.

⁹² Müller, Popülizm Nedir? s. 70. Benzer bir ayrımı Schmitt kurucu iktidar açısından da “anayasa” (Verfassung) ve anayasa yasası”(Verfassungsgesetz) yapacak; ancak anayasaya aykırı anayasa değişiklikleri doktrinin öncülü olan bu öğreti paradoksal biçimde popülist iktidarların anayasa yapımında sınırlayan bir araç olarak karşımıza çıkacaktır. Schmitt’in bu ayrımı için bkz. Carl Schmitt, Verfassungsgesetzlehre, Berlin 1970, s. 23vd. Ayrıca bkz. Ece Göztepe, “Bir Klasik Eser Olarak Schmitt’in Anayasa Öğretisi”, İÜHFMC. LXXIII, S. 1, s. 129-180.

iradesi arasında yaptığı ayrımı popülistlerin de benimsediğini ve itiraz edilemez bir halk özü bulunduğunu ifade etmektedir.

Popülistler için anayasal kimliğin çoğulcu olarak ele alınması bir tehdittir; bu sebeple göçmenler, mülteciler ve azınlıklar mutlaka bu kimliğin dışında tutulmalıdır.⁹³ Belirtmek gerekir ki dışlananlar sadece bu sosyal sınıflar değildir; kimi zaman popülizmin tehdit gördüğü belirli meslek grupları (avukatlar, doktorlar), kimi zaman belirli siyasi ya da felsefi düşünceye sahip olanlar bu dışlamanın kapsamında olabilmektedirler.

Bu dışlamayı en iyi yansıtan örnekler Flaman Partisi lideri Vlams'ın “önce bizim insanlarımız sloganı” iken, Avusturyalı popülist parti FPÖ ise özyurt hakkından (“*Recht auf Heimat*”) bahsetmektedir. Hatta eski FPÖ lideri Heider'in ifadesiyle yeniden bir halklaşmaya (Umvolkung) ihtiyaç bulunmaktadır.⁹⁴ Bu dışlanmadan sonraki aşama olan bütünselleşmeyi en iyi yansıtan örneklerden bir tanesini Fransa'da Front National'in kurucusu Jean Marine Le Pen'in sadece şimdiki zamanı değil geçmişi ve geleceği de kapsayacak şekilde “ Fransız halkına ait olmanın bir bütün- bir zincirin tamamı olmakla” eş değer olacağını ifade etmesi göstermektedir.

Bu noktada yine Macaristan'dan verilebilecek başka bir örnek ise FIDEZS'in lideri Viktor Orban'ın kendisinin 2000 ve 2001 senesinde iktidara gelmesini, ünlü tarihi Macar kişilik Saint Stephan'ın 1000 ve 1001 senesinde taç giymesi ile özdeşleştirmesidir.⁹⁵ Yine Macaristan Anayasa Mahkemesi, yeniden yapılandırılmasının ardından Macaristan'ın anayasal kimliğinin kaynağının anayasal tarihinde yattığını; bunun da devletin korunması görevini koşturduğunu ifade etmektedir.⁹⁶

İktidara sahip olan popülistlerin çoğunlukla bu iktidarı da ele geçirmelerine faydası olan⁹⁷ kurumlarla bir sorunu bulunmamaktadır.⁹⁸

⁹³ Topuzkanamış, Halka Ait Anayasacılık, s. 28.

⁹⁴ Corrias, s. 14.

⁹⁵ İbid

⁹⁶ Drinoczi/Kacala, s. 1154. Macaristan Anayasa Mahkemesi'nin AB hukuku ile ulusal hukuk bağlamında ortaya koyduğu bu tespitin eleştirisi için Gabor Halmai, The Hungarian Constitutional Court and Constitutional Identity, VerfBlog, 2017/1/10, <https://verfassungsblog.de/the-hungarian-constitutional-court-and-constitutional-identity/>. (Erişim tarihi:17.03.2020).

⁹⁷ Örneğin Dahrendorf, özünde anti-parlamentar bir fikriyata sahip popülistlerin çoğunlukla zayıf parlamentarizmin zayıflıklarından faydalanarak iktidara geldiğinde vurgu yapmıştır. Bkz. Dahrendorf, s. 5.

⁹⁸ Müller, Popülizm nedir?, s. 80. Aynı yönde bkz. Çamurcuoğlu, s. 290.

Çünkü popülistler iktidara geldikten sonra kurumları ele geçirerek, onların kendi popülist siyasal ajandalarını desteklemelerini; her daim iktidar kalmalarına hizmet etmesini ister.⁹⁹ Hatta öğretide bu yaklaşıma “Frankenstein”¹⁰⁰ benzetmesi yapıldığı gözlenmektedir.¹⁰¹ Nitekim Kosar/Baros/Dufek¹⁰², dört önemli popülist lider olarak inceledikleri Orban, Kaczynski, Babis ve Fico’nun hiçbirinin esasen anti-kurumsalcı bir yaklaşımlarının olmadığını; bu popülist liderlerin kendi siyasi ajandalarını paylaştığı ölçüde anayasal organları benimsediklerini belirtmektedirler. Bu sebeple popülistler, öncelikle idari teşkilattaki bütün önemli makamlara kendi taraftarlarının atanmasını sağlarlar; bunun devamında ise yargıda kendilerine sorun çıkarmayacak yargıçların atanmasını sağlarlar.¹⁰³

Dolayısıyla popülist anlayışın amacı bu organları ortadan kaldırmak ya da zayıflatmak değil; bu organları teşkil eden makamları ele geçirmek yahut onun sınırlarını belirsiz hale getirmektir.¹⁰⁴ Öyle ki bazı durumlarda popülistler, kendilerini sınırlayacak anayasal yeni organlar dahi yaratabilmektedirler.¹⁰⁵

⁹⁹ Drinioczi and Kacala, *Illiberal Constitutionalism: The Case of Hungary and Poland*, *German Law Journal*(2019), s. 1163.

¹⁰⁰ Prof. Kim Scheppele’nin bu tanımlaması için bkz. Landau, *Populist Constitutions*, s.537. Bilindiği üzere Frankenstein ünlü bir romanın adıdır. Romana adını veren Doktor Victor Frankenstein, bir insan türü yaratmak ister ancak deneyleri sonrasında amaçladığının aksine çirkin bir yaratık yaratır. Yaratık kaçır ve sonrasında Victor’un etrafından birçok kişinin ölmesine neden olur. Roman, insanoğlunun hırslarının nele-re yol açabileceğini göstermesi açısından bir başyapıttır.

¹⁰¹ Popülist PIS iktidarı tarafından yapısı değiştirilen Polonya Anayasa Mahkemesi, bu Frankenstein kurumlara örnek olarak gösterilebilir. PIS iktidarının müdahalesi öncesinde oldukça özgürlükçü çizgide karar veren Polonya Anayasa Mahkemesi, çoğunluğu PIS tarafından atanan yargıçlarla oluşturulan kompozisyonda “kürtajın tamamen yasaklanması” gibi oldukça yasakçı bir yöne evrilmiştir. Polonya Anayasa Mahkemesi’nin bu tartışmalı “kürtaj” kararının değerlendirilmesi için bkz. Anna Rakowska-Trele, “A Dubious Judgment by a Dubious Court: The abortion judgment by the Polish Constitutional Tribunal”, *VerfBlog*, 2020/10/24, <https://verfassungsblog.de/a-dubious-judgment-by-a-dubious-court/>, DOI: 10.17176/20201026-110925-0. Polonya Anayasa Mahkemesi’nin yapısının nasıl değiştirildiği ise aşağıda detaylıca incelenecektir.

¹⁰² Kosar and Baros and Dufek, s. 457.

¹⁰³ Voßkuhle, s. 139.

¹⁰⁴ İbid.

¹⁰⁵ Kosar and Baros and Dufek, s. 458. Yazarlar, buna örnek olarak Macaristan’da 2019 senesinde idari yargının etkinleştirilmesi amacıyla çıkarılan yeni idari yargı kanunu

Çünkü liberal demokrasi ve onun kurumlarına yönelik tüm eleştirilerine karşın popülist liderler, liberal anayasacılık anlayışını tamamen terk etmiş gözükme istemezler.¹⁰⁶

Eğer popülistler, anayasa değişikliği yoluyla bir şekilde anayasal düzeni değiştirme olanağı bulurlarsa, burada amaç gücü dağıtmaktan ve mevcut siyasi rejimin unsurları ile uzlaşmaktan öte onu tekelleştirmek yolunu tercih ederler.¹⁰⁷ Burada, olumlu ve yapıcı anayasacılığın yerini olumsuz ve sınırlayıcı bir anayasacılık alır.¹⁰⁸ Bu anayasacılık anlayışı her ne kadar siyasi anayasacılık¹⁰⁹ olarak adlandırılrsa da çoğunlukla popülist hareketlerin damga vurduğu anayasal hareketlerde herkesi bağlayan, siyasi bir süreç ile değil hukuki bir süreç ile oluşmuş anayasaların hala mevcudiyetinin olduğu gözlenmektedir.¹¹⁰

(2018/ CXXX) ve bir anayasa değişikliği ile Yüksek İdare Mahkemesi (özizgazatási Felsőbiróság) kurulmasını göstermektedirler. Bu hususa ilişkin bir değerlendirme için bkz. Renata Uitz, An Advanced Course in Court Packing: Hungary's New Law on Administrative Courts, VerfBlog, 2019/1/02, <https://verfassungsblog.de/an-advanced-course-in-court-packing-hungarys-new-law-on-administrative-courts/> (Erişim tarihi:09.02.2020) Şüphesiz yazarın da belirttiği gibi Bavyera ve Avusturya'dan esinlenilerek idari yargının Adalet Bakanlığı teşkilatının altında düzenlenmesi ve bu hakimlerin atanmasında son sözün Bakan'da olması, idari yargıda görev alan hakimlerin Bakanlık teşkilatında çalışan diğer kamu görevlileri ile aynı statüde olması sonucunu doğuracak ve bu durum da hukuk devleti ilkesi ile hiçbir şekilde bağdaşmayacaktır.

¹⁰⁶ Landau, Populist Constitutions, s. 538

¹⁰⁷ David Landau, "Populist Constitutions", The University of Chicago Law Review(85), s. 527.

¹⁰⁸ Müller, Popülizm nedir? s. 81.

¹⁰⁹ Anayasanın herkesi bağlayan hukuki bir belge olduğunu ve bu belgenin de birtakım mekanizmalarla korunmasını esas alan hukuka dayalı anayasacılık (legal constitutionalism) anlayışının zıddı olarak adlandırılabilir siyasete dayalı anayasacılıkta anayasa, demokratik karar alma sürecinin kendisini ifade eder ve hukukiden öte siyasi-dir. Richard Bellamy'nin hukuka dayalı anayasacılık modelini aktarımı için bkz. Dri-noczi and Kacala, s. 1162.

Ancak bu modelde de mevcut siyasi çoğunluk ve anayasa ayrışması parlamentonun üstünlüğü ilkesi sonucunda gündeme gelmemektedir. Şüphesiz İngiliz siyasi modelinde görülen bu anayasacılık türünde siyasi müzakere yanında yargının anayasayı koruma yönündeki tutum da anayasal değerleri korumak açısından oldukça önemlidir. Bkz. Bertil Emrah Oder, "Anayasa nedir? Anayasacılık nedir? ", in: Türkiye'nin Anayasa Gündemi (ed: İ.Ö. Kaboğlu), İletişim Yayınları, İstanbul 2016, s.17.

¹¹⁰ Polonya ve Macaristan'da popülist iktidarlar, liberal anayasacılık anlayışını reddedip kendilerinin politik anayasacılığın bir parçası olduğunu iddia etseler de her iki

Popülist anayasacılık anlayışı, insan haklarını da milletin esas değerlerine, “ortak çıkara” aykırı, ideolojik olarak sadece ayrıcalıklı grupları koruyan keyfi iddialar olarak görmektedir.¹¹¹ Popülist anayasacılık anlayışına göre liberalizm böylece söz verdiğinin aksine özgürleştirmeyi değil; tam aksine özgürlüğü ortadan kaldırmaktadır.¹¹²

Popülist anayasacılık anlayışının hukuk devleti ile ilişkisi de bu anlayışın kökeninde olan antagonizmden beslenmektedir: Popülistlere göre yargıçlar, karşı çıkılması gereken yerleşik düzenin temsilcisi elitlerdir.¹¹³ Ancak bu tutum onların karşı tarafı itham ettiklerinin aksine kendilerinin politikayı yargısallaştırmaları ile çelişmemektedir.¹¹⁴ Bunun için de özellikle ceza hukukunu bir araç olarak kullanmaktan çekinmemektedirler. Bu durum özellikle Macaristan özelinde sivil toplum örgülerinin mültecilere yardım etmelerini ceza hukuku yolu ile yaptırıma maruz kılmasında ve illegal biçimde sınırları aşanlara işlenen insan hakları ihlallerinde gözlemlenmektedir.¹¹⁵ Şüphesiz Macaristan’daki ceza hukuku yaptırımları popülist ajandanın (mültecileri şeytanlaştırmanın) doğrultusunda mültecilere şiddet uygulayanlar açısından ise uygulanmamakta, bu alanda açık bir cezasızlık hali görülmektedir.¹¹⁶

Hükümet sistemi açısından ise popülistlerin tercihi, liderin en tepeye koyulduğu, temsil ilişkisinin en rahat plebisiter bir başkanlık sistemi ile sağlanabileceği, anti-parlamentar bir tepeden inme hükümet sistemidir (*top-down Regierungstil*).¹¹⁷ Ancak bu tercih de popülist anaya-

ülkede de hala şekli anlamda bir anayasanın ve bu anayasaların gardiyanı olan anayasa mahkemelerinin mevcudiyetinden bahsedilmektedir. Bu iddianın aksine ise her iki anayasanın öncülleri olan sosyalist 1949 Macar Anayasaları ve 1952 Polonya Anayasaları siyasal anayasacılık örnekleriydi; çünkü her iki ülkedeki anayasanın mevcudiyetine rağmen her iki ülkede de esas olan tek parti olan sosyalist partinin karar alma süreciydi. Bu tespitler için bkz. Drinioczi and Kacala, “Illiberal Constitutionalism: The Case of Hungary and Poland”, *German Law Journal*(2019), s. 1159.

¹¹¹ Blokker, s. 528.

¹¹² Blokker, s. 529.

¹¹³ Corso, s. 482.

¹¹⁴ ibid

¹¹⁵ Drinioczi and Bien-Kacala, “Illiberal Constitutionalism: The Case of Hungary and Poland”, *German Law Journal*(2019), s. 1158.

¹¹⁶ ibid

¹¹⁷ Voßkuhle, s. 126.

sacılık için olmazsa olmaz (*sine qua non*) değildir.¹¹⁸ Eğer başkancı bir sistemin kabulü mümkün değilse parlamenter rejimde, rasyonelleştirilmiş parlamenter sistem terk edilerek¹¹⁹ sistemin anayasal gerçeklikte “başkancılaşması” (Macaristan örneği) da bir başka formül olarak gündeme gelmektedir..¹²⁰ Nitekim Macaristan’da parlamenter sistem yerine başkanlık sistemini öngören bir anayasa değişikliğini yerine getirmek yerine parlamenter sistem içindeki bu başkancılaşma eğiliminin bir yansıması olarak tüm dünyayı sarsan COVID-19 (yeni koronavirüs) salgının sonrasında Orban başkanlığındaki bakanlar kuruluna sınırsız bir süre için kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi ve bu süreçteki tüm seçim ve referandumları erteleme yetkisi verilmiştir.¹²¹

IV. Anayasal Gerçeklikte Popülist Anayasacılık

Kıta Avrupa’ında popülist anayasacılığın uygulama alanı bulduğu iki ülkeden bahsedilebilir: Macaristan ve Polonya.¹²² Esasen popülist partiler Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Avusturya ve İtalya’da da seçimi kazansa da bu iki ülkenin gerek 1989 sonrası demokratikleşme sürecinde üçüncü dalga ülkeleri olması¹²³, gerekse de bu iki ülkedeki sert demokratik çöküş Macaristan ve Polonya’ya ayrı bir bakışı gerektirmektedir.¹²⁴

¹¹⁸ Aynı yönde bkz. Çamurcuoğlu, s.280.

¹¹⁹ Polonya, bunun en önde gelen örneklerinden bir tanesidir. Drinioczi and .Bien-Kacala, Illiberal Constitutionalism: The Case of Hungary and Poland, German Law Journal(2019), s. 1159

¹²⁰ İbid.

¹²¹ KHK çıkarma yetkisini veren kanunun Macaristan hükümetinin koronavirüsle mücadelesini eleştiren gazeteciler için 5 seneye kadar varan hapis cezaları öngörmesi, Macaristan’da temel hak ve özgürlüklere (basın özgürlüğü) yönelik ihlaller açısından da çarpıcıdır. Bkz. ch.beck.de/3dvt65q (Erişim tarihi:31.03.2019) Bu yetki kanuna ilişkin eleştirileri dile getirenleri Orban’ın “virüs müttetikleri” olarak nitelendirmesi ise sağ popülizmin antagonist dili ile oldukça uyumludur. Orban’ın bu değerlendirmesi için bkz. <https://www.eurotopics.net/tr/238015/macaristan-da-demokrasi-korona-kurbani-mi> (Erişim tarihi:31.03.2020)

¹²² Bkz. Maximillian Steinbeis, Wie robust ist das Grundgesetz, APuZ 16-17 (2019), s. 5.

¹²³ Drinioczi and Bien-Kacala, s.1147. Bu iki ülkede de İngiltere yahut Kanada örneğinde görüldüğü üzere yazısız anayasacılık geleneğinin kabulünü önerenler de olsa yoğun tartışmaların sonunda Kelsenist anayasa mahkemesi güvencesi altında yazılı bir anayasa anlayışı kabul edilmiştir. Drinioczi and Kacala, s. 1151.

¹²⁴ Macaristan Anayasası’nın ilk halinde 24. Maddenin 5. fıkrasında anayasa değişikliği için parlamentonun üye tamsayısının 4/5 çoğunluğu aranmaktayken, FIDEZS bu ni-

Bu sebeple öncelikle detaylı bir biçimde Macaristan ve Polonya'da popülizmin yükselişi ve anayasacılığa olan etkisi ele alınacak; ardından Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Rusya, İtalya gibi diğer Avrupa ülkeleri ve nihayet Amerika kıtasındaki popülist akımlar ve anayasacılıkla olan ilişkileri açıklanacaktır.

Macaristan

Macaristan'da 2010 senesinde yapılan parlamento seçimlerinde FIDESZ partisi anayasayı değiştirmek için gerekli olan 2/3 sandalye sayısına ulaşmış¹²⁵; ardından Macaristan'da yeni bir anayasa yapım süreci yaşanmıştır. Öncelikle Ocak 2011'de basın üzerinde önemli müdahaleleri sağlayacak basın kanunu çıkarılmış;¹²⁶ ardından da anayasanın yapımı için 31 Kasım 2011 tarihli anayasal geçiş dönemini sağlayacak geçici maddeler kabul edilmiştir.¹²⁷ Ancak bütün anayasa yapım süreci evvelinde siyasal iktidar ve onun parlamentoda sahip olduğu çoğunluk ile Macaristan Anayasa Mahkemesi'nin arasında büyük bir mücadeleye tanık olduğunun belirtilmesi gerekmektedir. Dördüncü anayasacılık dalgası¹²⁸ olarak da bilinen ve Post-Sovyet ülkelerdeki anayasa yapım

telikli çoğunluk yerine anayasanın 24. maddesinin 3. Fıkrasında öngörülen parlamento üye tamsayısının 2/3'ü ile anayasanın değiştirilebileceği maddesine referans verecek muhalefetin anayasa yapımına katkı sağlamasını olanaksız hale getirmiştir. Bkz. <http://www.iconnectblog.com/2011/04/arato-on-constitution-making-in-hungary-and-the-45-rule/> (Erişim tarihi: 17.03.2020).

¹²⁵ Fournier, Fidesz'in anayasayı bu kadar rahatlıkla değiştirebilmesinin temel nedeninin post-komünist geçişin getirdiği anayasal düzendeki zayıflıklar olduğunu savunmaktadır. Buna göre anayasa değişikliği ve yapımında veto oyuncularının sayısının sınırlı olması, geçiş sonrasında kabul edilen parlamenter rejimin yasama ve yürütmenin eklenmesine elverişliliği ve uygulanan seçim sisteminin tek partiye hak ettiğiğinden oldukça yüksek bir temsil imkanı tanınması, bu zayıflıklara örnek olarak gösterilebilir. Bkz. Fournier, s.373-374.

¹²⁶ Fournier, s.368. Bu Kanun ile iki yeni idari organ kurulmuş; bu organlara ahlak ve kamu düzenine aykırı olan her türlü yayının sınırlandırılması yetkisi verilmiştir. Bu kanun ise Macaristan Anayasa Mahkemesi tarafından yazılı ve internet basın açısından anayasaya aykırı bulunsa da kanunun idari organlara verdiği yetkiler radyo kanallarına karşı derhal uygulanmaya başlamıştır. Bu alanda kamuoyuna düşen tartışmalar için bkz. Pressefreiheit in Ungarn: Einziges Oppositionsradio wird eingestellt Spiegel Online, 21.11.2011, <https://www.spiegel.de/politik/ausland/pressefreiheit-in-ungarn-einziges-oppositionsradio-wird-eingestellt-a-804998.html> (Erişim tarihi: 16.12.2019).

¹²⁷ İbid.

¹²⁸ Samuel Huntington'ın demokratikleşme sürecini dalgalara ayırmasından mülhem anayasacılık hareketlerinin de dalgalara ayrılmakta Huntington'ın dördüncü demok-

sürecinde, yetkilerinin genişliği ve toplumsal yaşama etkisi sebebiyle dönemin en etkili anayasa mahkemelerinden biri olarak tasarlanmış Macaristan Anayasa Mahkemesinin¹²⁹, öncelikle üye sayısı 11 üyeden 15 üyeye arttırılmak suretiyle kompozisyonu değiştirilmiş ve atanacak yeni üyelerle siyasi iktidarın etkisine açık hale getirilmiştir.¹³⁰ Yine Mahkeme'nin bütçe yasası üzerindeki denetim yetkisi ve vergi, harç ve diğer mali konulardaki yetkileri kısıtlanmış ve iktisadi politika anayasaya aykırılık denetiminin dışına çıkarılmıştır.¹³¹ Mahkemenin kendi başkanını dahi seçme yetkisi elinden alınarak, bu yetki parlamentonun nitelikli çoğunluğuna bırakılmıştır.¹³² Böylece parlamentoda nitelikli çoğunluğu oluşturan FIDESZ partisi, Mahkeme'nin oluşumunda önemli etki sahibi olmuştur. FIDESZ yeni Macaristan Anayasası'nın¹³³ 2011 yılında yürürlüğe girmesiyle Mahkeme'nin 2011 öncesinde verdiği temel içtihatların geçersiz kılınması için çaba göstermiştir.¹³⁴ Yine Mahkeme'ye yönelik

ratikleşme dalgası olarak bahsettiği Post-Sovyet anayasa yapımı sürecini dördüncü anayasacılık hareketleri olarak nitelendirilmektedir. Bkz. Jon Elster, "Die Schaffung von Verfassungen: Analyse der allgemeinen Grundlagen, Zum Begriff der Verfassung- Die Ordnung des Politischen", (Hrsg: U. Preuß, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main 1994, s.37.

¹²⁹ 2010 Anayasa değişikliği öncesi Macaristan Anayasa Mahkemesi'nin anayasa yargısında sıradışı bir örnek oluşturduğunu belirten Kanadoğlu, Mahkeme'nin anayasa-ya ilaveten tüm hukuki işlemleri giderici denetleme yetkisinin ve yasa yapım sürecine doğrudan etki etmesini bu tezine dayanak olarak göstermektedir. Anayasa'da yargı dışında kendisi için ayrı bir başlık açılarak düzenlenmiş olan Macaristan Anayasa Mahkemesi, herkesin kişisel bir ilgisi olmaksızın her hukuk normunun soyut norm denetimini talep edebildiği bir dava türü olan popüler davaları inceleme yetkisi ile donatılmış olup, bağımsız bir dördüncü güç olarak görevini ifa etmekteydi. Bkz. Korkut Kanadoğlu, Anayasa Mahkemesi, Beta Yayınevi, İstanbul 2004, s.10-11. 2010 öncesi Macaristan Anayasa Mahkemesi'nin yapısı ve yetkilerine ilişkin bkz. Laszio Solyom, "Die Verfassungsgerichtsbarkeit in Ungarn, in: Verfassungsgerichtsbarkeit in Mittel- und Osteuropa" (Ed: C.Starck/A. Weber, Nomos Verlag, Baden-Baden 2007, s. 237-278.

¹³⁰ Bunun öncesinde Mahkeme üyeleri parlamentoda temsil edilen siyasi parti gruplarının sandalye sayısı ile orantılı biçimde atanmaktaydılar.

¹³¹ Peter M. Huber, Europaeische Verfassungs- und Rechtstaatlichkeit in Bedraengnis: Zur Entwicklung der Verfassungsgerichtsbarkeit in Europa, Der Staat 56(2017), s. 390.

¹³² Steinbeis, s. 5.

¹³³ Yeni Anayasa'nın yürürlüğe girmesiyle Macaristan Anayasa Mahkemesi önünde popüler dava (actio popularis) açma olanağı da ortadan kaldırılmıştır.

¹³⁴ Steinbeis, s. 5.

bu çabalar¹³⁵, yeni Macar Anayasası'nın yürürlüğe girmesinin ardından da devam etmiş, 2013 senesinde Mahkeme'nin FIDEZS hükümetinin seçim reformunu ve yargıçların emeklilik yaşlarının 62'ye indirilmek suretiyle görevlerinden alınmasını¹³⁶ iptal etmesi üzerine, Anayasa Mahkemesi Kanunu'nda değişiklik yapılarak Mahkeme'nin yetkileri daha da kısıtlanmıştır.¹³⁷ Ancak Mahkeme'nin varlığına ilişkin en büyük müdahale, Anayasa'nın başlangıç metninde Mahkeme'nin 1989 ve 2011 tarihinde 1949 Anayasası yürürlükteyken yaratmış olduğu içtihatları takip yasağının getirilmesidir. Bu anayasal düzenleme ise Anayasa'nın yürürlüğe girmesinden önce çıkartılan kanun ve içtihatların geçerliliğini etkilemeyeceğine ilişkin çıkartılan geçici anayasal hükümlere aykırılık oluşturmaktadır.¹³⁸ Böylece Macaristan Anayasa Mahkemesi'nin evlilik serbestisi, siyasal partilerin propagandalarının medya organlarında gösterilmesi, idam cezası vb. hususlarda vermiş olduğu tüm özgürlükçü kararlar geçersiz hale getirilmiştir.¹³⁹ Anayasa aykırı yeni anayasa yapımı

¹³⁵ Örneğin Mahkeme'nin geriye dönük şekilde emekli kamu görevlilerinin ikramiyelerinin vergilendirilmesini iptal etmesi, parlamentonun Anayasa Mahkemesi'nin vergi ve finans yasalarını denetimini sona erdiren bir yasa yapması sonucunu doğurmuştur. Bkz.Gabor Halmai, "Ungarns Verfassungsgericht: Das Imperium schlaegt zurück", VerfBlog, 2013/2/04, <https://verfassungsblog.de/ungarns-verfassungsgericht-das-imperium-schlaegt-zuruck/> (Erişim tarihi:07.10.2019).

¹³⁶ Landau, s.49. Bu reform, Anayasa Mahkemesi'nin denetiminden kaçırılmak için Anayasa'ya geçici bir madde eklenerek yapılmıştır. Mahkeme ise, dava konusu düzenleyici işlemlerin gerçekte geçici olmayan, sürekli nitelikte düzenlemeler içerdiği ve anayasada yer alan seçmen kaydına ilişkin düzenlemelere aykırılık oluşturduğu gerekçesiyle, seçim reformunu iptal etmiştir. Bkz.Gabor Halmai, "Ungarns Verfassungsgericht: Das Imperium schlaegt zurück", VerfBlog, 2013/2/04, <https://verfassungsblog.de/ungarns-verfassungsgericht-das-imperium-schlaegt-zuruck/> (Erişim tarihi:07.10.2019).

¹³⁷ Bkz.Gabor Halmai, Ungarns Verfassungsgericht: Das Imperium schlaegt zurück, VerfBlog, 2013/2/04, <https://verfassungsblog.de/ungarns-verfassungsgericht-das-imperium-schlaegt-zuruck/> (Erişim tarihi:07.10.2019).

¹³⁸ Bu fikrin mimarı ise Mahkeme'nin daha önceki içtihadını "illegal bir aktivizm" olarak dillendiren ve yeni anayasanın yapımının ardından AYM yargıcı olarak atanan Bela Pokol'du. Bkz.Gabor Halmai, "Ungarns Verfassungsgericht: Das Imperium schlaegt zurück", VerfBlog, 2013/2/04, <https://verfassungsblog.de/ungarns-verfassungsgericht-das-imperium-schlaegt-zuruck/> (Erişim tarihi:07.10.2019).

¹³⁹ Fournier,s. 372. Yazar, bu durumu Macaristan Anayasa Mahkemesi'nin anayasanın bekçiliğinden Viktor Orban'ın devriminin bekçiliğine terfi ettiği şeklinde değerlendirmiştir.

(*unconstitutional-constitutional replacement*)¹⁴⁰ olarak da adlandırılabilir. Bu süreç¹⁴¹ ise anayasa değişikliği yürürlüğe girdiği sırada Macaristan Anayasa Mahkemesi'nde dava açabilecek tek kişi olan ve yine parlamentodaki FIDEZS çoğunluğu tarafından seçilmiş olan Cumhurbaşkanı Pal Schmitt, bu yetkisini kullanmadığı için anayasaya uygunluk denetimine konu olmamıştır.¹⁴² Macaristan'da FIDEZS'in yargıya ilişkin yürüttüğü mücadele sadece Macaristan Anayasa Mahkemesi ile sınırlı kalmamış; popülist hükümet en güçlü yargı kurullarından biri olarak nitelendirilen Macaristan Hakimler Kurulu'na müdahale etmekten geri durmamıştır. Burada FIDEZS'in kendisine dayanak olarak gösterdiği bir nokta ise dikkat çekicidir; buna göre oluşumunda siyasi etkilerden arındırılmış korporatist bir yapıya sahip olan Macaristan Hakimler Kurulu, sıradan kişilerin gözünde sadece kendi himayesindekilerin çıkarını koruyan, demokratik meşruiyete sahip olmayan bir anayasal organ olarak eleştirilmiştir.¹⁴³ Macaristan'da yargıya ilişkin bu müdahaleler¹⁴⁴, FIDEZS'in yargı reformunu eleştiren Yüksek Mahkeme başkanı Andras Baka'nın görevden alınması ile devam etmiştir. Baka'ya ilişkin bu müdahale Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) önüne taşınmış ve özellikle yargıçların ifade özgürlüğüne ilişkin öncü bir vaka oluşturan bu başvuruda AİHM, Baka'nın ifade özgürlüğünün ihlal edildiğine karar vermiştir.¹⁴⁵ FIDEZS'in parlamentodaki çoğunluğuna dayanarak yasa

¹⁴⁰ Kavram için bkz. Landau, s. 111

¹⁴¹ Şaşırtıcı biçimde Müller, vahşi olmayan popülist anayasa yapımı olarak Macaristan'ı görmektedir. Çünkü ona göre Macaristan'da anayasa yapımı öncesi ulusal istişare süreci yaşanmıştır. Bununla beraber Müller, anayasa yapım sürecinin tamamlanmasıyla ortaya çıkan anayasanın "partizan" yahut "münhasır" anayasa olarak tanımlanabileceğini ifade etmiş; bu anayasanın demokrasilerde gündelik siyasal konular olabilecek konuları dahi katı biçimde kurallara bağladığını ve muhalefet partilerinin bu sebeple kendi siyasal tercihlerini pratiğe dökmelerini zorlaştırdığını; bir başka deyişle muhalefetin tali kurucu iktidar olarak ortaya çıkmadıkça kendi siyasal gündemini uygulamayacağını belirtmektedir. Bkz. Müller, s. 82-84.

¹⁴² Fournier, s. 374.

¹⁴³ David Kosar/ Jiri Baros/ Pavel Dufek, "The Twin Challenges to Separation of Powers in Central Europe: Technocratic Governance and Populism", *European Constitutional Law Review*, 15(2019), s. 447.

¹⁴⁴ İbid. Yazarlar, Fidezs'in bu eylemlerini "anayasal bir yıldırım savaşı" (constitutional Blitzkrieg) olarak ifade etmektedirler.

¹⁴⁵ Baka v. Macaristan, Başvuru No: 20261/12. Karara yönelik bir değerlendirme için bkz. Durmuş Tezcan, "Hâkim Güvenceleri Açısından 26 Haziran 2016 Tarihli Baka-

yoluyla yargıçları zorunlu olarak emekliye ayırma yönündeki girişimi ise Avrupa Komisyonu tarafından Macaristan'a karşı açılan "Sözleşmeyi ihlal" davası sonucunda AB Adalet Divanı'nın almış olduğu karar ile başarısız olmuştur.¹⁴⁶

Macaristan Anayasası'nın egemenlik anlayışları açısından özellikle millet egemenliğine referans verdiği ve anayasacılığın tarihi kökenlerine dayandığını gözlemek gerekmektedir.¹⁴⁷ Yine anayasanın birinci maddesi 1990 senesindeki post-sosyalist geçişi gerçekleştiren siyasi akımların ayaklanarak Macaristan Sosyalist Partisi'ni devirdiğini ve bunun "milletin iradesi ile gerçekleştiğini" belirtmektedir. Burada FIDEZS'in Macaristan anayasa tarihini tamamen başkalaştırarak kendi popülist tarih tezini yazdığı gözlenmektedir. Çünkü Macaristan'da demokratik geçiş süreci uzlaşmalı geçiş (*negotiated transition*) olarak tamamen Macaristan Sosyalist İşçi Partisi'nin gözetiminde gerçekleşmiştir.¹⁴⁸ Burada amaçlanan o sırada ana muhalefette olan Macaristan Sosyalist Partisi'nin Macaristan Sosyalist İşçi Partisi'nin yasal halefi olarak gösterilerek kriminalize edilmesidir.¹⁴⁹

Bu anayasa yapım süreci ardından FIDEZS seçim kanunlarında değişikliğe giderek 2014 seçimlerinde parlamento çoğunluğunu korumayı güvence altına almak istemiştir. 23 Kasım 2013 tarihli seçim kanunu ile getirilen en önemli yenilikler ise seçim çevrelerinde yapılan oynama-

Macaristan Büyük Daire Kararı ile İlgili Bazı Gözlemler", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 65(4)2016, s. 3687-3694.

¹⁴⁶ Bkz. Huber, s. 409.

¹⁴⁷ Blokker, s.531.

¹⁴⁸ Fournier, s.369. Macaristan'da ve diğer Doğu Avrupa ülkelerindeki geçiş süreci için detaylı bilgi için bkz Klaus von Beyme, Systemwechsel in Osteuropa, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main 1994, s.233vd. Sovyetler Birliği'nin sona ermesi sonrasında Varşova Paketi'ne mensup Doğu Avrupa ülkelerinde anayasa yapımı sürecinde iki yol izlenmiştir: Bunlardan Macaristan ve Arnavutluk'un dahil olduğu birinci grup ülkeler, mevcut anayasalarında yapılan revizyonlarla demokratikleşme sürecini yürütürken, Litvanya Romanya, Çek Cumhuriyeti, Rusya gibi ülkelerin de olduğu ikinci grup ülke ise yeni bir anayasa yapmayı tercih etmişlerdir. Yine gözlenen önemli bir gelişim Sovyetler Birliği'ni esas alarak çoğunlukla siyasi rejim olarak meclis hükümetini esas alan bu devletlerin; çoğunlukla güçlü bir başkanlık makamı esas alan yarı başkanlık rejimini tercih etmesidir. Bu dönemde bunun yegane istisnası, meclis hükümetlerinin devrimci yönünü esas alarak bu sistemi benimseyen Belarus'dur.

lar ve seçim barajının %5'ten %10'a getirilmesidir.¹⁵⁰ Seçim kanununa göre bu baraj, seçime giren siyasi partiler seçim ittifakı yapmaları durumunda ise %15 olarak uygulanmaktadır.¹⁵¹

2014 senesinde Anayasa'nın IX/3 maddesinde yapılan bir anayasa değişikliği ile ise medyanın siyasi propaganda için kullanılması yasaklanmış ve seçim sırasında siyasi partilerin propaganda faaliyetlerini sadece devlet televizyonunda yayımlayabilmesi öngörülmüştür.¹⁵² Bu hükme esasen bu anayasa değişikliği öncesinde, seçim kanununda yapılan bir değişiklikte yer verilmiştir. Öte yandan Macaristan Anayasa Mahkemesi'nin bu kanunu iptal etmesi üzerine, iptal edilen hüküm bu sefer anayasa değişikliği ile anayasal bir kural haline getirilmiştir.¹⁵³

Polonya

Polonya'da ise 2015 senesinde sağ popülist Hak ve Adalet Partisi'nin (PIS) önce devlet başkanlığını kazanması¹⁵⁴, daha sonrasında ise parlamentoda çoğunluğu elde etmesi ile popülist anayasacılık uygulamaları anayasa değişikliği yoluyla değil, kanun değişiklikleri ve siyasal ik-

¹⁵⁰ Fournier, s.370 Seçim hukukunda “Garrymandering” olarak adlandırılan seçim manipülasyonlarına bir örnek oluşturduğuna ilişkin Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) ve Venedik Komisyonu'nun ortak tespiti için bkz. Joint Opinion on the Act on the Elections of Members of Parliament of Hungary, <https://www.osce.org/odihr/91534> (Erişim tarihi: 15.12.2019).

¹⁵¹ İbid.

¹⁵² Fournier, s.371. Bu anayasa değişikliği şu hükmü öngörmektedir: “Demokratik kamuoyunun oluşması için siyasi reklamlar, eşit fırsatlar tanınarak seçim süresince sadece ücretsiz kanallarda yayımlanabilirler.”

¹⁵³ Bu anayasa değişikliği hakkında Venedik Komisyonu'nun raporu için bkz. Opinion on the Fourth Amendment to the Fundamental Law of Hungary, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=cdl-ad\(2013\)012-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=cdl-ad(2013)012-e) (Erişim tarihi 16.12.2019).

¹⁵⁴ Polonya'daki 2015 devlet başkanlığı seçim kampanyası da popülist seçim stratejileri açısından klasik bir örneğini oluşturmaktadır.2015'teki mülteci krizi, homojen bir toplum olmasına rağmen Polonya'da büyük yankı uyandırmış ve mevcut devlet başkanı Komorowski bu yükselen dalgayı okuyamamış ve PIS toplumdaki bu dalgayı antagonist bir şekilde “biz” ve “onlar” olarak toplumu kutuplaştırmak için kullanmış ve bu strateji PIS'in sosyal devlet programı(okul öncesi eğitim, devlet okullarının iyileştirilmesi, toplu ulaşım olanaklarının artırılması vbç) beraber seçimi kazanmasındaki en önemli faktörlerden biri oldu. Bu stratejiye ilişkin bkz. Sadurski, s.632. Benzer yönde bkz. <https://www.zeit.de/politik/ausland/2015-05/polen-praesident-wahl-duda-komorowski> (Erişim tarihi:07.03.2020).

tidarın diğer eylemleri ile anayasayı ihlal etmesi ile gerçekleşmiştir.¹⁵⁵ Bu örnekte de popülist anayasacılığın okları öncelikle Polonya Anayasa Mahkemesi'ne¹⁵⁶ yönelmiştir. Mahkeme'ye yönelik ilk kriz, Devlet Başkanı Duda'nın parlamento seçimlerinden hemen önce yeni atanan 5 Anayasa Mahkemesi üyesinin yemin etmesini engellemesiyle ortaya çıkmıştır.¹⁵⁷ Duda'nın bu şekilde Anayasa Mahkemesi üyelerinin göreve başlamasını engellemesinin ardından 5 yargıç, parlamentodaki PIS çoğunluğu tarafından yeniden atanmıştır. PIS çoğunluğunun kontrolündeki parlamento, bu tartışma sonrasında ise Mahkemenin usul ve işleyişine ilişkin kanunlarla Mahkeme'nin iptal kararı verebilmesi için nitelikli çoğunluğun iptal yönünde oy kullanmasını şart koşturmuştur. Yine bu kanuna göre Mahkeme, kanunların anayasaya aykırılığı iddialarına ilişkin iptal davalarını, bu davaların Mahkeme'ye açıldığı kronolojik sırayı esas alarak görüşebilecektir. Her iki madde ile PIS çoğunluğunda Polonya Parlamentosu Sejm tarafından çıkarılan yasaların, anayasaya aykırılığı sebebiyle Polonya Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmesi olanaksız kılınmak istenmiştir.¹⁵⁸ Polonya Anayasa Mahkemesi, bu değişiklik-

¹⁵⁵ Sadurski, s.630. PIS ve onun lideri olan Kaczynski kardeşler aslında 2005 senesinde de iktidara geldiklerinde Polonya Anayasa Mahkemesi'ni etkisizleştirmeye yönelik bir mücadeleye teşebbüs etmişler; ancak bu mücadeleyi dönemin siyasi konjektürünün uygun olmaması sebebiyle kaybetmişlerdir. Bkz. Kosar and J. Baros and P.Dufek, s.445 vd.

¹⁵⁶ Popülist siyasal iktidar öncesinde Polonya Anayasa Mahkemesi'nin yapısı ve yetkilerine ilişkin bkz. Lech Garlicki, Die Verfassungsgerichtsbarkeit in Polen, in: Verfassungsgerichtsbarkeit in Mittel- und Osteuropa(Ed: C.Starck/A. Weber, Nomos Verlag, Baden-Baden 2007 s. 75-104.

¹⁵⁷ Polonya'da erkler arasındaki bu çatışmaya ilişkin 2016 tarihli bir rapor için bkz. Matthias Hartwig, WWDie Krise des polnischen VerfassungsgerichtsWW, (Ost/Letter-1-2016),

https://www.ostinstitut.de/documents/publikationen/Hartwig_Die_Krise_des_polnischen_Verfassungsgerichts_OL_1_2016.pdf (Erişim tarihi: 08.10.2019).

¹⁵⁸ Avrupa Konseyi bünyesindeki Venedik Komisyonu da bu kanunun sadece hukuk devletini değil; demokratik sistemi de tehlikeye attığı tespitinde bulunmuştur. Bu tespit için bkz. European Commission for Democracy Through Law, On Amendments to The Act of 25 June 2015 on The Contitiuiona Tribunal of Polen, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2016\)001-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2016)001-e) (Erişim tarihi:08.10.2019).

leri anayasaya aykırı bularak iptal etmiştir.¹⁵⁹ Ancak bu sefer de bu kararların Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmesi engellenmeye çalışılmıştır.¹⁶⁰ Bu durum haklı olarak Polonya’da yürütmenin, yargı kararlarını uygulamamak yönünde kendisine takdir yetkisi biçmesi sebebiyle kuvvetler ayrılığının ortadan kaldırıldığı şeklinde yorumlanmıştır.¹⁶¹ Polonya Anayasa Mahkemesi ile PIS arasındaki bu mücadele ise Mahkeme’nin başkanı Andrzej Rzeplinski’nin görev süresinin Aralık 2016’da sona ermesinin ardından Mahkeme aleyhinde ilerlemiş; Devlet Başkanı Duda’nın yeni atadığı Anayasa Mahkemesi başkanı Przylebska¹⁶², Rzeplinski’nin göreve başlamasına engel olduğu¹⁶³ PIS’E yakınlığıyla bilinen 3 AYM üyesinin göreve başlamasını sağlamış¹⁶⁴ ve en sonunda Ocak 2017’de PIS, Polonya Anayasa Mahkemesi’nde kendisine yakın bir yargıç çoğunluğunu elde edebilmiştir.¹⁶⁵

Tıpkı Macaristan gibi Polonya’da da Anayasa Mahkemesi ile başlayan bu süreç, diğer yüksek yargı ve derece mahkemeleri üzerinde de hükümetin hegemonya kurma çabası ile devam etmiştir.¹⁶⁶ Bunun için PIS, öncelikle Ulusal Yüksek Yargı Konseyi’nin kontrolünü ele almak istemiştir. Bu Konsey, yargıçların atanması, terfi, disiplin işleri ve mahkeme başkanlıklarının belirlenmesi gibi oldukça önemli yetkilere sahiptir. Bu Konsey üzerindeki denetimi sağlamak için Sejm’deki PIS çoğunluğu Konsey’de görev yapmakta olan 25 üyenin 15’ini yasa ile görevden

¹⁵⁹ Bu kararın değerlendirilmesi için bkz. Anna Simon. Śledzińska, ‘‘Poland’s Constitutional Tribunal under Siege’’, VerfBlog, 2015/12/04, <https://verfassungsblog.de/?p=11994>. (Erişim tarihi:10.09.2020).

¹⁶⁰ Kosar/Baros/Dufek, s. 453.

¹⁶¹ Huber, s. 392.

¹⁶² Polonya’nın Berlin Büyükelçisi ve PIS hükümetine sadık bir yargıç olduğu değerlendirilmesi yapılan Przylebska’nın atanması için de yasal gereklilik olan Mahkeme üyelerinin çoğunluğunun Przylebska’yı önermesi koşulu yerine getirilmemiş ve böylece Mahkeme başkanı’nın atanma süreci de anayasaya aykırı biçimde gerçekleşmiştir. Bkz. Huber, s. 393.

¹⁶³ Daha sonra Rzeplinski, anayasaya aykırı atanan yargıçların görev yapmasını engellediği için ceza yargılamasına maruz kalmıştır. Bkz. Huber, s. 393.

¹⁶⁴ Devlet Başkanı Duda bu üyelerin göreve başlaması için, üyelerin kendi önünde yapmaları gereken yeminlerini saat 01.30’da yaptırmış ve bu üyeler için ‘‘geceyarısı yargıçları’’ (midnight judges) kavramı kullanılmıştır. Bkz. Huber, s. 392.

¹⁶⁵ İbid.

¹⁶⁶ İbid.

almış; bu üyelerin seçim usulünü değiştirmiş ve böylece toplamda 25 üyenin 21'ini kendisine yandaş olan yargıçlardan oluşturmuştur.¹⁶⁷ Bunun ardından parlamentodaki Sejm çoğunluğu, Adalet Bakanı'nın derece mahkemelerinin başkanlarını görevden alma ve yenilerini tayin etme hususunda yetkilendiren bir kanunu kabul etmiştir.¹⁶⁸ Yargının bağımsızlığına ilişkin müdahale bununla sınırlı kalmamış, yapılan yasa değişikliği Polonya Başsavcılığı makamının Adalet Bakanı tarafından yürütülecek olması ile Adalet Bakanı'nın iddia makamı üzerinde hiyerarşik bir ilişki kurması sağlanmıştır.¹⁶⁹

Daha sonra ise parlamentodaki PIS çoğunluğu, 8 Aralık 2017 tarihli Yüksek Mahkeme Hakkında Kanun ile Yüksek Mahkeme (*Sąd Najwyższy*) üyelerinin emeklilik yaşını 70'den 65'e indirerek, mevcut üyelerin neredeyse 1/3'ünün görevden ayrılmasını amaçlayan bir kanun kabul etmiştir.¹⁷⁰ Yine mahkemeye yeni üyeler atayabilmek amacıyla Yüksek Mahkeme'nin üye sayısı 81'den 120'ye çıkarmıştır. Bu yeni üyeleri atama yetkisi ise daha önce PIS tarafından hegemonya altına alınmış Ulusal Yüksek Yargı Konseyi'nde olduğu için, PIS Yüksek Mahkeme'nin kontrolünü ele alabilmiştir. Polonya Yüksek Mahkeme üyelerinin bu şekilde emekli edilmesi ise Avrupa Birliği Sözleşmesi'nin ihlal edildiği iddiasıyla Avrupa Birliği'nin İşleyişine İlişkin Anlaşma'nın 258. Maddesi uyarınca Avrupa Birliği'nin (AB) yargı organı Avrupa Adalet Divanı'nın önüne gitmiş; Divan 19 Ekim 2018 tarihli geçici tedbir kararı ile bu işlemin yürürlüğünü durdurmuş; 24 Haziran 2019 tarihli nihai kararı ile ise bu yasanın AB normları ile bağdaşmadığına hükmetmiştir.¹⁷¹ Divan bu kararda, Sejm'in kabul ettiği bu yasa ile AB Anlaşması'nın hukuk devleti ilkesini Birliğin temel değeri olarak kabul eden

¹⁶⁷ Kosar and Baros and Dufek, s. 454.

¹⁶⁸ Kosar and Baros and Dufek, s. 454.

¹⁶⁹ Bu gelişme hakkında bkz. <https://www.spiegel.de/politik/ausland/polen-parlament-stimmt-fuer-umstrittene-reform-justizminister-wird-chefanklaeger-a-1074555.html> (Erişim tarihi:10.02.2020). Polonya'daki bu gelişme 1989 öncesinde komünist dönemde "prokuratura" olarak adlandırılan modele geri döndüğü eleştirisine yol açmıştır. Bkz. Kosar and Baros and Dufek, s. 458.

¹⁷⁰ İbid.

¹⁷¹ Commission v. Poland, C-619/18, 15.11.2018. <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?jsessionid=28D2A9840B95C854EA367465479BECA7?text=&docid=207961&pageIndex=0&doclang=DE&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=4866365> (Erişim tarihi: 09.02.2020).

AB Temel Haklar Şartı'nın bağımsız bir mahkemeye erişme hakkını ihlal edip etmediğini tartışmıştır. Polonya ise bu kararın gereğini yerine getirmek zorunda kalmış ve Yüksek Mahkeme'nin emekli edilen üyeleri tekrar göreve başlamıştır.¹⁷²

Polonya'da Anayasa Mahkemesi'nin yerini olağanüstü dönemlerde derece yargısının alabileceği ve popülist/karşıt anayasacılığın bu sayede durdurulabileceği söylene de, bunun bizatihi kendisinin anayasal bir dayanağı olmadığı ve başarısız olacağı belirtilmiştir.¹⁷³

Polonya'da popülist anayasacılığın başarısını *Blokker*¹⁷⁴, sadece PIS'in sahip olduğu sandalye sayısı yahut devlet başkanlığı makamının gücü ile açıklamamakta; bu ülkede anayasanın komünist rejimin çöküşünün ardından ancak 1997 senesinde yürürlüğe girmesi ve anayasanın toplumda sahip olduğu desteğin zayıflığının da bu başarıyı etkilediğini belirtmektedir.

Polonya ve Macaristan'daki bu gelişmeleri popülist anayasacılık olarak tanımlamaktan da daha öte illiberal anayasacılık olarak ifade eden; popülist anayasacılık kavramının daha sosyolojik bir tanım olduğu yönünde eleştiriler de bulunduğu¹⁷⁵ gibi bu iki ülkenin otoriter popülizm örnek oluşturduğu kanaatinde olanlar da bulunmaktadır.¹⁷⁶

Slovakya& Çek Cumhuriyeti

Slovakya ve Çek Cumhuriyeti'nde ise popülist hükümetler Polonya ve Macaristan kadar anayasal kurumları yozlaştırmasalar da; bu iki ülkede de kuvvetler ayrılığı ve anayasa yargısı üzerinde baskı ve müdahale girişimlerinin olduğunu gözlemlemek mümkündür.¹⁷⁷ Slovakya'da Robert Fico liderliğindeki Smer, Anayasa Mahkemesi'ne kendi siyasal görüşlerine yakın yargıçlar atanmasını sağlayarak, etkin bir anayasa yargısının varlığını tehlikeye atmıştır.¹⁷⁸ Slovakya Anayasa Mahkemesi'nin

¹⁷² Bkz. New York Times, Poland Reverses Supreme Court Purge, Retreating From Conflict With E.U., https://www.nytimes.com/2018/12/17/world/europe/poland-supreme-court.html?emc=edit_mbe_20181218&nl=morning-briefing-europe&nid=8559502820181218&te=1 (Erişim tarihi:09.02.2020).

¹⁷³ Drinioczi and Bien-Kacala, s. 1163-1164.

¹⁷⁴ Blokker, s. 524.

¹⁷⁵ Drinioczi and Kacala, s. 1146.

¹⁷⁶ Bkz. Topuzkanamış, Halka Ait Anayasacılık, s. 43.

¹⁷⁷ Kosar/Baros/Dufek, s. 455.

¹⁷⁸ İbid.

tamamen popülist iktidarın hegemonyasına girmesini engelleyen ise 2014'te yapılan devlet başkanlığı seçimlerini bağımsız aday Andrej Kiska'nın kazanması ve başarısız bir anayasa değişikliği girişiminin ardından Fico'nun parlamento seçimlerindeki mağlubiyetidir.

Çek Cumhuriyeti'nde ise popülist hareket, milyoner bir iş adamı olan Andrej Babis'in¹⁷⁹ ANO(Evet)¹⁸⁰ hareketini kurmasıyla yükselişe geçmiştir¹⁸¹. ANO, ülkede hakim olan siyasi istikrarsızlık; liyakatsiz siyasal elitlerin bir araya gelmekteki başarısızlığından faydalanmıştır.¹⁸² ANO, 2013 seçim kampanyasında oldukça etkili bir seçim kampanyası yürüterek mevcut siyasal partileri liyakatsizlik ve yolsuzlukla suçlayarak Babis'in devleti şirket gibi etkili bir biçimde yöneteceğini ileri sürmüştür.¹⁸³ Burada özellikle ANO'nun söylemlerindeki "diğer partilerin halkı temsil etmeyen profesyonel siyasetçi/elitler" olduğu vurgusu ve özellikle mülteci krizine yönelik göçmen karşıtı ifadeleri hareketin aşırı sağ popülist niteliği açısından ayırt edicidir.¹⁸⁴ ANO 2014 senesinde ise sosyal demokrat partilerle koalisyon hükümeti kurmuş; ve Mayıs 2017 senesinde vergi kaçakçılığı ile suçlanana ve azledilene kadar maliye bakanlığını yürütmüştür.¹⁸⁵ Ekim 2017'de yapılan parlamento seçimlerinde ise ANO %29.6 ile seçimlerde birinci olsa da, 78 milletvekili sayısı ile tek başına güvenoyu için gerekli olan sandalye sayısına ulaşamamıştır.¹⁸⁶ Bu sebeple Babis, azınlık hükümeti kurmak zorunda kalmış ve başbakan olarak göreve başlamıştır. ANO hükümetinin ilk işi ise 2014 senesindeki Kamu Görevlisi kanununun verdiği yetkiyi kullanarak devlette

¹⁷⁹ Bu noktada ilginç bir bilgi ise Babis'in, finansal kariyerinin komünist rejim sırasında Çek Cumhuriyeti'nde başladığı ve ayrıcalıklı sınıf olarak addedilen "nomenklatura" içinde olacak denli sistemle barışık biri olduğudur. Hanley and Vachudova, s. 289.

¹⁸⁰ Partinin bir önceki adı ise Eski Memnun Olmayan Vatandaşların Hareketi'dir.

¹⁸¹ Çek Cumhuriyeti'ndeki popülizm ve bunun anayasacılığa 2018 senesine kadar olan olumsuz etkisi hakkında bkz. Sean Hanley/ Anna Vachudova, WWUnderstanding the illiberal turn: democratic backsliding in the Czech RepublicWW, East European Politics(2018) Vol. 34 No:3, s. 276-296.

¹⁸² Hanley and Vachudova, s. 280.

¹⁸³ Hanley and Vachudova, s. 277.

¹⁸⁴ Hanley and Vachudova, s. 281-282.

¹⁸⁵ Hanley and Vachudova, s. 277.

¹⁸⁶ Hanley and Vachudova, s. 277.

kamu bürokrasisinde önemli mevkilerde yer alan tüm bürokratları görevden alarak, kendi müttefiklerini bu mevkilere atamak olmuştur.¹⁸⁷

Halihazırdaki Başbakan Andrej Babis ve Başkan Milos Zeman¹⁸⁸ ikilisi ise kuvvetler ayrılığının karmaşık usuli kurallardan ibaret bir engel olduğunu belirterek; yerel yönetimlerin yetkilerinin azaltılması ve milletvekili sayısının 200'den 101'e düşürülerek yetkilerin tırpanlanması görüşünü savunmaktadır.¹⁸⁹ Nitekim Zeman'a ilişkin yürütülen soruşturmalarda yargıya müdahale girişimleri Adalet Bakanı'nın istifasıyla sonuçlanmıştır.¹⁹⁰

Macaristan'la benzer biçimde 1990'lı yıllarda hukuksal ve toplumsal dönüşüme ilişkin çok sayıda önemli karar vermiş olan Slovakya ve Çek Cumhuriyeti'nde de benzer süreçler yaşanmaktadır.¹⁹¹ Çek Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, özellikle 2009 senesinde parlamentonun görev süresine yönelik anayasa değişikliklerine ilişkin kararında benimsediği "anayasaya aykırı anayasa aykırılıkları" doktrini ile siyasal yaşamda önemli bir aktör olduğunu tescillemiştir.¹⁹² Slovakya'da ise Anayasa Mahkemesi, özellikle Vladimir Meciar hükümetleri (1994-1998) döneminde bir karşıt-güç olarak anayasanın ihlal edilmesine karşı önemli bir direniş noktasını oluşturmuştur.¹⁹³ Bu dönemde Mahkeme, siyasi istikrarın sağlanmasında önemli bir katkı sunmuştur.

¹⁸⁷ Hanley and Vachudova, s. 288.

¹⁸⁸ Eski bir sosyal demokrat ve eski bir başbakan olan Zeman devlet başkanının doğrudan seçilmesine ilişkin yapılan anayasa değişikliği sonrasında 2013'teki devlet başkanlığı seçimlerini kazanmış; bu seçimlere katıldığı dönemde siyasi çizgisini illiberal/popülist bir yöne doğru değiştirmiştir. Başkanlık bir parlamenter demokrasi olan Çek Cumhuriyeti'nin siyasal rejimi bu dönemde, anayasal gerçeklikte bir yarı başkanlık rejimi gibi işlemiş; Zeman teknokrat bir hükümetle ülkeyi idare etmeyi amaçlamıştır. Ancak Anayasa Mahkemesi'nin hukuk devletini koruyan tutumu ve parlamentodaki diğer partilerin seçimlerin yenilenmesi kararı alıp, bu teknokrat hükümetin görev süresini kısaltması, Zeman'ın çabalarının sonuçsuz kalmasına yol açmıştır. Bkz. Hanley and Vachudova, s. 280-281.

¹⁸⁹ Kosar and Baros and Dufek, s. 456.

¹⁹⁰ İbid.

¹⁹¹ Bkz. Kosar and Baros and Dufek, *The Twin Challenges to Separation of Powers in Central Europe: Technocratic Governance and Populism*, *European Constitutional Law Review*, 15(2019), s. 445 vd.

¹⁹² İbid.

¹⁹³ Kosar and Baros and Dufek, s. 446.

Rusya

Sovyetler Birliği'nin yıkılması sonrasında demokratikleşme ve bunun beraberindeki dördüncü anayasa dalgasındaki diğer Post-Sovyet ülkelerin aksine Rusya'da popülist anayasacılığın ilk örneklerinden biri yaşanmıştır. Her ne kadar Rusya'da günümüzde popülizm, devlet başkanı Putin ile özdeşleşmiş olsa da esasında popülist anayasacılığın ilk örneklerini Yeltsin'de görmek mümkündür. Yeltsin'in soğuk savaş sonrasında neo-liberal bir politika izlemek istemesine parlamentonun karşı koyması sonrasında Yeltsin, parlamentoyu top ateşine tutmak dahil liberal demokrasi ile hiçbir biçimde bağdaşmayan yöntemlere başvurmuş; ardından parlamentoyu tasfiye etmek amacıyla da yeni bir anayasa yapımına girişmiştir. Bu anayasa yapımı sürecinde halkın %50'den çok az bir farkla oyla kabul ettiği Kurucu Meclis, süper başkanlık olarak adlandırılan bir hükümet rejimi öngören anayasayı kabul etmiştir.¹⁹⁴

Süper başkanlık rejimin önünde denge ve denetleme mekanizması kurabilecek en önemli organlardan biri olan ve anayasa şikâyeti, norm denetimi, organ davası, federal-federe devlet uyumsuzluğu, uluslararası anlaşmaların denetimi gibi önemli yetkilerle¹⁹⁵ donatılmış anayasa mahkemesi de adım adım ehlileştirilmiştir.

Rus Anayasa Mahkemesi de popülist/otokrat hükümetin 2007 anayasa değişikliği yoluyla Mahkeme'nin ikamet yerini Moskova'dan St. Petersburg'a taşınmasıyla, personelini ciddi ölçüde kaybetmiş ve bu durum da Mahkeme'nin ilerleyen zamandaki prestij kaybında önemli rol

¹⁹⁴ Bkz. Hasan Dursun, "Süper Başkanlık ya da Başkanlık Parlamenter Sistem: Weimar Almanya'sı ile Rusya Federasyonu Örnekleri ile Çıkarılacak Dersler", TBB Dergisi Sayı 67, 2006, s. 257 vd.

¹⁹⁵ Rusya Federasyonu Anayasa Mahkemesine ilişkin bkz. Carmen Schmidt, "Verfassungsgericht", in: Handbuch der Russischen Verfassung(Hrsg: Bernd Wieser), Verlag Österreich, Wien 2014, s.1150vd. Mahkeme'nin iş yükünün neredeyse tamamını (%99) tahmin edilebileceği üzere anayasa şikâyeti dosyaları oluşturmaktadır. Burada anayasa şikâyetinin konusunu karşılaştırmalı hukukun aksine sadece temel hak ihlali iddiası değil; daha geniş anlamda objektif hukukun ihlal edilip edilmediği (kuvvetler ayrılığı, federal yetki dağılımı vb.) de oluşturmaktadır. İlâveten karşılaştırmalı hukuktaki bazı örnekleri (örneğin Federal Almanya'daki komünal anayasa şikâyeti vb.) de aşarcasına kamu hukuku tüzel kişileri de bireysel başvuruda bulunabilmektedirler. Yine Mahkeme'nin Rusya Federasyonu'na uluslararası anlaşma ile toprak katılması durumunda bu anlaşmayı denetleme zorunluluğu, kayda değerdir. Bu usule ilk defa Kırım'ın ilhakı sonrasında başvurulmuştur.

oynamıştır.¹⁹⁶ Yine Mahkeme'nin yetkileri önemli ölçüde kısıtlanmış ve anayasal açıdan önem taşıyan bütün davalarda Mahkeme'nin 19 yargıç ile toplanması¹⁹⁷ koşulu getirilerek, Rus Anayasa Mahkemesi'nin etkin bir anayasal denetim yapması oldukça güçleştirilmiştir.¹⁹⁸ Diğer popülist rejimlerin aksine Rusya'da anayasa yargısı ve diğer derece mahkemeleri üzerinde yürütmenin hegemonyasını kurması büyük engellerle karşılaşmış değildir.¹⁹⁹ Bu noktada Mahkeme'nin özellikle pragmatist bir yol izlemiş olması ve Mahkeme'nin aynı konularda aynı yargıçlarla bambaşka iki karar verebilmesi önemli bir etkidir.²⁰⁰ Bu da Rusya'daki mevcut siyasi rejimin "ikili devlet" yapısına yer vermesi ile açıklanmaktadır.²⁰¹ Putin'in devlet başkanlığında geçen 2001 ve 2016 arasında Rusya'da anayasa mahkemesinin yapısı ve görevlerine ilişkin kanun 15 kere değiştirilmiştir.²⁰² Bu kanun değişiklikleri, yargıçların sadakatlerini elde etmek için onların maaşları ve sosyal haklarında iyileştirmeler de öngörmekteyken; 2009 değişikliği ile anayasa mahkemesi başkanının atanması devlet başkanı ve federal yasama organına bırakılmıştır.²⁰³ Diğer anayasa mahkemesi üyeleri başkan tarafından önerilir ve Federal Konsey tarafından mutlak çoğunluk ile seçilir.(Rusya Anayasası'nın 128. Maddesi ve Rusya Anayasa Mahkemesi Kanunu'nun 4. Maddesi)

¹⁹⁶ Steinbeis, s.7 Dipnot 18.

¹⁹⁷ Önceleri Mahkeme, iki farklı daire ile toplanmaktaydı. Ancak 2010 tarihli kanun değişikliği daireler kaldırılmış ve tüm davaların 19 üyeden oluşan Genel Kurul'da görüşülmesi zorunluluğu getirilmiştir. Bkz. Schmidt, s. 1150.

¹⁹⁸ Huber, s. 394.

¹⁹⁹ Huber, s. 395.

²⁰⁰ Alexei Trochev and Peter H. Solomon Jr, "Authoritarian constitutionalism in Putin's Russia: A pragmatic constitutional court in a dual state", *Communist and Post-Communist Studies* 51 (2018), s. 202. Bu pragmatizmin sebeplerinden biri de Rusya'da Anayasa Mahkemesi'nin ortadan kaldırılıp merkezleşmiş anayasa yargısından vazgeçilmesi ve yetkilerinin Yüksek Mahkeme'ye verilmesi yönündeki bazı eğilimlerdir.

²⁰¹ Ernst Fraenkel tarafından ortaya atan ikili devlet yapısı hakkında bkz. Ernst Fraenkel, *İkili Devlet-Diktatörlük Teorisine Bir Katkı* (Çev: Tanıl Bora), İletişim Yayınları, İstanbul 2020.

²⁰² Bu değişiklikleri içeren liste için bkz. Trochev and Solomon Jr., s. 205.

²⁰³ Burada her ne kadar Federal Konsey'in de Anayasa Mahkemesi Başkanı'nın atanmasında rolü olsa da, bu değişikliğin esas amacı yürütmeyi Başkan'ın belirlenmesinde başat aktör kılmaktır. Bkz. Schmidt, 1173.

Aynı şekilde Mahkemenin seçilen üyeleri daha önceleri 12 ve 15 sene görev süresine (2001) sahiplerken, artık ömür boyu için atanmaktadırlar.

Rusya’da popülist rejimin insan hakları hukukunun yargı mekanizmaları ile olan tek mücadelesi sadece kendi ulusal Anayasa Mahkemesi’ne yönelik değildir. Rusya, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne yapılan başvurularda en çok ihlal kararına yol açan 2.ülke olarak, ehliştirdiği Rus Anayasa Mahkemesi’nin AİHM kararlarının Rusya Anayasası ile bağdaşıp bağdaşmadığına ilişkin bir denetim yapması ve bu denetimin ardından AİHM kararlarının icra edilip edilmemesine hükmedeceği değişiklik yapmıştır.²⁰⁴ Nitekim Rusya Anayasa Mahkemesi, bu yetkisini ilk kez AİHM’nin Rusya’yı tazminat ödemekle mahkûm ettiği Yukos kararında²⁰⁵ kullanmış ve kararın Rusya Anayasası ile bağdaşmadığına hükmetmiştir.²⁰⁶ Yine Rusya’nın Avrupa Konseyi’nin bu denetimine ilişkin almış olduğu bir diğer karşı tedbir ise Avrupa Konseyi’ne yapmış olduğu ödemeleri askıya almasıdır.

Son olarak Rusya’daki popülist rejim, 2020 senesinde anayasanın kendisine sağladığının da ötesinde elde ettiği *de facto* anayasal düzeni *de jure* haline getirmek üzere bir anayasa değişikliği hazırlamıştır.²⁰⁷ Buna göre yeni bir anayasal organ olarak muhtemel Putin’in başkanlığında bir devlet konseyi kurulması öngörülmüş, Rus Anayasası’nın uluslararası

²⁰⁴ Huber bu noktada Federal Alman Anayasa Mahkemesi’nin de Görgülü kararında (BVerfGE 111,307) olduğu üzere Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarını uygulamadığı durumlar olduğunu; ancak Rus Anayasa Mahkemesi’nin bu noktadaki tutumunun FAYM ile hiçbir şekilde kıyaslanamayacak durumda olduğunu; çünkü FAYM’nin ortaya koyduğu kriterlerin tartışmalı da olsa bir hukuki temeli olduğunu ifade etmektedir. Huber’in bu değerlendirmesi her iki kararın tenoru açısından doğru olsa da FAYM’nin Görgülü kararının da politik bir arka planı olduğu gerçeğini ihmal etmesi sebebiyle eksik bir değerlendirmedir. Bu arka plan için bkz. Ahmet Mert Duygun, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının Federal Alman Anayasa Mahkemesi Önünde Bağlayıcılığı, Suç ve Ceza Dergisi, 2018/2, s. 179 vd.

²⁰⁵ Bkz. Maxim Timofeev, “Money Makes the Court Go Round: The Russian Constitutional Court’s Yukos Judgment”, VerfBlog, 2017/1/26, <https://verfassungsblog.de/money-makes-the-court-go-round-the-russianconstitutional-courts-yukos-judgment/>.

²⁰⁶ Mahkeme hükümlülerin oy hakkına ilişkin AİHM kararlarının da icrasını benzer biçimde Rusya Anayasası’na aykırı olarak nitelendirmiştir. Bkz. Trochev and Solomon Jr., s. 208.

²⁰⁷ Bu anayasa değişikliği hakkında Caroline v. Gall, “Herrschaft über die Verfassung: Die Vorschläge Präsident Putins zur russischen Verfassungsreform”, VerfBlog, 2020/1/21, DOI: <https://doi.org/10.17176/20200121-181843-0>. (Erişim Tarihi:19.10.2020)

hukukun üstünde olduğu tekrar vurgulanmıştır.(15.madde) Anayasa yargısına ilişkin olarak ise Parlamento’da görüşülen yasalara karşı Devlet Başkanı’nın talebi üzerine “önleyici denetim” imkanı getirilerek, devlet başkanının yasama sürecine veto dışında ikinci bir müdahale imkanının doğduğu ifade edilmektedir.²⁰⁸ Yargıya ilişkin bir diğer husus ise daha önce anayasanın yasakladığı yargıçların görevden alınması yasağının kaldırılarak, Devlet Başkanı’nın önerisi üzerine yargıçlık mesleğinin “onuru ve şerefini” ihlal eden yargıçların Federasyon Konseyi tarafından görevden alınabilme imkanı getirilmesidir.

İtalya

İtalya’da ise 5 Yıldız Hareketi, hukuku bir engel olarak görmekten öte yozlaşmış olarak atfettikleri siyasetten intikam alma ve objektokrasinin²⁰⁹ verdiği sözleri yerine getirmek için bir araç olarak kullanma imkanı olarak görmektedir.²¹⁰ Örneğin Beş Yıldız Hareketi, 25 senedir parlamentodaki tartışmaları yayınlayan ve çoğulculuğuyla bilinen *Radio Radicale* ile olan anlaşmanın iptal edilmesini, bu kuruluşun kamu ihale kanunundaki usuli kurallara riayet etmediği gerekçesine dayanarak yapmıştır.²¹¹ Beş Yıldız Hareketi’nin yerleşik düzen karşıtlığında yasallık ilkesini sürdürmesi parlamentodaki çoğunluğu vasıtasıyla çıkarılmasına öncülük ettiği yolsuzluk karşıtı yasalarda ve siyasi partilerin devlet tarafından finansmanına sıkı kurallar getirilmesinde gözlenmektedir.²¹² 5 Yıldız Hareketi’nin demokrasi kavramına ilişkin getirmiş olduğu konsept de oldukça ilgi çekicidir: Web demokrasisi.²¹³ Buna göre doğrudan demokrasi gibi web üzerinden halkın yönetime katılması sağlanmak amaçlanmaktadır.

²⁰⁸ Anayasa değişiklik gerekçesinde ise bu hüküm anayasa yargısının güçlendirilmesi ile savunulmuştur. Bkz. Gall, “Herrschaft über die Verfassung: Die Vorschläge Präsident Putins zur russischen Verfassungsreform”, VerfBlog, 2020/1/21.

²⁰⁹ Kavrama ilişkin <https://www.eurozine.com/gentismo-not-populismo-italys-five-star-movement/>

²¹⁰ Corso, s. 472.

²¹¹ Corso, s. 475.

²¹² Corso, s. 476. Beş Yıldız Hareketi’nin seçim finansmanına yönelik getirdiği bu kısıtlamalar, örgütlenme özgürlüğüne karşı ölçsüz bir müdahale olduğu gerekçesiyle eleştirilmiştir. Aynı şekilde yolsuzluk yasasında getirilen cezaların da ölçülülük ilkesi ile bağdaşmadığı ifade edilmiştir.

²¹³ Fabbri, s. 437.

5 Yıldız Hareketinin bu sol popülizminin dışında yukarıda da daha önce bahsedildiği üzere popülizmin sağ kanadının tüm özelliklerini gösteren Kuzey Ligi (*Lega Nord*) ise bölgesel bir devlet olan İtalya'da bölgeler arasındaki ekonomik farklılıkları ve neredeyse İtalya'nın siyasal yaşamıyla özdeşleşmiş olan yolsuzlukları gerekçe göstererek, ciddi bir taban elde etmiş, son yıllarda önce mülteci düşmanlığı ve AB karşıtı politikaları ile İtalyan kamuoyunda oldukça güçlü bir destek elde etmiş ve bölgesel bir parti olmanın da ötesine geçerek, Mart 2018 - Temmuz 2019 tarihleri arasında merkezi devletin koalisyon hükümetinde yer almıştır.²¹⁴ Eski İçişleri Bakanı Salvini'nin önderliğindeki parti halen İtalyan siyasetinde önemli bir güçtür.

Amerika Kıtasında Popülizm

Popülist anayasacılık anlayış sadece Kıta Avrupası'nda değil Anglosakson hukukun egemen olduğu ülkelerde de benzer sonuçları göstermektedir.

Özellikle 2015 ve 2016 yılları sonrasında Amerikan Çay Partisi'nin ve Cumhuriyetçi Parti'nin en radikal kanadının sözcüsü haline gelmiş olan Donald Trump'ın yükselişi ile Amerika Birleşik Devletlerinde de popülizm, ABD siyasetine damga vuran bir olgu haline gelmiştir.²¹⁵ Bu yükselişe yol açan faktörler tıpkı Avrupa'da da görüldüğü üzere çift yönlüdür: Bunlardan ilki ABD popülist hareketinin dayandığı tabanının ABD'de kültürel yaşamın hiç istemedikleri doğrultuda değişmesine (eşcinsel evliliklerin anayasal bir değer kazanması, sosyal olanın güçlenmesine yönelik talep) duydukları öfkedir. Diğeri ise halkın maddi çıkarlarının ABD'deki karar alıcılar tarafından temsil edilmediğine yönelik inanıştır.²¹⁶ Bu öfkenin yöneldiği yerlerden biri ise gerek sosyal haklar gerekse bireysel özgürlükler konusunda dinamik bir anayasa yorumu benimsediğini söyleyebileceğimiz yargı erkidir.

Nitekim Amerika Birleşik Devletleri'nde kendine anayasanın koruyuculuğunu atfeden Çay Partisi Hareketi anayasa yargısına yahut anayasacılığa doğrudan karşı çıkmamakla birlikte; anayasal yorumun sadece özgün yorum (*constitutional originalism*) ile sınırlandırılmasını aksi tu-

²¹⁴ Stefan Köpl, *Das Politische System Italiens: Eine Einführung*, Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden 2007, s. 69.

²¹⁵ Müller, *Popülizm Nedir?* s. 110.

²¹⁶ Müller *Popülizm Nedir?* s. 111

tumun yargıyı “şeytani” bir mekanizmaya dönüştüreceği yorumunda bulunmuştur.²¹⁷ Çay Partisi’ne göre “yaşayan anayasacılık” olarak bilinen anlayışın kabul edilerek anayasanın çağın gereklerine uydurulması, yozlaşmış elitlerin Kurucu Babaların öngörmediği ve ABD yurttaşlarının desteklemediği şekilde kendi çıkarlarına anayasayı uydurması sonucunu doğurmaktadır.²¹⁸ Bu görüşü destekleyenler ince (*thin*) anayasa olarak da bilinen ve devletin temel yapısını ve devlet organları arasındaki denge-denetim mekanizmalarını kurmak dışında hiçbir görevi olmayan anayasaların²¹⁹ ABD Anayasası’nın ruhunu koruyabileceğini belirtmektedir.²²⁰ Buna göre siyasi iktidara izlenecek yolu gösterdikleri için “izlenice anayasa”²²¹ olarak da adlandırılan kalın (*thick*) anayasalar ve Yüksek Mahkeme aracılığıyla anayasanın dinamik yorumlanması kurucu iradeyi sarsmaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri’nde popülizm tartışmalarını tetikleyen esas unsur ise yukarıda da bahsedildiği üzere Cumhuriyetçi Parti’den Donald Trump’ın Başkan olarak seçilmesi olmuştur. Kıta Avrupası’ndaki diğer popülistler gibi yargı ve medyaya yönelik oldukça sert eleştirilerde bulunan ve her daim “sessiz çoğunluğun”²²² (*silent majority*) sesi olduğunu iddia eden Trump, ABD Anayasası’nın katı yapısı sebebiyle şekli anlamda anayasayı değiştirmese de Çevre Koruma Dairesi (*Enviromenta Projection Agency*) gibi nispeten özerk kuruluşları hedef almış, bu kuruluşları yaptığı atamalar ya da aldığı idari tedbirler yo-

²¹⁷ Kaltwasser, Populism vs. Consttutionalism: Comparative Perspectives on Contemporary Western Europe, Latin America, and the United States, s. 1.

²¹⁸ Kaltwasser, Populism vs. Consttutionalism: Comparative Perspectives on Contemporary Western Europe, Latin America, and the United States, s. 6.

²¹⁹ İnce anayasa-kalın anayasa ayrımı için Faruk Bilir, “Çerçeve Anayasa-Düzenleyici Anayasa Ayrımı”, Terazi Hukuk Dergisi, Yıl 6-Sayı 64, Aralık 2011, s. 84.

²²⁰ Fabbri, s. 440.

²²¹ Tanım için bkz. Cem Eroğul, Anatüzeve Giriş, Gözden Geçirilmiş 10. Bası, İmaj Yayınevi, Ankara 2009, s. 27.

²²² Kavram ABD siyasi düzleminde ilk defa 1969 yılında Robert Nixon tarafından kullanılmıştır. Nixon, sessiz çoğunlukla bu dönemde yoğun biçimde yapılan Vietnam savaşı karşıtı ve medeni haklar hareketlerine katılmayan ancak toplumda çoğunluğu oluşturduğunu iddia ettiği seçmenleri kastetmekteydi. Bkz. Sabra Ayres, “Does Trump’s Silent Majority Really Exist?”, <https://www.ny1.com/nyc/all-boroughs/news/2020/09/03/trumps-silent-majority-texas> (Erişim tarihi:3.10.2020).

luyla etkisizleştirmeye çalışmıştır.²²³ Trump, aynı zamanda mülteci ve göçmenlere yönelik klasik popülist söyleme başvurarak onları ötekileştirmiş; onların seyahat haklarını kısıtlamaya yönelik çıkarmış olduğu başkanlık kararnameleleri ise yargı organları tarafından anayasaya aykırı olduğu tespit edilmiştir.²²⁴

Popülizmin “sol” modeli olarak ifade edilen Venezüella’da ise 1990’lı yıllarda merkez siyasetin çökmesi ve tamamen yolsuzluklarla anılması sonrasında; daha önceleri bir darbe girişiminde de bulunmuş olan Hugo Chavez seçimleri kazanmış ve ardından 1999 senesinde kendi taraftarlarının çoğunluğu oluşturduğu bir Kurucu Meclis yoluyla anayasayı değiştirmiştir.²²⁵ Bu noktada özellikle Chavez’in Latin Amerika’nın kurtarıcısı Bolivar’a yapmış olduğu atıf ve devletin adını dahi buradan esinlenmesi de dikkat çekicidir.²²⁶ Chavez’in ardından Maduro da bu çizgiyi devam ettirmiş; 2015 yılında parlamento seçimlerini kaybetmesi üzerine komünler-meclisi adı altında bir karşı meclis dahi kurmaya kalkışmıştır.²²⁷

V. Türkiye’de Popülist Anayasacılık Tartışmaları

Türkiye’de popülizm düşüncesi köklerini esasen II. Meşrutiyet sonrası dönemde ve devamında Tek Parti döneminde bulur. Toprak’ın “entelektüel popülizm” olarak nitelendirdiği bu dönemde esasen popülizm halkçılıkla eş değer tutulmuş ve bu halkçılığın esas kaynağı da Ruslardaki Narodnik hareket olmuştur. Bu “entelektüel popülizm”, esasen sınıf ayrımını reddeden dayanışmacı; ancak köylü ve kırsal kesimi de reddetmeyip ona dayanan²²⁸ bir halkçılık hareketi öngörmektedir.²²⁹ Bu

²²³ Landau, Populist Constitutions, s. 526.

²²⁴ Örneğin Maryland Bölge Mahkemesi, 2020 senesinde Trump’ın yerel kamu görevlilerine göçmenleri ülkeye almama konusunda yetki verdiği başkanlık kararnamelelerini anayasaya aykırı bularak durdurmuştur. Mahkeme’nin bu gerekçeli kararının tam metni için bkz. <https://www.documentcloud.org/documents/6656673-Messitte-HAIS-ORDER.html> (Erişim tarihi:3.10.2020).

²²⁵ Landau, Populist Constitutions, s. 528.

²²⁶ Landau, Populist Constitutions, s. 531.

²²⁷ Müller, Popülizm Nedir? s.8 5.

²²⁸ Toprak, s. 58 vd. Özellikle Türkiye’de popülizmin ilk çıkış noktasında köylülüğü esas referans noktası olarak aldığı ve kentli bir tabana dayandığı halde köylülüğü ideolojik bir sembol olarak gördüğü gözlenmektedir. Köycülüğü esas alan popülizm

dönemde dayanışmacılığı esas alan bu halkçılık anlayışı toplumsal ve kültürel farkları esas almaksızın yeni rejime toplumsal bir taban sağlamayı da amaçlamaktadır.²³⁰ Bu dönem uygulama alanı bulan halkçılık anlayışını, dönemin egemenlik anlayışına damga vuran “kayıtsız şartsız millet egemenliği” ve cumhuriyetçilik prensibinden ayrı tutmak da olanaksızdır.²³¹

Çok partili dönemle birlikte ise bu entelektüel popülizm(halkçılık), bir dönem “Ortanın Solu” hareketi ile - Ecevit CHP’si- ile tekrar siyaset sahnesine tekrar dönse de²³² - yerini yine Toprak’ın ifadesiyle “siyasal popülizme” bırakmıştır.²³³ Günümüzde kabul öğretilen popülizm öğretisini - yabancı düşmanlığı hariç- anımsatan bu siyasal popülizm ise anayasacılık düşüncesi açısından yukarıda bahsedilen popülist anayasacılık öğretisi ile benzer bir fikre sahiptir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında çok partili demokratik yaşamda popülist anayasacılık tezleri ilk olarak Demokrat Parti’nin (DP) görüşlerinde gözlenmektedir.²³⁴ İktidara gelene değin kendisini Cumhuriyet devrimlerinin gerçek savunucusu olarak takdim eden ve Atatürk inkılaplarını milli irade ile taçlandırmayı vaat eden DP; özellikle iktidara geldikten sonra Adnan Menderes başbakanlığında hükümetler döneminde

ise sadece İttihatçı ve daha sonrasında Kemalist değil, Atsız Mecmua gibi Türkçü/Turancı çevrelerde de görülmektedir. Karşıt görüş için bkz. Yunus Sözen, “Popular Will Against Democracy: Populist Autocratization in Turkey”, *Reflektif Journal of Social Sciences*, Vol.1(1)-2020, s.15. Sözen’e göre ise hiçbir şekilde Tek Parti dönemi popülist olarak nitelendirilemez; çünkü Cumhuriyet’in kurucu babaları popülist ideolojinin aksine sınıfsız, imtiyazsız, kaynaşmış bir kitle hedeflemiş; toplumu “gerçek halk” ve “yozlaşmış elitler” olarak ikiye ayırmamışlardır.

²²⁹ Toprak, s. 60 vd.

²³⁰ Toygar Sinan Baykan, “Halkçılık ve Popülizm: Türkiye Vakası ve Bir Kavramın Kullanımları”, *Mülkiye Dergisi*, 41(1), s. 165.

²³¹ Baykan, s. 166.

²³² Yaşlı’nın da açıkça ifade ettiği üzere siyasetini temel olarak sömürülen “gerçek halk” ile onları sömüren, parazit, rantçı ezen sınıflar ikiliği üzerine kuran Ecevit’in halkçılığı açık bir sol popülizm örneğidir ve bir yönüyle Osmanlı Devleti’nin son zamanları ve Cumhuriyet’in ilk yıllarındaki halkçılık akımıyla süreklilik içindedir. Bkz. Yaşlı, s. 13.

²³³ İbid.

²³⁴ Bu alanda popülist tezler için başlıca kaynak için bkz. Bülent Tanör, *Anayasal Gelişme Tezleri*, YKY Ocak 2008, s. 107 vd.

biraz da “kendisini var etme” adına tek parti CHP’si ve onun eylemleriyle kopuşu simgeleyen bir parti haline gelmektedir.²³⁵

Erken dönem sağ popülist olarak addedilebilecek DP tezlerine göre Osmanlı sultanları saltanatlarını kapıkulu denen bir kast ile sürüp, ulusları tamamen başıboş, örgütsüz bir şekilde bırakmışlar²³⁶; Cumhuriyet sonrasında ise kapıkulu olarak adlandırılan bu klik devleti yönetmeye devam etmiştir. Öyle ki DP hükümetlerinin Başbakanı Adnan Menderes, CHP’yi seçimleri kaybetmesine karşın hala devletin sahibiymişçesine davranmakla suçlamış; üniversite, basın ve bürokraside kendisine muhalif olanları ile ise “aydın despotizmi” olarak tasnif etmiştir.²³⁷ DP, kitleleri mobilize ederek bürokratik, devletçi olarak nitelendirdiği seküler elitlere karşı arkasına almış ve ilk döneminde yaşanan ekonomik gelişmeden de oldukça faydalanmıştır.²³⁸ Bu ekonomik gelişmeyi özellikle kitlelere yaptığı aynı yardım ve hizmetlerle ve kendisini destekleyen çevrelere kamu istihdamı sağlayarak oya tahvil ettiği ve bu dönemde uyguladığı popülist siyasetin başarıya ulaşmasında “patronaj” olanaklarını da kullandığı ayrıca ifade edilmektedir.²³⁹ Şüphesiz tek partili sistemde kabul edilmiş olan 1924 Anayasası’nın bu dönemde hiçbir değişikliğe uğramadan “çoğunlukçu” bir felsefeyle uygulanması da DP’nin popülist siyasetinin başarıya ulaşmasına katkı sağlamıştır.²⁴⁰

DP’nin popülist görüşünün ise yansıması en net biçimde DP’nin 27 Mayıs 1960 askeri darbesi sonucunda kapatılması sonrasında kabul edilen 1961 Anayasası’na yönelik partinin kurucusu Celal Bayar’ın görüşlerinde gözlenmektedir. Bayar’a göre egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olması, esasen kayıtsız şartsız millet egemenliği olarak algılanmalıdır; tabi burada millettten kastedilen onu temsil eden TBMM di-

²³⁵ Tanıl Bora, *Cereyanlar: Türkiye’de Siyasi İdeolojiler, İletişim Yayınevi, İstanbul 2017*, s. 533.

²³⁶ Ahmet Başar’ın bu görüşleri için bkz. Tanör, s. 108.

²³⁷ Sözen, s. 16.

²³⁸ Bkz. Bertil Emrah Oder, “Populism and the Turkish Constitutional Court: the Game Broker”, the Populist and the Popular, *VerfBlog*, 2017/5/02, <https://verfassungsblog.de/populism-and-the-turkish-constitutional-court-the-game-broker-the-populist-and-the-popular/>, DOI: <https://dx.doi.org/10.17176/20170502-122830> (Erişim tarihi: 2.10.2020).

²³⁹ Baykan, s. 168.

²⁴⁰ Sözen, s. 18.

ğer bir ifadeyle parlamentodaki çoğunluk partisidir.²⁴¹ Nitekim, Mendere de “ekseriyet” sistemi olarak tanımladığı demokrasilerde, popülist bir söylemle halkın seçilenlere “genel bir vekaletname” verdiği iddiasındadır.²⁴²

Bayar, görüşlerini Mustafa Kemal’in de bu gerçeği gördüğü için 1924 Anayasası’nı bu şekilde kurguladığını ileri sürmektedir. 1924 Anayasası’nın öngördüğü kuvvetler birliği ilkesini sahiplenen Bayar, kuvvetler ayrılığının İngiltere gibi “sınıflı” toplumlarda burjuva sınıfının işçi sınıfına verilen bir taviz olduğunu; sınıfsız Türk toplumunda ise buna ihtiyaç olmadığını, yargı erkine özerlik tanınmasının ise bu erki millettten söküp almak anlamına geleceğini belirtmektedir.²⁴³

Aynı gerekçelerle Bayar, 1961 Anayasasına şiddetle karşı çıkmakta ve onun milletin yanına Senato, Anayasa Mahkemesi, TRT, özerk üniversite gibi yeni ortaklar getirdiğini²⁴⁴ ileri sürmektedir.²⁴⁵ Böylece “kayıtsız şartsız halk hâkimiyetinden” yumuşak halk hâkimiyetine dönüşmüştür. 1970’lerde ise bu görüşe Kemal Tahir²⁴⁶ ve Mehmet Ali Aybar gibi bazı sosyalist yazarlar da katılacak; bu görüşleri ise İdris Küçükömer ve sonraları Şerif Mardin “merkez-çevre” teorisi olarak bilinen öğretilerinde özetleyecektir.²⁴⁷ Bu tezlerden etkilenen Murat Sarıca da Osmanlı-Türk anayasal gelişmelerini batı taklitçiliğine indirgemiş, kopya reformları yukarıdan aşağı yapılması mirasını, İttihat ve Terakki’den

²⁴¹ Tanör, s. 109.

²⁴² Bora, s. 535.

²⁴³ Bora, s. 535.

²⁴⁴ Tanör, s. 110.

²⁴⁵ Demokrat Parti’nin siyasal tezleri ve anayasacılık anlayışına ilişkin bkz. Cem Eroğul, Demokrat Parti ve İdeolojisi, Yordam Kitap, 3. Bası, Ağustos 2019.

²⁴⁶ Kemal Tahir’in popülist anayasacılık görüşü Kemalizm reddiyesine dayanırken ve 1961 Anayasası’nı dönemin siyasal mücadelesini görmezden gelerek bir lütf olarak değerlendirirken; Mehmet Ali Aybar ise Cumhuriyet’i de kuran Osmanlı’daki aydın sınıfı bürokrat/yarı sömürgeci bir sınıf olarak nitelendirirse de 1961 Anayasası’nı oldukça sert eleştirdiği 27 Mayıs askeri darbesinin getirdiği bir takım sosyal ilerlemenin başında saymaktadır. Bkz. Tanör, s. 113

²⁴⁷ Küçükömer’in tezlerinin oldukça haklı bir eleştirisi için bkz. Zülal Kalkandelen, İdris Küçükömer’in Tezleri: İkinci Cumhuriyetçiliğin Temelleri, Kırmızı Kedi Kitabevi, İstanbul 2017. Yine “merkez-çevre” tezinin belirsizliği ve anayasa yargısını açıklamak için kullanmanın ne denli hatalı olduğuna yönelik bkz. Mustafa Mert Albaz, Anayasa Mahkemesi Kararlarında Kemalizm ve Otoriterlik: Analitik Bir İnceleme, Oniki Levha Yayınları, İstanbul 2020, s. 287 vd.

ortanın solunun devraldığını ileri sürmüştür.²⁴⁸ Sarıca temel haklar ve özellikle sosyal haklar konusunda 1961 Anayasası'nın ilerici tutumunu ise milletin değerleri ile bağdaşmayan bir “ anayasal taklit” ile açıklamaktadır. Yine bu görüşlerden etkilenen İsmail Cem de batılılaşmanın sömürgeleşmeyi beraberinde getirdiğini belirterek; bu süreçteki anayasal ve yasal tüm hukuk reformlarını bu sömürgeleşmenin parçası olarak görmektedir.²⁴⁹ Ancak bu noktada İsmail Cem'in parlamentarizme ilişkin tespitine de değinilmelidir: Cem'e²⁵⁰ göre meclislerin Türkiye'de doğuşu, devletin başıboş ekonomik güçler üzerindeki denetimini yıkmak amacını taşımakta ve bu sebeple parlamentolar özellikle ağa-tüccar eşrafından oluşmakta ve geri sosyal yapıyı savunmaktadır. Cem'in Cumhuriyet'in kurucu iradesinin parlamentarizm tercihinine ilişkin bu eleştirileri Türkiye'deki parlamentarizmin ulus egemenliğinin yerleşmesindeki odak noktası olması, parlamentonun egemenliği teokratik kaynağı olan hanedandan alıp millete vermesi ve parlamentonun ulusal bağımsızlık savaşında dahi hukuki meşruluğa verdiği önemi görmezden gelmesi sebebiyle eleştiriye açıktır. Ancak İsmail Cem, diğer popülist yazarlardan farklı olarak 1961 Anayasası'nı tüccar-eşraf ikilisinin çıkarına karşı olan ilk büyük hareket/metin olarak tanımlamakta ve 27 Mayıs'ı yaptığı ileri sürdüğü bürokratların ezilen zümrelere, işçi ve köylü sınıfa yaptığı tarihi bir yardım olarak görmektedir.²⁵¹ Popülist tezler 1970'lerde Ecevit/Baykal gibi dönemin sosyal demokrat ideolog/siyasetçilerini de etkilemiş; onların evrimci bir rol almasına²⁵² yol açmıştır. Bu dönemde popülist görüşlerin İslamcı/mukaddesatçı akımı etkilediği de muhakkaktır.²⁵³

Bayar'ın ve DP'nin ortaya koyduğu bu popülist anlayış, DP'nin devamı olarak kendini konumlandıran Adalet Partisi ve genel başkanı Demirel tarafından da devam ettirilmiş; demokrasinin “çoğunluk aldanmaz” prensibine sıkı sıkıya bağlı olduğu savunularak 1961 Anayasası'nın ortaya koyduğu denge-denetleme mekanizmaları sıklıkla eleştirilmiştir.²⁵⁴ Öyle ki Türkiye'deki sağ popülist akımın, 1971 anayasa deği-

²⁴⁸ Tanör, s. 122-123.

²⁴⁹ Tanör, s. 383.

²⁵⁰ Tanör, s. 127.

²⁵¹ Tanör, s. 129.

²⁵² Tanör, s. 134.

²⁵³ Bu akımın görüşleri için bkz. Tanör, s. 134 vd.

²⁵⁴ Bora, s. 543.

şiklikleri ile 1961 Anayasası'nda köklü değişiklikler yapılarak yürütme güçlendirilmiş ve temel hak ve özgürlükler rejimi başta olmak üzere anayasanın özgün birçok yönü ortadan kaldırılmış olsa da²⁵⁵ 1961 Anayasası'na olan tepkisel yaklaşımı bitmemiş ve Türkiye'nin o dönemde içinden geçtiği köklü sorunların çözümü yeni bir anayasada görülmüştür.²⁵⁶ Şüphesiz burada yeni bir anayasa ile kastedilen yasama- yürütme ilişkilerinde yürütmenin hakim olduğu, yargının ise bu iki erki denetleme konusunda etkin bir denetimden yoksun olduğu anayasal düzendir.²⁵⁷ 1979 Nisan Ayında Adalet Partisi Genel Başkanı Süleyman Demirel, Milli Hakimiyet sempozyumunda 1961 Anayasası'nın milli iradeyi zedelediğini belirtmekteydi. Tıpkı Celal Bayar gibi Adalet Partililer de seçilmişlerin yetkilerine ortak olabilecek ya da onları sınırlayabilecek her türlü kurumu eleştirmektedirler.²⁵⁸ Ancak sağ popülist akımın anayasacılığa ilişkin görüşlerinin en sarih biçimde aktarıldığı dönüm nokta-

²⁵⁵ 12 Mart 1971 muhtırasının ardından darbecilerin önde gelen söylemlerinden bir tanesi de "Bu anayasanın bize lüks/bol geldiği" idi. Nitekim 12 Mart sonrası ara rejim hükümetinin Başbakanı Nihat Erim de mevcut anayasanın dünyadaki birçok anayasadan daha liberal olduğunu, bunun da Türk halkına lüks geldiği yönünde açıklamalarda bulunmuştur. Böylece askeri rejim, 1971-1973 yılında yapılan anayasa değişiklikleri ile Adalet Partisi'nin öteden beri istediği değişikliklerin yapılmasını sağlamıştır. Bkz. Mutlu Yıldırım, Sivil-Asker Uyumunun Anayasa Yapım Siyasetine Etkisi: 1971-1973 Anayasa Değişiklikleri, Liberal Düşünce Dergisi, Yıl: 24, Sayı: 93, Kış, 2019, s. 45.

²⁵⁶ Bkz. Şule Özsoy, 1982 Anayasasının Yapım Süreci, Oniki Levha Yayınları, İstanbul 2010, s. 5.

²⁵⁷ Bu dönemde şikâyet edilen sadece Anayasa Mahkemesi ve Danıştay değildir. Aynı zamanda hakimlerin atama, disiplin özlük işlerine bakan (1971 değişikliği sonucunda) Yüksek Hakimler Kurulu'nun Yargıtay Genel Kurulu'na kendi üyeleri arasından seçildiği ve böylece yargı bağımsızlığını en yüksek noktaya ulaştıran sistem de, ko-optasyona yol açtığı ve bir çeşit kast sistemi oluşturduğu iddia edilerek eleştirilmiştir. Bu eleştirileri destekleyen görüş için bkz. Ergun Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, Yetkin Yayınevi, Ankara 2013, Benzer eleştirilerin 1982 Anayasası'nın ilk halindeki haliyle HSYK için de yapıldığını ve 2010 anayasa değişikliğine gerekçe gösterildiğini belirtmek gerekir. Bkz. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/arinc-hsyknin-yapisi-al-gulum-ver-gulum-14212857> (Erişim tarihi:30.09.2010).

²⁵⁸ Özsoy, s.6. Bu bağlamda özellikle 1961 Anayasası'nın 4. Maddesinin ikinci fıkrasında yer alan ve daha sonra 1982 Anayasası'nda da aynı şekilde varlığını korumuş "Millet, egemenliğini Anayasanın ortaya koyduğu esaslara göre yetkili organlar eliyle kullanır" ifadesi eleştirilmekte; bu ifadenin seçilmişlerin hakimiyetini kısıtladığı ileri sürülmekteydi.

larından biri 12 Eylül'den kısa zaman önce 19 Nisan 1980 tarihinde Tercüman Gazetesi'nce düzenlenen açık oturumdur. Bu açık oturumun konusu ise esasen dönemin başbakanı Demirel'in anayasada olağanüstü hâl rejiminin öngörülmesi ve cumhurbaşkanının halk tarafından seçilerek geniş yetkilerle donatılmasına yönelik önerileridir.²⁵⁹ Bu noktada söz alan ve daha sonra 1982 Anayasası'nı hazırlayan Anayasa Komisyonu'nun da başkanı olan Prof. Dr. Orhan Aldıkaçtı, yürütmenin güçlendirilmesi gerekliliğinden bahsetmektedir. Bu sebeple çoğunluk seçim sistemine geçilmelidir.²⁶⁰ Açık oturuma katılan Prof. Dr. Yaşar Karayalçın da çoğunluk seçim sistemi ile daha güçlü bir yürütmenin sağlanabileceğini savunmaktadır.²⁶¹ Tercüman panelinden daha radikal öneriler ise 15 Mayıs 1980 tarihli Yeni Forum Dergisi'nin özel sayısında savunulmuştu.²⁶² Bu anayasa önerisi, askerlerle de sıkı bir ilişki içerisinde olan kontenjan senatörleri Adnan Başer Kalfaoğlu ve Coşkun Kırcı tarafından kaleme alınmış; dergide yer alan öneriler 12 Eylül 1980 askeri darbesi sonrası 1982 Anayasası'nın yapım sürecinde çoklukla dikkate alınacaktır. Bu önerilere göre güçlü bir devlet yapısı için Fransa'dan daha güçlü yetkilere sahip bir devlet başkanına sahip yarı-başkanlık hükümet sistemine geçilmeli, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının siyasetle ilgilenmesi yasaklanmalıydı. Ancak Yeni Forum dergisinin en radikal önerileri yargı erkine ilişkindi. "Hakimler devleti" olmakla suçlanan yargı erkine ilişkin idari yargının yürütmeyi durdurma ve iptal kararlarının yürürlüğe girişinin cumhurbaşkanlığı onayına tabi olması, Anayasa Mahkemesi'nin kaldırılarak sadece ön denetim yapan Anayasa Divanı isimli bir mahkeme kurulması gibi radikal önerilere yer verilmişti.²⁶³

Tercüman seminerine ve Yeni Forum dergisinin önerilerine bir nevi tepki olarak İstanbul Siyasal Bilgiler Fakültesi ve İstanbul Barosu'nda

²⁵⁹ Bu sempozyumda aktarılan fikirler için bkz. İki Seminer ve Bir Reform Önerisinde Tartışılan Anayasa (Ed: Osman Balcıgil), İstanbul 1982.

²⁶⁰ İki Seminer ve Bir Reform Önerisinde Tartışılan Anayasa (Ed: Osman Balcıgil), s. 19 vd.

²⁶¹ Aynı açık oturuma katılan ve çoğunluk seçim sisteminin benimsenmesi, yarı-başkanlık hükümet sistemine geçilmesi vb. önerileri reddeden yegâne kişi Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu'dur Feyzioğlu, 1971-1973 anayasa değişiklikleri ile halihazırda yürütmenin güçlendirilmiş olduğuna dikkat çekmektedir. İki Seminer ve Bir Reform Önerisinde Tartışılan Anayasa, s. 102.

²⁶² Özsoy, s. 16 vd.

²⁶³ Özsoy, s. 24.

düzenlenen panelde yürütmenin zayıf olduğu yönündeki değerlendirmelerin gerçek dışı olduğu ve yarı-başkanlık/ başkanlık gibi hükümet sistemi tercihlerinin tek adam hakimiyetine yol açan dikensiz bir gül bahçesi istemek anlamına geldiği ifade edilmiştir.²⁶⁴ Ancak bu uyarılar 12 Eylül 1980 darbesi sonrasında 1961 Anayasası'na karşı tepki niteliğinde bir anayasa olduğu kuşku götürmeyen 1982 Anayasası'nda dikkate alınmamış ve yürütmenin güçlendirilmesi yolu tercih edilmiştir.²⁶⁵

Bu akımın Osmanlı-Türk anayasacılığına olan fikirlerinin kamuoyunda tekrar geniş yer tutması ise Adalet ve Kalkınma Partisi'nin 2002 senesinde iktidara gelmesinden sonra olmuş ve özellikle 2010 ve 2017 anayasa değişikliği ile Anayasa Mahkemesi, HSYK gibi kurumlar Türk merkez sağının öteden beri istediği doğrultuda şekillendirilmiş; 2017 anayasa değişikliği ise başkancı bir hükümet sistemini doğuran "Türk Tipi Başkanlık Sisteminin" (Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi) anayasamıza girmesini sağlamıştır.²⁶⁶

Adalet ve Kalkınma Partisi de tıpkı aynı siyasi gelenekten geldiğini açıkladığı DP, ANAP gibi özellikle 2000'li yılların başlarındaki ekonomik krizin mağdur ettiği kitlelerin temsilcisi olarak kendini göstermiş; yerleşik düzene (*establishment*) karşı çoğunluğun sesi olarak kendini takdim etmiştir.²⁶⁷

²⁶⁴ Bu sempozyumda İstanbul Barosu Başkanı Orhan Apaydın, İstanbul Siyasal Bilgiler Fakültesi öğretim üyeleri Prof. Dr. Lütfi Duran ve Prof. Dr. Bahri Savcı katılmışlardır. Bkz. İki Seminer ve Bir Reform Önerisinde Tartışılan Anayasa, s. 117

²⁶⁵ Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s. 63-64.

²⁶⁶ Anavatan Partisi iktidarı da benzer görüşleri savunmakla beraber Anayasa Mahkemesi ile yoğun bir gerilim yaşamıştır. Özellikle Turgut Özal'ın ve Mehmet Keçeciler'in Köy Kanunu ve Türban kararları sonrasında AYM kararlarına ilişkin referandum mekanizması getirme tehdidi, ANAP iktidarının da anayasa mahkemesine ilişkin popülist söylemler benimsediğini göstermektedir. Bu gerilime ilişkin bkz. Ahmet Mert Duygun, "Turgut Özal Başbakanlığındaki Anavatan Partisi İktidarı (1983-1999) Döneminde Anayasa Mahkemesinin İptal Davası Üzerine Verdiği Kararlar ve Siyasal İktidar-Anayasa Mahkemesi İlişkileri", Legal Dergisi Özel Sayı: Rona Aybay'a Armağan, s. 747-800.

²⁶⁷ Bkz. Oder, VerfBlog, 2017/5/02, <https://verfassungsblog.de/populism-and-the-turkish-constitutional-court-the-game-broker-the-populist-and-the-popular/>, DOI: <https://dx.doi.org/10.17176/20170502-122830> . Sözen ise AKP'nin kendini DP'nin devamı gibi konumlandırırsa da DP'nin tüm söylemine rağmen partinin yönetici elitinin AKP kadar kültürel ve dini farklıklar üzerine antagonist bir politika izlemediğini belirtmektedir. Bkz. Sözen, s.19.

Bu noktada kayda değer olan ise son zamanlarda özellikle muhafazakâr akademik çevreler²⁶⁸ tarafından Türkiye’de de iki tür popülizm olduğundan bahsedilmesidir. Buna göre ise 2018’de yürürlüğe giren 7102 sayılı “Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” ile siyasal partilerin seçim ittifakına izin verilmesi ve bu seçim kanunu sonrasında oluşan Cumhur İttifakı (Adalet ve Kalkınma Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisinden oluşan ittifak) ve Millet İttifakı (Cumhuriyet Halk Partisi ve İYİ Parti’den oluşan ittifak) iki farklı popülist kutuptur. Her iki ittifakın da kendisine ait bir millet/ulus tanımı oluşturduğunu ifade etmektedir. Burada ittifaklar arasındaki kutuplaşma ise bu teze göre muhafazakâr ve seküler popülizm arasında yaşanmaktadır.²⁶⁹

²⁶⁸ Jan Werner Müller’in Yüksek Seçim Kurulu’nun 31 Mart 2019 seçimlerinin yenilenmesine ilişkin kararını bir popülist iktidar örneği olarak nitelendiren yukarıda da bahsedilen makalesine yönelik eleştiri yazısında Aslan, popülist hareketlerin tek başına olumsuz anlamı ile anlaşılamayacağını belirtip, Türkiye’de demokratikleşmenin esasında popülist hareketler sayesinde gerçekleştiği iddiasında bulunmuştur. Bu popülist (Aslan’ın tabiriyle aynı zamanda halkçı hareketlere Cumhuriyet’in kuruluş aşamasında Cumhuriyet Halk Partisi (CHP); çok partili demokraside ise Demokrat Parti/Adalet Partisi bir dönem de Ecevit’in CHP’si örnek gösterilebilir. Bkz. Ali Aslan, “Türk Siyasetinde Popülizm Zamanı”, <https://www.setav.org/turk-siyasetinde-populizm-zamani/> (Erişim tarihi:17.03.2020).Yazarın, popülizmin doğasında olan olan antagonizmi içermeyen, hatta “herkesi yakala”(catch-all party) olarak nitelendirilebilecek ve mevcut ekonomik düzeni hiçbir şekilde karşısına almayan Anavatan Partisi’ni yahut 1999 seçimlerindeki Demokratik Sol Parti/Milliyetçi Hareket Partisi koalisyonunu bürokratik elitin güdümündeki popülist siyaset olarak addetmesi, mevcut yazıdaki popülizm tanımının ne ölçüde keyfi kullanıldığının gözlemlenmesi açısından eleştiriye açıktır.

²⁶⁹ İbid. Millet İttifakı’nın bileşenlerinden olan Cumhuriyet Halk Partisi lideri Kemal Kılıçdaroğlu ise bu Türk siyasetindeki antagonizmi kabul etmekle beraber, bu antagonizmi şu şekilde tarif etmektedir: Bu antagonozmin bir yanında” Günümüz Türkiye’si’nde demokrasi karşıtı bir popülist bir yönetim egemen. Kendisini “halkın gerçek temsilcisi” olarak sunan, karşıtlarını “milli irade düşmanı” olarak sunan, (..) kutuplaştırıcı bir yönetim anlayışı... vardır. Kılıçdaroğlu bu tespitinin ardından ise neoliberal politikaların aynı zamanda popülist iktidarların önünü açtığını de belirtmiştir. Bu tespitinin ardından ise Kılıçdaroğlu, sosyal demokrat ekonomik bir programa danyansa da esas şemsiyesi “demokrasi” olan bir ittifak siyasetini (Millet İttifakı altında) savunmaktadır. Kılıçdaroğlu’nun bu tespitleri esasında kendisi reddetse de çizdikleri siyasi hareketin Mouffe’nin “sol popülizm” fikrinden esinlendiklerini ve kendilerince popülizmin anayasacılığı ve anayasal demokrasiyi koruyan bir hareket olarak algılandığını göstermektedir. Kılıçdaroğlu’nun bu tespitlerini içeren yazısı için

Türkiye’de popülizmin bu şekilde tarihsel gelişimi ve tasnifini ortaya koyduktan sonra, popülist hareketin “millet egemenliği” ve “milli iradeye” en büyük ortak olarak gördükleri ve vesayet organı olarak nitelendirmekten durmadıkları anayasa yargısına ilişkin bazı verileri ve bu verilerin dayanıksızlığını ortaya koymak gerekmektedir.

Türkiye’deki popülizm ve anayasa yargısı arasındaki ilişkiyi en iyi gösteren çalışmalardan biri Serdar Gülener’in TBMM’de 23. Dönem üyeleri ile yapmış olduğu saha araştırmasıdır.²⁷⁰ Yapılan araştırmadaki sonuçlar, yasama organının üyelerinin anayasa yargısına bakışları açısından ne denli popülist bir eğilime sahip olduklarını göstermektedir. Özellikle Adalet ve Kalkınma Partisi milletvekillerinin %90,7, daha sonra Barış ve Demokrasi Partisi’nin %83,3’ünün Anayasa Mahkemesi’ni demokrasi açısından gerekli görmeyişi kayda değerdir. Araştırmaya katılan tüm milletvekillerinin %53,2’sinin Anayasa Mahkemesi’nin yasama organının denetimini gerekli görmemesi de özellikle 1961 Anayasası’nın ardından popülist akımların anayasa yargısına ilişkin görüşlerin yasama organında ne denli yankı bulduğunu göstermesi açısından kayda değerdir.²⁷¹ Nitekim araştırmaya katılan Adalet ve Kalkınma Partili vekiller ile Milliyetçi Hareket Partili vekillerin %100’ü AYM kararlarının hukuکی değil siyasi olduğu düşüncesindedirler.

Bu araştırmada çıkan ve Türkiye’de merkez sağın düşüncelerini²⁷² genel olarak yansıttığı düşünülen tezlere teorik ve ampirik olarak iki noktadan karşı çıkmak mümkündür.

bkz. Kemal Kılıçdaroğlu, “Cumhuriyeti demokrasiyle taçlandıracağız: Sol Budur”, Cumhuriyet Gazetesi, 19 Mart 2020, s. 9.

²⁷⁰ Serdar Gülener, Türkiye’de Anayasa Yargısının Demokratik Meşruluğu, s. 338.

²⁷¹ Gülener, s. 339.

²⁷² Belirtmek gerekir ki son zamanlarda yapılan araştırmalar Türkiye’de merkez sağın tabanı ve tavanı arasında anayasa yargısına ilişkin bakışın özdeş olmadığını göstermektedir. Metropoll Türkiye Araştırma Şirketi’nin ulusal düzlemde yaptığı aylık “Türkiye’nin Nabızı” araştırmasının Ekim 2020 raporunda, katılımcılara Anayasa Mahkemesi’nin yetkilerinin kısıtlanmasına ilişkin görüşlerinin sorulduğu belirtilmiştir. Rapora göre katılımcıların %64, 2’si Anayasa Mahkemesi’nin yetkilerinin kısıtlanmasını desteklemediğini belirtmiştir. Anayasa Mahkemesi’nin yetkilerinin kısıtlanabileceğini düşünenler ise katılımcıların sadece %22,6’sıdır. Araştırmada Adalet ve Kalkınma Partisi’ne oy verdiğini söyleyen katılımcıların %50,4’ü de Anayasa Mahkemesi’nin yetkilerinin kısıtlanmaması yönünde görüş bildirmişlerdir. Aynı şekilde Milliyetçi Hareket Partisi’ne oy verdiğini söyleyen katılımcıların %59,7’si de Anayasa

Türkiye’de popülist hareketlerin anayasa yargısına olan bu bakışı esasen yukarıda da bahsedildiği üzere anayasa yargısının “ kayıtsız şart-sız millet egemenliğine” aykırı olmasıdır. Fransız Devrimi sonrası hâkim olan “ulus egemenliği” anlayışının radikal bir savunusu olan bu anlayış ise teorik altyapıdan temelsizdir; çünkü savundukları ulus egemenliği anlayışının kökeninde yatan Fransız Devrimi sonrasında dahi anayasa yargısına ilişkin ilk önerilerin ortaya çıktığını gözlemlemek mümkündür. Kurucu iktidar kavramının da fikir babası olan Sieyès, 1795 senesinde yasama organın anayasaya aykırı işlemlerini denetlemek amacıyla bir “Anayasa Jürisi (*Le Jury constitutionnaire*) kurulmasını teklif etmiştir.²⁷³ Esasen siyasi bir denetim yapması öngörülen bu jürinin üç görevi olacaktır: Temyiz mercii olarak anayasaya uygunluğu sağlamak, anayasanın daha iyi bir hale gelmesi için tavsiyelerde bulunmak ve insan hakları mahkemesi sıfatıyla yasalardaki boşlukları doldurmak ya da ılımlı hale getirmek.²⁷⁴ Bu da ulus egemenliği fikrinin Fransız Devrimi’nin ilk dönemlerinde dahi asla denetlenemez bir yasama organını(yasama çoğunluğu) benimsemediği; bu kavramın Türk popülist akım tarafından yanlış/hatalı olarak anlaşıldığına delalettir.²⁷⁵

Son yıllarda Türk Anayasa Mahkemesi’ne ilişkin yapılan çalışmalar da ampirik olarak da Mahkeme’nin “millet iradesini sınırlayan” aktivist ve vesayetçi bir kurum değil; tam aksine özgürlükçü bir tutum izlediğini göstermektedir. Örneğin bunlardan biri olan Hazama’nın 1984-2007 yılları arasındaki soyut norm denetimindeki kararlarını inceleyen çalışması²⁷⁶, Mahkeme’nin iddia edildiği²⁷⁷ üzere devlet elitleri olarak

sa Mahkemesi’nin yetkilerinin kısıtlanmamasını düşünmektedirler. Bu araştırma için bkz. <http://www.metropoll.com.tr/upload/content/files/1871-tn-ekim20-icindekiler.pdf>, s. 50 (Erişim tarihi:1.11.2020).

²⁷³ Bu öneri için bkz. Ece Göztepe, “Anayasa Yargısının Meşruluğu, Demokratik Anayasa: Görüşler ve Öneriler”, (Hazırlayan Aykut Çelebi/Ece Göztepe), Metis Yayıncılık 2012, s. 388.

²⁷⁴ İlâveten Sieyes, yurttaşların bireysel olarak haklarının ihlal edildiği iddiasıyla Jüri’ye başvurabilmesi önerisinde bulunmuştur. Bkz. Göztepe, s. 399.

²⁷⁵ Aynı yönde bkz. Göztepe, s. 400.

²⁷⁶ Bu çalışma için bkz. Yasushi Hazama, Hegemonic preservation or horizontal accountability: constitutional review in Turkey *International Political Science Review*, 33(4), s. 421-440.

²⁷⁷ Öğretide bu iddiayı destekleyen görüşlerden biri için bkz. Osman Can, “Anayasayı Değiştirme İktidarı ve Denetim Sorunu, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 62-3,

nitelendirdiği “cumhurbaşkanları” ya da çoğunlukla Kemalist geleneğin oluşturduğu “devlet elitlerinin” anayasaya aykırılık iddialarını desteklemediği ve iptal kararlarının önemli bir kısmının da bireysel ve kolektif temel hak ve özgürlüklere ilişkin olduğunu göstermektedir. Böylece Hazama, Türkiye’de anayasa yargısının gücünü kaybetmekte olan eski elitlerin²⁷⁸ “hegemonya korunmasına” hizmet ettiği iddiasının²⁷⁹ istatistikler doğrultusunda doğru olmadığını belirtmektedir. AYM kararlarına ilişkin monografisinde Mert Alpbaz da Türkiye’de anayasa yargısını merkez-çevre yahut “hegemonik koruma” tezi ile açıklayanları eleştirmekte ve karşılaştırmalı sosyal bilimlerde kullanılan bu iki tezin Türkiye’nin sosyo-iktisadi koşulları hiç dikkate alınmadan doğrudan Türkiye modernleşmesini açıklamak için kullanıldığını belirtmektedir.²⁸⁰

Popülizm ve anayasa yargısı arasındaki bağıntıya geçtikten sonra uygulamada anayasa yargısına ilişkin ne tür hukuki değişiklikler olduğuna değinmek gerekmektedir.

Bu noktada popülist anayasacılığın kuvveden fiile geçmesinin örneklerinden birini de 2010 anayasa değişikliği oluşturmaktadır.

s.115. Federal Alman Anayasa Mahkemesi’nin “anayasaya aykırı anayasa değişikliklerine” ilişkin denetim yetkisini kullanması ile Türk AYM’sinin bu noktadaki pozisyonunu karşılaştıran yazara göre, Federal Alman Anayasa Mahkemesi, anayasanın kendisine sağladığı normatif dayanağa rağmen kendisini anayasa değişiklikleri konusunda sadece değişmez maddelere (Federal Alman Anayasası’nın 79. Maddesinin üçüncü fıkrasına) ilişkin temel ilkelerden sapmaları denetlemesi onun oluşumundaki parlamenter katkı ile açıklanmalıdır. Buna karşın Türk AYM’si ise kurum olarak siyasete dayalı elitist-bürokratik mekanizmalardan biridir ve oluşumunda da büyük ölçüde bürokratik-korporatif iktidarlar rol oynamaktadır. Bu sebeple Osman Can’a göre Türk AYM Federal Alman AYM’sine oranla oldukça dar yetkilerini, özellikle siyasal karar organlarının aleyhine genişleterek (judicial activism) kullanmıştır.

²⁷⁸ Alpbaz, haklı olarak Türkiye’de siyasal yaşamı “elitlerin” yönlendirdiği şeklindeki tezin salt Kemalizm’e özgülmesinin yanlışlığını belirterek, eski Türk devletlerinden günümüze devletin hanedan yahut devlet adamları olsun bir takım siyasal elitlerce yönetildiğine ve bunun halen günümüzde de soldan sağa tüm siyasal oluşumlarda bir gelenek olduğuna dikkat çekmektedir. Bkz. Alpbaz, s.291 vd. Kemal Gözler daha da ileri giderek, Türkiye’de yaygın bir anti-elitist kültür olduğunu ve bunun yanlış olduğunu; her devletin yetiştirdiği elitler kadar güçlü olduğunu savunmuştur. Bkz. Kemal Gözler, Akademinin Değersizleşmesi Üzerine, <https://www.anayasa.gen.tr/degersizlesme.htm> (26.10.2020).

²⁷⁹ Bu iddia için bkz. Ergun Özbudun, Türkiye’de Demokratikleşme Süreci: Anayasa Yapımı ve Anayasa Yargısı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2014, s. 145.

²⁸⁰ Bkz. Alpbaz, s. 279 vd.

5982 sayılı Anayasa Değişikliği Hakkında Kanun'un gerekçesinde²⁸¹ her ne kadar anayasa değişikliğinin amacının kadın-erkek eşitliğinin sağlanması, sosyal devlet ilkesinin korunması gereğince sendikal hakların genişletilmesi, Ekonomik ve Sosyal Konsey'in kurulması, bilgi edinme hakkının sağlanması ve 12 Eylül 1980 askeri darbesinin sorumlularına karşı yargı yolunun açılması gibi anayasacılık açısından oldukça ilerici düzenlemelerin getirilmesinin amaçlandığı söylene de, anayasa değişikliğinin odak noktasında esas olarak HSYK ve AYM'nin yeniden yapılandırılarak²⁸² etkisizleştirilmesi amacı yer almaktadır.²⁸³ Ancak bu dönemde Türkiye'nin Avrupa Birliği ile yürüttüğü tam üyelik müzakerelerinin de etkisiyle değişikliğe evet oyu verilmesinin, Birliğe katılımı sağlayacağı da ifade edilmiştir.²⁸⁴

Bu anayasa değişikliği teklifi sadece dönemin iktidar partisini grubu milletvekilleriyle desteklenmiş ve AYM ve siyasal iktidarı karşı karşıya getiren birçok kararın²⁸⁵ ve dönemin Hakimler ve Savcılar (Yüksek

²⁸¹ Kanununun tam adı "Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın Bazı Maddeleri Hakkında Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun"dur. Bu değişikliğin resmi gerekçesi için bkz. <https://www2.tbmm.gov.tr/d23/2/2-0656.pdf> (Erişim tarihi:29.09.2020).

²⁸² Değişikliğin AYM açısından getirdiği olumlu bir değişiklik olarak ise Anayasa'nın 148. Maddesinde yapılan değişiklikle Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru yolunun kabul edilmesidir. Bu değişiklik kuşkusuz, Mahkeme'nin kamuoyu nezdindeki "hak koruyucusu" işlevini oldukça arttıracak bir değişikliktir. Bkz. Oder, VerfBlog, 2017/5/02, <https://verfassungsblog.de/populism-and-the-turkish-constitutional-court-the-game-broker-the-populist-and-the-popular/>, DOI: <https://dx.doi.org/10.17176/20170502-122830>.

²⁸³ Necmi Yüzbaşıoğlu, "Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun Yeni Yapılanması ve İşleyişi İle Bu Süreçte Anayasa Mahkemesinin Tutumu Üzerine Bir Değerlendirme", GÜHFD- Doç. Dr. Melike Batur Yamaner'in Anısına Armağan, s.727. Yüzbaşıoğlu, anayasa değişikliğinin arka planında AYM'nin vermiş olduğu "367", parti kapatma, "Türban 3" kararları gibi içtihatlarla duyulan tepkinin olduğunu belirtmektedir. Oder ise bu gerilimin kökeninde AYM'nin Refah Partisine yönelik vermiş olduğu parti kapatma kararı (AYM E: 1997/1 K.1998/1 K.t 16.01.1998) olduğuna dikkat çekmektedir. Bkz. Oder, VerfBlog, 2017/5/02, <https://verfassungsblog.de/populism-and-the-turkish-constitutional-court-the-game-broker-the-populist-and-the-popular/>, DOI: <https://dx.doi.org/10.17176/20170502-122830>.

²⁸⁴ Landau, Populist Constitutions, s. 535-537. Yazar da esasen 2010 anayasa değişikliklerinin siyasal iktidara AYM ve HSYK'yı savuşturmak(pack) için imkân sağladığını belirtmektedir.

²⁸⁵ Oder, VerfBlog, 2017/5/02, <https://verfassungsblog.de/populism-and-the-turkish-constitutional-court-the-game-broker-the-populist-and-the-popular/>, DOI: <https://dx.doi.org/10.17176/20170502-122830>.

Kurulu ile Adalet Bakanlığı arasındaki bazı gerilimleri takiben TBMM'ne sunulmuştur.²⁸⁶

Bu değişiklikle Anayasa Mahkemesi'nin yapısı değiştirilmiş ve Mahkeme'ye üye atama yetkisi Cumhurbaşkanı ve TBMM arasında paylaştırılmıştır. Ancak burada karşılaştırmalı hukuktaki örneklerinin aksine²⁸⁷ TBMM'de gerçekleşen üyelerin (2 üye) seçimin sonucunda anayasa mahkemesine üye atanabilmesi için nitelikli bir çoğunluk değil, salt çoğunluk yeterli olmaktadır. Böylece TBMM'de tek bir siyasi partinin, diğerleriyle uzlaşma aramaksızın Anayasa Mahkemesi'ne üye seçebilecek olması mümkün kılınmıştır.²⁸⁸ Diğer üyeler ise farklı kaynaklardan gelen adaylar arasından cumhurbaşkanınca atanmaktaydı.²⁸⁹

2010 anayasa değişikliği HSYK'ya ilişkin ise kurulun üye sayısını 22'ye çıkarmış; Adalet Bakanı ve Adalet Müsteşarı'nın kuruldaki doğal üyeliğini korumuştur. Kurul'un diğer üyeleri açısından ise, dört asıl üyesi, yükseköğretim kurumlarının hukuk, iktisat ve siyasal bilimler dallarında görev yapan öğretim üyeleri, üst kademe yöneticileri ile avukatlar arasından Cumhurbaşkanınca, üç asıl ve üç yedek üyesi Yargıtay üyeleri arasından Yargıtay Genel Kurulunca, iki asıl ve iki yedek üyesi Danıştay üyeleri arasından Danıştay Genel Kurulunca, bir asıl ve bir yedek üyesi Türkiye Adalet Akademisi Genel Kurulunca kendi üyeleri arasından, yedi asıl ve dört yedek üyesi birinci sınıf olup, birinci sınıfa ayrılmayı gerektiren nitelikleri yitirmemiş adli yargı hâkim ve savcılar arasından adli yargı hâkim ve savcılarınca, üç asıl ve iki yedek üyesi birinci sınıf olup, birinci sınıfa ayrılmayı gerektiren nitelikleri yitirmemiş idarî yargı

²⁸⁶ Bu gerginliğin sonucunda dönemin Adalet Bakanı HSYK toplantılarına katılmamaya başlamış ve Kurul bu sebeple çalışmamaya başlamıştır. Bkz. Yüzbaşıoğlu, s. 728.

²⁸⁷ Bu örnekler için bkz. Kanadoğlu, s. 43 vd.

²⁸⁸ Ece Göztepe, "Eine Analyse der Verfassungsänderungen in der Türkei vom 7. Mai 2010: Ein Schritt in Richtung mehr Demokratie", EuGRZ 2010, s. 692.

²⁸⁹ Buna göre Cumhurbaşkanı, Danıştay'ın kendi üyeleri arasından her bir boş üyelik için göstereceği üçer aday arasından iki üyeyi, Yargıtay'ın her bir boş üyelik için göstereceği üçer aday arasından üç üyeyi, Askeri Yargıtay ve Askeri Yüksek İdare Mahkemesi'nin her bir üyelik için göstereceği üçer aday arasından birer üyeyi, cumhurbaşkanı seçecekti. Ayrıca cumhurbaşkanı, en az ikisi hukukçu olmak kaydıyla üniversitelerin hukuk, siyasal bilimler ve iktisat bilimler bölümlerinden üç üyeyi atayacaktı. Bunun dışında da cumhurbaşkanı üst düzey kamu görevlileri, serbest avukatlar, birinci sınıf hâkim ve savcılar yahut beş senedir Mahkeme'de görev yapan raporörler içinden 4 kişiyi de Mahkeme'ye üye olarak doğrudan atayabilecekti.

hâkim ve savcılar arasında idarî yargı hâkim ve savcılarınca, dört yıl için seçilmekteydi.

TBMM’nde kabul edilen bu değişiklik Anayasa’nın 175. maddesinin ancak halk oylamasında kabul edilerek yürürlüğe girebilecek anayasa değişiklikleri için öngördüğü TBMM üye tamsayısının 3/5’i ile 2/3’ü arasındaki bir çoğunluğuyla kabul edilmiş²⁹⁰, ancak değişiklik halk oylamasına sunulmadan önce AYM’nin önüne iptal istemiyle gelmiştir. Mahkeme vermiş olduğu kararda²⁹¹ anayasa değişikliğinin HSYK’yı düzenleyen Anayasa’nın 159. maddesinde değişiklik yapan 22. Maddesinde anayasa aykırılıklar tespit etmiştir.²⁹² Ancak belirtmek gerekir ki Mahkeme’nin 2010 anayasa değişikliğinde anayasaya aykırı bulduğu hususlar, HSYK’nın oluşumunda cumhurbaşkanının ve Adalet Akademisinin de rolünün olması hasebiyle yürütmenin yargı erkinin oluşuma dahil olması gibi hukuk devleti açısından tartışmalı düzenlemelere ilişkin değildir.²⁹³ Mahkeme’ye göre HSYK’nın oluşumunda cumhurbaşkanının “siyasal bilgiler ve iktisat” bölümlerinde öğretim üyeliği yapanlar arasında da üye atayabilmesi ve Yargıtay, Danıştay, Türkiye Adalet Akademisi ile birinci sınıf adli ve idari yargı hakim ve savcılar tarafından üye seçiminde, her üyenin ancak bir aday için oy kullanabilmesine ilişkindir. Yine Mahkeme, Kurul’un meslekten çıkarma dışında almış oldu-

²⁹⁰ Anayasa değişikliği teklifinin tümü için TBMM Genel Kurulu’nda yapılan oylamada, anayasa değişikliği teklifi için 336 kabul oyuna karşın 72 ret oyu verilmiştir.

²⁹¹ AYM E: 2010/49, K: 2010/87, Kt. 7/7/2010. Kararın değerlendirilmesi ve eleştirisi için Yüzbaşıoğlu, s. 726vd.

²⁹² Mahkeme bu anayasa değişikliğini, Anayasa’nın 148. maddesinin Anayasa Mahkemesi’nin anayasa değişiklikleri üzerindeki denetimini sadece teklif ve oylama çoğunluğuna ve ivedilikle görüşülemeyeceği şartına uyulup uyulmadığı hususları ile sınırlandırmasına karşın denetlemiş ve 22. maddeyi iptal etmiştir. Mahkeme bu kararı Anayasa’nın 148. maddesinin öngördüğü denetim imkanını şu şekilde yorumlayarak vermiştir: Mahkeme’ye göre 148. Madde uyarınca anayasa değişikliklerinin denetiminde göz önünde bulundurulacak teklif çoğunluğu, bu değişikliğin “teklif edilebilirliği” de kapsamaktadır ve anayasanın değiştirilemez ilk üç maddesini doğrudan olmasa dahi değiştirmeyi amaçlayan bir değişiklik, Anayasa’nın 4. Maddesi uyarınca teklif edilemeyeceğinden , burada Anayasa’nın 175. maddesi uyarınca hukuken geçerli bir teklif bulunmamaktadır. Mahkeme böylece son derece isabetli bir yaklaşımla, tali kurucu iktidarın asli kurucu iktidarın anayasanın değiştirilmesi konusunda Anayasa’nın 4. ve 175. maddesindeki sınırlarını “anayasaya karşı hile” yoluyla aşabilmesinin önüne set vurmıştır.

²⁹³ Yüzbaşıoğlu, s. 730.

ğu kararlara karşı yargı yolunun kapalı kalmasını da hukuk devleti açısından sorunlu görmemiştir.

Mahkeme, 2010 anayasa değişikliğinin 1982 Anayasası'nın AYM'nin yapısına ilişkin 146. Maddesinde yaptığı değişikliklere dair, anayasa mahkemesi üyelerinin seçimine parlamentoların ya da diğer seçilmiş organların katılmasının bu kurumun demokratik meşruiyeti açısından büyük önem taşıdığını vurgulamış; AYM üyelerinin hangi organlar tarafından ve hangi esaslara göre seçileceğinin belirlenmesinin önemli ölçüde ülkenin tarihsel ve siyasal koşullarına göre kurucu iktidarın takdirinde olan bir durum olduğunu belirtmiştir. Mahkeme, bu hükümlerin hukuk devleti ve kuvvetler ayrılığı ilkelerini anlamsızlaştıran ya da ortadan kaldıran değişiklikler olmadığı kanaatine ulaştığından AYM'nin yapısına ilişkin anayasa değişikliklerini iptal etmemiştir.

Mahkeme'nin bu kararının ardından anayasa değişikliği son haliyle 12 Eylül 2010 referandumu ile halk oylamasına sunulmuş ve halk oylamasında %58 evet oyu ile kabul edilmiştir.

2010 anayasa değişikliği sonrasında ise HSYK ve AYM'nin yapısının değişmesi ile eş zamanlı olarak bu kurumlara yönelik siyasal eleştiriler oldukça azalmıştır; bunda özellikle AYM'nin bu değişikliğin ardından oluşan yeni yapısıyla laiklik²⁹⁴ anlayışının değişmesi, yasamanın yürütmenin kanun hükmünde kararname çıkarması yetkisini genişletmesi²⁹⁵ örneklerinde görüleceği üzere genellikle siyasi iktidarı rahatsız etmeyecek yönde kararlar vermiştir.

²⁹⁴ Mahkeme, kamuoyunda "4+4+4 yasası" olarak da bilinen, ilk ve orta eğitim sisteminde köklü değişiklikler getiren 6287 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'un bazı maddelerinin iptali istemine ilişkin kararında (AYM E:2012/65 K:2012/128 K.t. 20.9.2012.) 2010 öncesi içtihadını, bu içtihadın "katı bir laiklik" anlayışı içerdiği iddiasıyla eleştirmiş; laikliğin esnek yorumlanarak dinin toplumsal bir olgu olduğundan hareketle onun toplumsal görünürlüğüne imkân tanınması gerektiğini belirtmiştir. Kararın haklı bir eleştirisi için bkz. Osman Serkan Gülfidan, "Seçmeli Din Dersi Meselesi ve Anayasa Mahkemesi", *Anayasa Hukuku Dergisi*, Cilt 3: Sayı:5, s. 91-104.

²⁹⁵ AYM E: 2011/60, K. 2011/147, Kt. 27.10.2011. Mahkeme, yetki yasası ve buna bağlı olarak KHK'lerin çıkarılabilmesi için acil, ivedi, önemli ve zorunlu bir durumun olması gerektiğine dair anayasada herhangi bir düzenleme yer olmadığı; neyin 'önemli', 'ivedi' ve 'zorunlu' olduğuna anayasaya uygunluk denetimi yapan yargı organının karar vermesinin uygun olmadığı vb. gerekçeleriyle, yürütmenin KHK'lerle düzenleme alanını önemli ölçüde genişletmiştir. Tezic de söz konusu içtihat değişik-

2010 anayasa değişikliğini izleyen süreçte ise Türkiye’de popülist olarak nitelendirilebileceğimiz merkez sağ akımın yukarıda bahsedildiği üzere ortak hayali olan “başkanlık sistemi”²⁹⁶ anayasaya eklenmek istenmiş; bu talep 2011 sonrasındaki Anayasa Uzlaşma Komisyonunda kabul görmemesi ve yeni anayasa yapım sürecini sekteye uğratmıştır.²⁹⁷ Ancak en sonunda Adalet ve Kalkınma Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi’nin 10 Aralık 2016 günü TBMM’ne sunduğu 26 maddelik anayasa değişiklik teklifi ile bu konudaki en ciddi adım atılmıştır. Değişikliğin amacı olarak 1982 Anayasası’ndan kaynaklanan sistem karmaşasının çözülmesi gösterilmekteydi.²⁹⁸ Buna göre “Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi” olarak adlandırılan bu sistem ile etkinlik ve istikrar sağlanacaktır.²⁹⁹ Bu amaçla 2017 anayasa değişikliğinde TBMM ve Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin aynı anda yapılması³⁰⁰ öngörülmüş; böylece parlamentonun oluşumu ile cumhurbaşkanlığının seçimi aynı gün yapılarak

liğine yol açan kararın, 7.05.2010 tarihli ve 5982 sayılı Anayasa Değişikliği Hakkında Kanun ile AYM’nin üye yapısı değiştikten sonra verildiğine vurgu yapmaktadır. Bkz. Teziç, s. 38.

²⁹⁶ Ancak belirtmek gerekir ki burada kastedilen klasik anlamda ABD tipi bir başkanlık sistemi değildir. Bu alanda 1980 öncesinde olduğu üzere 2000’li yıllarda da sert kuvvetler ayrılığını benimsemeyip yürütmeyi güçlendiren; bunu yaparken de tarihsel kökenlere-esasen monarşiye- referans yapan Türk tipi bir başkanlık sistemine ilişkin çalışmalar yapıldığı gözükmemektedir. Bunlardan biri için bkz. Abdurrahman Keleşoğlu, *Türk Milli Başkanlık Sistemi, Yetkin Basımevi, Ankara 2000.*

²⁹⁷ 2011 Anayasa Uzlaşma Komisyonu deneyimi ve partilerin görüşlerine ilişkin bkz. Taylan Barın, *Türkiye’nin Yeni Anayasa Arayışı: 2011-2013 TBMM Anayasa Uzlaşma Komisyonu Tecrübesi, İstanbul 2014.*

²⁹⁸ Levent Gönenç and Ali Ersoy Kontacı, “2017 Tarihli Anayasa Değişikliği Sonrasında Yasama- Yürütme İlişkileri”, *TBB Dergisi 2019(145), s. 57.*

²⁹⁹ *İbid.*

³⁰⁰ Bu öneri öğretilerde de öncelikle George Vedel tarafından genç demokrasiler için önerilmiştir. Ancak Vedel’in 2017 Anayasa Değişikliğini getirdiği modelin aksine parlamento tarafından alınacak seçimlerin yenilenmesi kararı için nitelikli bir çoğunluk gerekmemekteydi. Bkz. George Vedel, “Temel Hukuki Seçenekler“, *BDT Ülkelerinde Demokrasiye Geçiş ve Anayasa Yapımı (Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu-Türk Demokrasi Vakfı), Ankara 1993, s. 101.*

Benzer bir öneri tespit edebildiğimiz kadarıyla Türkiye’de ise ilk kez Mehmet Merdan Hekimoğlu tarafından önerilmiştir. Bkz. Mehmet Merdan Hekimoğlu, “Türkiye İçin Yeni Bir Hükümet Şekli Önerisi: İki Turlu Fesih Yetkili Başkanlık Sistemi Önerisi“, *Bilgi Toplumunda Hukuk: Ünal Tekinalp’e Armağan Cilt III, İstanbul 2003, s. 407-411.*

her iki organın kaderi birbirine bağlamakta ve yarattığı psikolojik “balayı etkisi” ile cumhurbaşkanlığı seçimini kaybeden muhalefetin parlamento çoğunluğunu kazanmasını ise oldukça zorlaştırmaktadır.³⁰¹ Kaldı ki muhalefetin, TBMM’de çoğunluğu sağlasa dahi cumhurbaşkanını denetleyecek araçlardan³⁰² yoksun olduğu gibi, siyasi ya da cezai sorumluluğunu doğurabilecek nitelikli çoğunlukları sağlaması oldukça zordur.³⁰³ Buna mukabil cumhurbaşkanı ise TBMM’nin aksine³⁰⁴ hiçbir koşula bağlanmaksızın TBMM seçimlerinin yenilenmesine karar verip yasama organını feshedebilecektir.³⁰⁵ Cumhurbaşkanı’na bu değişiklik ile yasama organında tanınan yegane yetki bu değildir: Cumhurbaşkanı, 2017 değişikliği ile TBMM’nin kabul ettiği yasaları veto³⁰⁶ edebilme yetkisine sahip olmuş, yasamanın “altın dizgini”³⁰⁷ olarak tanımlanan bütçe kanunu konusunda ise Cumhurbaşkanı, ana aktör haline gelmiştir.³⁰⁸ Ancak

³⁰¹ Landau, *Populist Constitutions*, s. 536. Ancak bu her zaman istendiği gibi sonuç vermemektedir. Latin Amerika’dan bazı örnekler göstermektedir ki, devlet başkanı seçimlerinin kazanan adayların partisi aynı gün yapılan yasama organı seçimlerinde çok düşük oylar alabilmektedirler. Bu örnekler için bkz. Gönenç and Kontacı, s. 66.

³⁰² 2017 anayasa değişikliği ile gensoru kaldırılmış, Anayasa’nın 98. maddesinde düzenlenen soru ise sadece siyasi olarak parlamentoya hiçbir sorumluluğu bulunmayan cumhurbaşkanı yardımcılarını ve bakanlara yöneltilmesi ile sınırlı olarak düzenlenmiştir.

³⁰³ Aynı yönde bkz: Landau, *Populist Constitutions*, s. 536.

³⁰⁴ TBMM’nin kendi seçimlerinin yenilenmesi ve dolayısıyla Cumhurbaşkanı’nın da görevine son verebilmesi ise ancak üye tamsayısının 3/5inin oyuyla (360 milletvekili) mümkündür.

³⁰⁵ Bunun yegâne istisnası TBMM’nin Cumhurbaşkanı’nın cezai sorumluluğuna gitmesi durumudur. Bu durumda Cumhurbaşkanı, TBMM seçimlerinin yenilenmesine karar veremez.

³⁰⁶ 1982 Anayasası’nın 89. maddesinin ilk halinde Cumhurbaşkanı’nın yeniden görüşebilmek üzere gönderdiği kanunları TBMM’nin yeniden kabul etmesi için nitelikli bir çoğunluk öngörülmemiştir. 2017 anayasa değişikliği sonrasında ise Cumhurbaşkanı’nın yeniden görüşebilmek üzere gönderdiği kanunların TBMM tarafından tekrar kabulü için üye tam sayısının yarısından bir fazlasının oyu gereklidir. Böylece Cumhurbaşkanı’nın güçleştirici veto yetkisine sahip olduğunun kabulü gerekir. Bkz. Burak Çelik and Burcu Alkış and Mert Kejanlıoğlu, “Başkanlık Anayasaları 4- Türk Tipi Başkanlık Sistemi Önerisi”, *Güncel Hukuk* 2017-3, s. 55.

³⁰⁷ Kavram için bkz. Rudolf Zippelius, *Allgemeine Staatslehre*, München 2007, s. 338.

³⁰⁸ Anayasa’nın 2017 anayasa değişikliği ile değiştirilen 161. maddesi uyarınca Cumhurbaşkanı, bütçe yılının sona ermesinden 75 gün öncesinde bütçe kanunu teklifini TBMM’ne sunar. Eğer TBMM zamanında bütçe kanunu kabul etmez ya da reddederse geçici bütçe yürürlüğe girmelidir. Ancak TBMM geçici bütçeyi de kabul etmez ise

2017 anayasa değişikliğini Osmanlı-Türk anayasacılık geleneğinden kopuşunu simgeleyen en önemli unsur, yürütme görevini tek başına üstlenen cumhurbaşkanına, cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarma yetkisi belirli konularda ilk elden düzenleme yetkisinin tanınmış olmasıdır.³⁰⁹ Buna göre Anayasa'nın 104. maddesinin 17. fıkrasının birinci cümlesi uyarınca cumhurbaşkanı, yürütme yetkisine ilişkin konularda cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarabilecektir. Yine Anayasa'nın 4 ayrı hükmünde (m.104/9 (üst kademe yöneticilerinin usul ve esasları, m. 106/son-bakanlıkların kurulması, kaldırılması, görevleri ve yetkileri, teşkilat yapısı ve merkez ve taşra teşkilatlarının kurulması, m. 108/son Devlet Denetleme Kurulu'nun işleyişi, üyelerinin görev süresi ve diğer özlük işleri, m. 118/son Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği'nin teşkilatı ve görevleri), bu maddelerde belirtilen kurumlara ilişkin esasların cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile düzenleneceğinin öngörülmüş ve böylece yürütme erkine ilk elden düzenleme yetkisi içeren asli bir yetki olduğunu verilmiştir.³¹⁰

SONUÇ

Popülizme yüklenen bütün farklı anlamlara karşın popülizmin antagonist bir dille halkı elitler ve gerçek halk olarak ikiye ayıran ve kendisinin gerçek halkı temsil ettiğini savunan bir ideoloji olduğunu söylememiz mümkündür. Bu temsil iddiasının sonucu ise anayasacılığın telosu olan gücün sınırlanmasını sağlamak için kurulmuş birçok denge-denetleme mekanizmalarının reddedilmesidir. Bunların başında ise anayasa yargısı gelmektedir. Bu noktada anayasa yargısı başta olmak üzere yargının bu popülist akıma karşı ne ölçüde karşı koyabileceği ise ayrı bir tartışmanın konusudur. Yargının bu popülist ve karşıt-anayasacı akıma

bütçe, yeni bir bütçe kanunu çıkarılana kadar bir önceki senenin enflasyon oranında artış yapılarak uygulanır. Böylece bütçe konusunda TBMM'nin yetkisi fiili olarak yok derecede azdır. Bkz. Nihan Yancı Özalp, "Anayasa Değişikliklerinin Yasama-Yürütme İlişkilerine ve Yargı Bağımsızlığına Etkileri", Anayasa Hukuku Dergisi, Cilt 6: Sayı 11, s. 133.

³⁰⁹ Bu konuda ayrıntılı bir inceleme için bkz. Artuk Ardıçoğlu, "Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi", Ankara Barosu Dergisi Yıl 2017, Cilt 75- Sayı:3, s. 19- 51.

³¹⁰ Aynı yönde bkz. AYM E: 2018/91 K: 2020/10 K.t. 19.2.2020; AYM E: .2018/125 K:2020/4 K.t. 22.1.2020.

karşı başarısız olduğu³¹¹ ve yargının anayasayı koruma hususunda zayıf kaldığı birçok farklı eserde dile getirilmektedir.³¹² Buna karşın Avrupa İnsan Hakları İnsan Hakları Mahkemesi³¹³ ya da Avrupa Adalet Divanı gibi uluslararası yargı organlarının Polonya yahut Macaristan gibi bazı tekil örneklerde kısa süreli de anayasal devleti koruduğu gözlenirse de bunun popülist anayasacılık anlayışını tek başına engellemeyeceğini açıktır.³¹⁴ Yine doğru hükümet sistemi (çoğunlukla parlamenter rejim) tercihinin³¹⁵ de popülist anayasacılık anlayışını durdurabileceği düşünse de; başkanlık sistemini benimsememesine karşın Macaristan’da yaşananlar, hükümet sisteminin tek başına önemli bir etken olamayacağını bizlere göstermektedirler.

Sonsuzluk güvencesi yani değişmez maddeler yoluyla anayasal kurumların, popülizme karşı korunması da her daim istenen sonucu vermemektedir. Bu noktada Scholtes³¹⁶, sonsuzluk güvencesine sahip iki ülke olarak Federal Almanya Cumhuriyeti ve Türkiye’yi kıyaslayıp, her iki ülkenin de anayasasının da değişmez maddelere yer verdiğini ve mili-

³¹¹ Popülist anayasacılığa karşı anayasa mahkemelerinin de başarılı olduğu örnekler de yok değildir. Örneğin Kolombiya Anayasa Mahkemesi, 2005 senesinde devlet başkanı Uribe’nin üçüncü kez seçilmesine cevaz veren ‘anayasaya aykırı anayasa değişikliğini’ iptal etmiştir. Bkz. Landau, s. 88. Yazar, anayasa mahkemelerince kullanılan anayasa aykırı anayasa değişikliği doktrininin özellikle hiper-başkanlık sistemlerinde önemli bir fren mekanizması olduğunu belirtmektedir.

³¹² Kosar and Baros and Dufek, s. 460

³¹³ Örneğin P. M. Huber, sistematik olarak hukuk devleti ilkesini ihlal eden ülkelere karşı yapılan başvurularda AİHM’in iç hukuk yollarının tüketilmesi şartını öngören AİHS 34. maddeyi çok esnek yorumlaması gerektiğini ve bu ülkelere iç hukuk yollarını tüketmeden yapılan başvuruları kabul edilebilir bulmasını önermektedir. Bkz. Huber, s. 410.

³¹⁴ Kosar/Baros/Dufek, s. 461. Benzer şekilde suiistimalci anayasacılığa karşı Küresel İnsan Hakları Mahkemesi kurularak mücadele edilmesi önerisi hakkında bkz. Landau, Suiistimalci Anayasacılık, s. 133-141. Şen de özellikle yürütmeyi güçlendiren referandumlara karşı anayasal bir set vuracak anayasa bekçilerinin önemine dikkat çekmektedir. Bkz. Şen, s. 109.

³¹⁵ Tom Hinsburg ve Aziz Huq, parlamenter rejimin anayasal erozyonun önlenmesinde en önemli çözümlerden biri olabileceği kanısındalardır. Bu görüşün özeti için bkz. Topuzkanamış, Halka Ait Anayasacılık, s. 59-60

³¹⁶ Scholtes, s. 355.

tan demokrasi³¹⁷ anlayışı ile anayasal düzene tehdit gördüğü siyasal partileri kapattığını; ancak bu iki ülkede anayasal düzenin geldiği nokta itibariyle tamamen farklı noktalara yönelmesinin sebebini³¹⁸ ise Federal Almanya’da “anayasal yurtseverlik” (*Verfassungspatriotismus*)³¹⁹ olarak da tanımlanacak anayasal kültürün var olması³²⁰ ile Türkiye’de ise 1982 Anayasasının yürürlüğe girmesinden beri varoluş ve meşruluk sancıları çekmesi ile açıklamaktadır.³²¹

Sonuç olarak birçok yazar³²² popülizmle başa çıkmanın muhtemelen hukuka ilişkin olmayan çabalarla (*by non-legal approaches*); ancak siyaset kurumunun katkısıyla gerçekleşeceğini belirtmektedir. Siyaset

³¹⁷ Aksi yönde militan demokrasinin popülizmi durdurulabileceğine ilişkin bkz. Topuzkanamış, Halka Ait Anayasacılık, s. 58. Militan demokrasi anlayışının değerlendirme ve eleştirisi için bkz. Alexander Kirschner, Militan Demokrasi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017. Yine militan demokrasi araçlarının neden her daim popülist rejimleri durdurmakta başarısız olduğuna dair bkz. Drinoczi and Kacala, s. 1163.

³¹⁸ Fournier de bu noktada bir demokrasinin sürekliliği ile anayasal kuralların vatandaş tarafından onay görmesinin her zaman aynı anlama gelemeyeceğini vurgulamaktadır. Yazar haklı olarak uzun bir demokraside eğer anayasal kurallar vatandaşlar tarafından tamamen onaylansa, popülist akımların güçlü bir şekilde ortaya çıkamayacağını belirtmektedir. Bkz. Fournier, s. 367.

³¹⁹ Bu kavrama ilişkin bkz. Şafak Evran Topuzkanamış, Anayasal Vatandaşlık Kavramının Anlamı, Amaçları ve Bu Kavram Işığında Geçmişle Yüzleşme Politikaları, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Cilt: 14, Sayı: 1, 2012, s. 133-168.

³²⁰ 2019 senesinde Almanya’nın Thüringen eyaletinde yapılan seçimler sonrasında seçimlerde en yüksek sandalye sayısını elde eden sosyalist sol partinin (DIE LİNKE) adayı Bodo Ramelow’un başbakanlığında kurulan azınlık hükümeti, parlamentoda yapılan oylamada güvenoyu alamamış;eyalet parlamentosu için gerekli olan %5 barajını kılpayı geçmiş olan Hür Liberal Parti’nin adayı Thomas Kemmerich sağ popülist AfD grubunun oylarıyla eyalet başbakanı olarak seçilmiştir. Bu durum ise gerek federe gerek federal düzeyde Almanya’da çok yoğun protestolara yol açmış ve Kemmerich, başbakan olarak seçildikten 3 gün sonra istifa etmek durumunda kalmıştır. Bu durum Almanya’daki “anayasal yurtseverlik” olgusunun yakın siyasal tarihteki somut bir örneğidir. Thomas Kemmerich’in istifasına ilişkin bkz. Der Spiegel, Wahlektat in Thüringen: Thomas Kemmerich tritt als Ministerpräsident zurück, <https://www.spiegel.de/politik/deutschland/thueringen-thomas-kemmerich-tritt-als-ministerpraesident-zurueck-a-e9644b41-d95d-4806-8660-3fb5ebb58769> (Erişim tarihi:18.03.2020).

³²¹ Schultes, s.355. Nitekim Türban-I kararı olarak da bilinen karar sonrasında dönemin ANAP ve DYP grupları anayasa değişikliği ile 1982 Anayasası’nın 4. maddesinde değişiklik yapmayı planlamışlardır.

³²² Örneğin Drinoczi and Bien-Kacala, s. 1150.

kurumunun bunu nasıl gerçekleştireceği ise bu yazının kapsamını aşmaktadır.

Türkiye ise popülizm, Cumhuriyet'in ilk yıllarını açıklayabilmek için bu dönemin en temel ilkelerinden halkçılık ilkesi ile eşanlamda kullanılmaktayken çok partili yaşama geçmesinin ardından bu kavram günümüz popülizm anlayışı ile özdeş olan “siyasal popülizm” ile özdeş kılınmıştır. Çoğunlukla merkez sağ partilerin savunduğu bu popülist tez ise halk egemenliğini sadece parlamentodaki çoğunluk ile açıklamakta; anayasal çoğulculuğu sağlamaya yönelik tüm kurumları ise reddetmektedir. Bu duruş sadece “anayasal gelişme tezlerinde” kalmamış, anayasal gerçeklikte de uygulama alanı bulmuştur.

KAYNAKÇA

Alpbaz M.M., Anayasa Mahkemesi Kararlarında Kemalizm ve Otoriterlik: Analitik Bir İnceleme, On İki Levha Yayınları, İstanbul 2020.

Ardıçoğlu A., “Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi”, Ankara Barosu Dergisi, C 75 S. 3, 2017.

Aslan A., “Türk Siyasetinde Popülizm Zamanı”, <https://www.setav.org/turk-siyasetinde-populizm-zamani/> (Erişim tarihi:17.03.2020).

Barın T., Türkiye'nin Yeni Anayasa Arayışı: 2011-2013 TBMM Anayasa Uzlaşma Komisyonu Tecrübesi, İstanbul 2014.

Baykan T.S., Halkçılık ve Popülizm: Türkiye Vakası ve Bir Kavramın Kullanımları, Mülkiye Dergisi, 41(1).

Bilir F., Çerçeve Anayasa-Düzenleyici Anayasa Ayrımı, Terazi Hukuk Dergisi, Yıl 6 Sayı 64, Aralık 2011.

Blokker P., “Populist Counter-Constitutionalism, Conservatism, and Legal Fundamentalism”, *European Constitutional Law Review* 15 (3), 2019.

Bora T., Cereyanlar: Türkiye’de Siyasi İdeolojiler, İletişim Yayınevi, İstanbul 2017.

Bora T., “Sol Popülizm (I)”, Birikim Haftalık, <https://www.birikimdergisi.com/haftalik/9586/sol-populizm-i#.Xe1FM0gzY2w> (Erişim Tarihi 08.12.2019).

Bugaric B., “The Two faces of populism: Between authoritarian and democratic populism”, *German Law Journal*(2019).

Can O., Anayasayı Değiştirme İktidarı ve Denetim Sorunu, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 62-3.

Corrias L., ‘Populism in a Constitutional Key: Constituent Power, Popular Sovereignty and Constitutional Identity’, European Constitutional Law Review, 12(01).

Curso L., “When Anti-Politics Becomes Political: What can the Italian Five Star Movement Tell Us About the Relationship Between Populism and Legalism”, European Constitutional Law Review, 15(3).

Çamurcuoğlu G., “Çoğunlukçu Demokrasiye Yöneliş Olarak Popülizm”, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 10 (1), 2019.

Çelik B./ Alkış B. / Kejanlıoğlu M., “Başkanlık Anayasaları 4 - Türk Tipi Başkanlık Sistemi Önerisi”, Güncel Hukuk, 2017-3.

Drinioczi T./ Bien-Kacala A., “Illiberal Constitutionalism: The Case of Hungary and Poland”, German Law Journal (2019).

Dursun H., “Süper Başkanlık ya da Başkancı Parlamenter Sistem: Weimar Almanya’sı ile Rusya Federasyonu Örnekleri ile Çıkarılacak Dersler”, TBB Dergisi Sayı 67, 2006.

Duygun A.M., “Turgut Özal Başbakanlığındaki Anavatan Partisi İktidarı (1983-1999) Döneminde Anayasa Mahkemesinin İptal Davası Üzerine Verdiği Kararlar ve Siyasi İktidar-Anayasa Mahkemesi İlişkile-ri”, Legal Dergisi Özel Sayı: Rona Aybay’a Armağan.

Duygun A.M., Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının Federal Alman Anayasa Mahkemesi Önünde Bağlayıcılığı, Suç ve Ceza Dergisi, 2018/2.

Elster J., Die Schaffung von Verfassungen: Analyse der allgemeinen Grundlagen, Zum Begriff der Verfassung- Die Ordnung des Politischen (Hrsg: U. Preuß, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main 1994.

Eroğul C., Anatüzeğe Giriş, Gözden Geçirilmiş 10. Bası, İmaj Yayınevi, Ankara 2009.

Eroğul C., Demokrat Parti ve İdeolojisi, Yordam Kitap, 3. Bası, Ağustos 2019.

Fabbrizi V., “Constitutional Democracy in the Age of Populisms, A Commentary to Mark Tushnet’s”, Res Publica, 26 (2020).

Finchelstein F., Faşizmden Popülizme, İletişim Yayınları, Ocak 2019.

Fournier T., “From rhetoric to action- a constitutional analysis of populism”, German Law Journal, 2019.

Fraenkel E., İkili Devlet-Diktatörlük Teorisine Bir Katkı, Çev. T. Bora, İletişim Yayınevi, İstanbul 2020.

Gall C.V., Herrschaft über die Verfassung: Die Vorschläge Präsident Putins zur russischen Verfassungsreform, VerfBlog, 2020/1/21, DOI: <https://doi.org/10.17176/20200121-181843-0>. (Erişim Tarihi:19.10.2020).

Garlicki L., Die Verfassungsgerichtsbarkeit in Polen, in: Verfassungsgerichtsbarkeit in Mittel- und Osteuropa (Ed: C.Starck/A. Weber, Nomos Verlag, Baden-Baden 2007.

Gönenç L./ Kontacı A.E., “2017 Tarihli Anayasa Değişikliği Sonrasında Yasama- Yürütme İlişkileri”, TBB Dergisi 2019(145).

Gözler K., “Akademinin Değersizleşmesi Üzerine”, <https://www.anayasa.gen.tr/değersizlesme.htm> (Erişim Tarihi 26.10.2020).

Gözler K., Anayasa Hukukunun Genel Esasları, 11. Baskı, Bursa 2019.

Göztepe E., “Bir Klasik Eser Olarak Schmitt’in Anayasa Öğretisi”, İÜHFMC LXXIII, S. 1.

Göztepe E., “Eine Analyse der Verfassungsänderungen in der Türkei vom 7. Mai 2010: Ein Schritt in Richtung mehr Demokratie”, EuGRZ 2010.

Göztepe E., Anayasa Yargısının Meşruluğu, Demokratik Anayasa: Görüşler ve Öneriler (Hazırlayan Aykut Çelebi/Ece Göztepe), Metis Yayıncılık, 2012.

Grattan L., “Populism” in: the Encyclopedia of Political Thought (Ed:Michael T. Gibbons.) , John Wiley & Sons, Ltd. 2015.

Gülener S., Türkiye’de Anayasa Yargısının Demokratik Meşruluğu, On İki Levha Yayıncılık, 2017.

Gülfidan O.S., “Seçmeli Din Dersi Meselesi ve Anayasa Mahkemesi”, Anayasa Hukuku Dergisi, C. 3, S. 5.

Halmai G., “The Hungarian Constitutional Court and Constitutional Identity”, VerfBlog, 2017/1/10, <https://verfassungsblog.de/the-hungarian-constitutional-court-and-constitutional-identity/>. (Erişim tarihi 17.03.2020).

Halmay G., “Ungarns Verfassungsgericht: Das Imperium schlaegt zurück”, VerfBlog, 2013/2/04, <https://verfassungsblog.de/ungarns-verfassungsgericht-das-imperium-schlagt-zuruck/> (Erişim tarihi: 07.10.2019).

Hanley S./ Vachudova M.A., “Understanding the illiberal turn: democratic backsliding in the Czech Republic”, East European Politics(2018), C. 34 S. 3.

Hazama Y., International Political Science Review, 33(4).

Hekimoğlu M.M., “Türkiye İçin Yeni Bir Hükümet Şekli Önerisi: İki Turlu Fesih Yetkili Başkanlık Sistemi Önerisi”, Bilgi Toplumunda Hukuk: Ünal Tekinalp’e Armağan Cilt III, İstanbul 2003.

Hempel Y., “Politische Führung im Direktorialssystem: die Schweiz”, in: Politische Führung in westlichen Regierungssystemen (Hrsg: Sebaldt/Gast) Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden 2010.

Huber P.M., “Europäische Verfassungs- und Rechtstaatlichkeit in Bedraengnis: Zur Entwicklung der Verfassungsgerichtsbarkeit in Europa”, Der Staat, 56(2017).

İki Seminer ve Bir Reform Önerisinde Tartışılan Anayasa (Ed: Osman Balcıgil), İstanbul 1982.

Kaboğlu İ.Ö., Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar), Gözden Geçirilmiş 7. Baskı.

Kalkandelen Z., İdris Küçükömer’in Tezleri: İkinci Cumhuriyetçiliğin Temelleri, Kırmızı Kedi Kitabevi, İstanbul 2017.

Kaltwasser C.R., Populism vs. Constitutionalism: Comparative Perspectives on Contemporary Western Europe, Latin America, and the United States, The Foundation for Law, Justice and Society, 2013.

Kanadoğlu K., Anayasa Mahkemesi, Beta Yayınevi, İstanbul 2004.

Keleşoğlu A., Türk Milli Başkanlık Sistemi, Yetkin Basımevi, Ankara 2000.

Kirschner A., Militan Demokrasi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017.

Kosar D./ Baros J./ Dufek P., “The Twin Challenges to Separation of Powers in Central Europe: Technocratic Governance and Populism”, European Constitutional Law Review, 15(2019).

Köpl S., Das Politische System Italiens: Eine Einführung, Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden 2007.

Landau D., “Populist Constitutions”, *The University of Chicago Law Review*(85).

Landau D., *Suistimalci Anayasacılık*, Astana Yayınları, 2019.

Lasco G., “Medical populism and the COVID-19 pandemic”, *Global Public Health*, 15(10).

Lill R., “Italienischer Faschismus und deutscher Nationalsozialismus”, in: *Machtverfall und Machergreifung*, Bayerische Landeszentrale für politische Bildungsarbeit, München 1983.

Mouffe C., *Sol Popülizm*, Çev. A. Yanık, İletişim Yayınları, İstanbul 2019.

Müller J.W., *Popülizm Nedir?*, Çev. O. Yıldız, İletişim Yayınevi, İstanbul 2017.

Oder B.E., “Anayasa nedir? Anayasacılık nedir?” in: *Türkiye’nin Anayasa Gündemi* (Ed: İ.Ö. Kaboğlu), İletişim Yayınları, İstanbul 2016.

Oder B.E., “Populism and the Turkish Constitutional Court: the Game Broker, the Populist and the Popular”, *VerfBlog*, 2017/5/02, <https://verfassungsblog.de/populism-and-the-turkish-constitutional-court-the-game-broker-the-populist-and-the-popular/> (Erişim tarihi 2.10.2020).

Özbudun E., *Anayasalcılık ve Demokrasi*, Yetkin Yayınevi, Ankara 2019.

Özbudun E., *Türkiye’de Demokratikleşme Süreci: Anayasa Yapımı ve Anayasa Yargısı*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2014.

Özsoy Ş., *1982 Anayasasının Yapım Süreci*, Oniki Levha Yayınları, İstanbul 2010.

Priester K., *Wesensmerkmale des Populismus*, *Aus Politik und Zeitgeschichte* 5-6 (2012), <https://www.bpb.de/apuz/75848/wesensmerkmale-des-populismus> (Erişim tarihi 31.03.2020).

Rakowska-Trele A., “A Dubious Judgment by a Dubious Court: The abortion judgment by the Polish Constitutional Tribunal”, *VerfBlog*, 2020/10/24, DOI: 10.17176/20201026-110925-0, <https://verfassungsblog.de/a-dubious-judgment-by-a-dubious-court/>

Schmidt C., *Verfassungsgericht*, in: *Handbuch der Russischen Verfassung* (Hrsg: Bernd Wieser), Verlag Österreich, Wien 2014.

Schmitt C., *Verfassungslehre*, Berlin 1970.

Scholtes J., “The complacency of legality: Constitutional vulnerabilities to populist constituent power”, *German Law Journal* (2019).

Śledzińska-Simon A., “Poland’s Constitutional Tribunal under Siege”, *VerfBlog*, 2015/12/04, <https://verfassungsblog.de/?p=11994>. (Erişim tarihi:10.09.2020).

Solyom L., *Die Verfassungsgerichtsbarkeit in Ungarn*, in: *Verfassungsgerichtsbarkeit in Mittel- und Osteuropa*(Ed: C.Starck/A. Weber, Nomos Verlag, Baden-Baden 2007).

Sözen Y., *Popular Will Against Democracy: Populist Autocratization in Turkey*, *Reflective Journal of Social Sciences*, Vol.1(1)-2020.

Steinbeis M., *Wie robust ist das Grundgesetz*, *APuZ* 16-17 (2019).

Şen İ.G., “Referendums and Democratic Constitutionalism: Is There a Way For Reconciliation?”, in: *Populism and Democracy*, (Eds. S. Hardt, A-W. Heringa, & H-T. Nguyen), Eleven Publishing.

Tanör B., *Anayasal Gelişme Tezleri*, YKY Ocak 2008.

Tezcan D., “Hâkim Güvenceleri Açısından 26 Haziran 2016 Tarihli Baka-Macaristan Büyük Daire Kararı ile İlgili Bazı Gözlemler”, *Ankara Üni Hukuk Fakültesi Dergisi*, 65(4), 2016.

Teziç E., *Anayasa Hukuku*, Beta Yayınevi, Tıpkı 23. Bası.

Timofeev M., “Money Makes the Court Go Round: The Russian Constitutional Court’s Yukos Judgment”, *VerfBlog*, 2017/1/26, <https://verfassungsblog.de/money-makes-the-court-go-round-the-russianconstitutional-courts-yukos-judgment/>.

Toprak Z., *Popülizm ve Türkiye’deki Boyutları*, Tarih ve Demokrasi - Tarık Zafer Tunaya’ya Armağan, Cem Yayınları, İstanbul 1992.

Topuzkanamış Ş.E., “Anayasal Vatanseverlik Kavramının Anlamı, Amaçları ve Bu Kavram Işığında Geçmişle Yüzleşme Politikaları”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* Cilt: 14, Sayı: 1, 2012.

Topuzkanamış Ş.E., *Halka Ait Anayasacılık*, On İki Levha Yayınları, İstanbul 2020.

Trochev A./ Solomon Jr P.H., “Authoritarian constitutionalism in Putin’s Russia: A pragmatic constitutional court in a dual state”, *Communist and Post-Communist Studies* 51 (2018).

Turhan M., “Hans Kelsen’e Göre Anayasa Kavramı- Anayasa Fonksiyonu ve Anayasa Yargısı”, *Çankaya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 3(1), 2018.

Uitz R., An Advanced Course in Court Packing: Hungary's New Law on Administrative Courts, VerfBlog, 2019/1/02, <https://verfassungsblog.de/an-advanced-course-in-court-packing-hungarys-new-law-on-administrative-courts/> (Erişim tarihi:09.02.2020).

Vedel G., "Temel Hukuki Seçenekler", BDT Ülkelerinde Demokrasiye Geçiş ve Anayasa Yapımı (Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu-Türk Demokrasi Vakfı), Ankara 1993.

Von Beyme K., Systemwechsel in Osteuropa, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main 1994.

Vořkuhle, Andreas, Demokratie und Populismus, Der Staat, Vol. 57 (2018), Iss. 1: s. 119–134.

Yancı Özalp N., "Anayasa Değişikliklerinin Yasama-Yürütme İlişkilerine ve Yargı Bağımsızlığına Etkileri", Anayasa Hukuku Dergisi, C. 6, S. 11.

Yaşlı F., Halkçı Ecevit: Ecevit-Ortanın Solu-CHP (1960-1980), Yordam Kitap, İstanbul 2020.

Yıldırım M., "Sivil-Asker Uyumunun Anayasa Yapım Siyasetine Etkisi: 1971-1973 Anayasa Değişiklikleri", Liberal Düşünce Dergisi, Yıl: 24, Sayı: 93, Kış, 2019.

Yılmaz Z., "Popülizm, Halk ve Demokrasi: Temsili Demokrasinin Açmazları ve Radikal Demokratik Bir Popülizmin İmkanları", Mülkiye Dergisi, 41 (1), 2017.

Yüzbařoęlu N., "Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun Yeni Yapılanması ve İşleyişi İle Bu Süreçte Anayasa Mahkemesinin Tutumu Üzerine Bir Değerlendirme", GÜHFD- Doç. Dr. Melike Batur Yamaner'in Anısına Armağan.

Zippelius R., Allgemeine Staatslehre, München 2007.

Raporlar

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) ve Venedik Komisyonu, Joint Opinion on the Act on the Elections of Members of Parliament of Hungary, <https://www.osce.org/odihr/91534> (Erişim tarihi 15.12.2019).

European Commission for Democracy Through Law, On Amendments to The Act of 25 June 2015 on The Constitutional Tribunal of Po-

len, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdf file=CDL-AD\(2016\)001-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdf file=CDL-AD(2016)001-e) (Erişim tarihi:08.10.2019).

Hartwig M., Die Krise des polnischen Verfassungsgerichts, (Ost/Letter-1-2016), https://www.ostinstitut.de/documents/publikationen/Hartwig_Die_Krise_des_polnischen_Verfassungsgerichts_OL_1_2016.pdf (Erişim tarihi: 08.10.2019).

Venedik Komisyonu, Opinion on the Fourth Amendment to the Fundamental Law of Hungary, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=cdl-ad\(2013\)012-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=cdl-ad(2013)012-e) (Erişim tarihi 16.12.2019).